

**ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ**

**ΤΜΗΜΑ ΔΙΕΘΝΩΝ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΑΪΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΚΑΙ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΕΣ ΣΠΟΥΔΕΣ**

ΘΕΜΑ

**Η ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΑΝΑΒΙΩΣΗΣ ΤΟΥ ΨΥΧΡΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ (1980-1989)
ΚΑΙ Η ΣΥΜΒΟΛΗ ΤΗΣ ΣΤΗ ΛΗΞΗ ΤΟΥ**

ΚΥΡΙΑΚΟΥΛΟΠΟΥΛΟΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ

ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ 2008

MET
KYP

ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΤΜΗΜΑ ΔΙΕΘΝΩΝ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΑΪΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΚΑΙ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΕΣ ΣΠΟΥΔΕΣ

ΘΕΜΑ

Η ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΑΝΑΒΙΩΣΗΣ ΤΟΥ ΨΥΧΡΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ (1980-1989)
ΚΑΙ Η ΣΥΜΒΟΛΗ ΤΗΣ ΣΤΗ ΛΗΞΗ ΤΟΥ

ΚΥΡΙΑΚΟΥΛΟΠΟΥΛΟΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ

ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ 2008

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Πρόλογος	04
Εισαγωγή	06

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1^ο

Ο ΜΕΤΑΠΟΛΕΜΙΚΟΣ ΚΟΣΜΟΣ ΚΑΙ ΤΑ ΒΑΣΙΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΟΥ

1.1 Ο Διπολικός χαρακτήρας του διεθνούς συστήματος.	12
1.2 ο Ιδεολογικός διαχωρισμός	14
1.3 Τα πυρηνικά όπλα	15
1.4 Ο Τρίτος Κόσμος.	17
1.5 Η Οργάνωση της μεταπολεμικής κοινωνίας των κρατών.	19
1.6 Η διεθνής οικονομία του μεταπολεμικού κόσμου και της περιόδου του ψυχρού πολέμου.	21

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2^ο

Ο ΨΥΧΡΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ ΚΑΙ Ο ΧΡΟΝΙΚΟΣ ΔΙΑΧΩΡΙΣΜΟΣ ΤΟΥ ΣΕ ΠΕΡΙΟΔΟΥΣ

2.1 Γενικά ο όρος «Ψυχρός πόλεμος».	24
2.2 Τα αίτια του «Ψυχρού πολέμου».	25
2.3 Η περίοδος του δεύτερου παγκοσμίου πολέμου μέχρι την έναρξη του ψυχρού πολέμου (1939 - 1947).	27
2.4 Πρώτη περίοδος του ψυχρού πολέμου (1947-1963)	33
2.5 Η δεύτερη περίοδος του ψυχρού πολέμου (1963-1968)	47
2.6. Η τρίτη περίοδος του ψυχρού πολέμου (1968-1975).	50
2.7. Η τέταρτη περίοδος του ψυχρού πολέμου (1975-1979).	55

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3^ο

Η ΑΝΑΒΙΩΣΗ ΤΟΥ ΨΥΧΡΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ (1980-90)

3.1 Η αναβίωση ή ο δεύτερος ψυχρός πόλεμος (1980-1985).	58
3.2 Η περίοδος της αντίστροφης μέτρησης της εποχής του ψυχρού πολέμου (1985-1989).	68

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4^ο

Η ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΤΟΥ ΨΥΧΡΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ ΥΠΟ ΤΟ ΠΡΙΣΜΑ ΤΩΝ

ΕΠΙΠΕΔΩΝ ΑΝΑΛΥΣΕΙΣ

4.1 Το ζήτημα των επιπέδων ανάλυσης.	82
4.2. Το επίπεδο του διεθνούς συστήματος (συστημικό).	83
4.2.1 Το διεθνές σύστημα κατά την περίοδο της αναβίωσης και του τέλους του ψυχρού πολέμου.	86
4.3. Το επίπεδο ανάλυσης του εσωτερικού συστήματος (κρατικό).	88
4.3.1 Το επίπεδο ανάλυσης του εσωτερικού συστήματος της Σοβιετικής Ένωσης κατά την περίοδο της αναβίωσης και του τέλους του ψυχρού πολέμου	89
4.3.2 Το επίπεδο ανάλυσης του εσωτερικού συστήματος των Ηνωμένων Πολιτειών κατά την περίοδο της αναβίωσης και του τέλους του ψυχρού πολέμου	94
4.4 Το επίπεδο της λήψης αποφάσεων (ατομικό).	99
4.4.1 Ροναλτ Ρέιγκαν	100
4.4.2 Μιχαήλ Γκορμπατσόφ.	103

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5^ο

Η ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΑΝΑΒΙΩΣΗ ΤΟΥ ΨΥΧΡΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ ΥΠΟ ΤΟ ΠΡΙΣΜΑ ΤΗΣ ΡΕΑΛΙΣΤΙΚΗΣ ΚΑΙ ΦΙΛΕΛΕΥΘΕΡΗΣ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗΣ

5.1 Ρεαλιστική και Φιλελεύθερη προσέγγιση.	107
5.2 Φιλελεύθερη σχολή	108
5.2.1 Η Περίοδος αναβίωσης και το τέλος του ψυχρού πολέμου υπό το πρίσμα της φιλελεύθερης σχολής.	110
5.3 Ρεαλιστική σχολή.	
5.3.1 Η Περίοδος αναβίωσης και το τέλος του ψυχρού πολέμου υπό το πρίσμα της ρεαλιστικής σχολής.	114

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Α	121
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Β	124
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Γ	125
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Δ	126

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

127

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Από το 1947 μέχρι την πτώση του τείχους του Βερολίνου στις 11 Νοεμβρίου 1989 κράτησε η διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου. Ο Ψυχρός Πόλεμος ήταν ένας ιδεολογικός κυρίως και κατά συνέπεια γεωπολιτικός, και οικονομικός αγώνας μεταξύ των δυο υπερδυνάμεων, των ΗΠΑ και της ΕΣΣΔ που ξεκίνησε μετά το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο. Ονομαζόταν Ψυχρός Πόλεμος γιατί δεν έγινε ποτέ πόλεμος, μεταξύ των ΗΠΑ και της ΕΣΣΔ, με την κυριολεκτική έννοια της λέξης, δηλαδή του θερμού επεισοδίου. Ο «πόλεμος» έγινε με τη μορφή αγώνα επικράτησης σε διάφορους τομείς με επίκεντρο την ιδεολογία μέσω των συμβατικών και τα πυρηνικών όπλων, τα δίκτυα συμμαχιών, την οικονομία και τους οικονομικούς αποκλεισμούς, την προπαγάνδα, την κατασκοπεία, τους πολέμους σε περιφερειακά κράτη, και τον ανταγωνισμό για την κατάκτηση του διαστήματος¹. Οι ΗΠΑ και η ΕΣΣΔ έφτασαν στα όρια ενός κεντρικού, μεταξύ τους, πολέμου κατά την κρίση των πυραύλων της Κούβας το 1962, ο οποίος αποφεύχθηκε με την επικράτηση του ορθολογισμού και από τις δύο πλευρές. Όμως, κατά τη διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου έγιναν αρκετές περιφερειακές συγκρούσεις είτε μεταξύ των συμμάχων των δύο συνασπισμών είτε με την άμεση ή έμμεση εμπλοκή των υπερδυνάμεων, τέτοιες ήταν οι συγκρούσεις στην Κορέα, στο Βιετνάμ και στο Αφγανιστάν καθώς και μικρότερες συγκρούσεις όπως στην Αγκόλα, το Ελ Σαλβαδόρ και τη Νικαράγουα. Οι συγκρούσεις αυτές χαρακτηρίζονταν ως συγκρούσεις με ταμείο μηδενικής βάσης (zero sum game²). Ο Ψυχρός Πόλεμος βασίστηκε στο φόβο και των δυο πλευρών για την απειλή χρήσης πυρηνικών όπλων και για το λόγο αυτό και οι δυο πλευρές ανέπτυξαν πολιτικές αποφυγής της χρήσης τους. Κατά τη διάρκειά του ψυχρού πολέμου δε χρησιμοποιήθηκαν ποτέ πυρηνικά όπλα όμως και τα συμβατικά που χρησιμοποιήθηκαν στις περιφερειακές συγκρούσεις είχαν μεγάλο κόστος σε ανθρώπινα θύματα.

¹ Κατά τον Ρεπουμπλικάνο Γερουσιαστή του New Hampshire, Bob Smith, “είναι το πεπρωμένο μας να ελέγχουμε το διάστημα. Από την Ανατολική ακτή πήγαμε στη δυτική Ακτή των Ηνωμένων Πολιτειών εποίκίζοντας την ήπειρο και [η εξέλιξη αυτή] ονομάστηκε το πεπρωμένο του έθνους (Manifest Destiny). Και η νέα ήπειρος, τα νέα σύνορα εάν θέλετε, είναι το διάστημα και έτσι θα συνεχίζεται [η αμερικανική προέλαση] παντοτινά. Μ. Ευρυβιάδης Ο Ιμπεριαλισμός του Πεπρωμένου. Τεύχος 310, 08-08-2001.

² Zero sum game έχουμε όταν σε μία διαμάχη κάποιος κερδίζει ότι χάνει κάποιος άλλος, (ότι χάνεις εσύ κερδίζω εγώ), S.Roger, Dictionary of Political Thought, (1996), σελ. 592 και L. Freedman, The Evolution of Nuclear Strategy, σελ 173.

Η παρούσα διπλωματική εργασία θα εξετάσει την περίοδο (1978-1989) κατά την οποία αναβίωσε και τερμάτισε ο Ψυχρός Πόλεμος, μετά από περίοδο ύφεσης. Ειδικότερα θα εξετάσει τις εξελίξεις που έλαβαν χώρα εκείνη την περίοδο και θα προσπαθήσει να απαντήσει σε ερωτήματα όπως: Πως τη δεκαετία κατά την οποία κλιμακωνόταν ο Ψυχρός Πόλεμος με γοργούς ρυθμούς, αυτός έκλεισε με την ιστορική προσέγγιση της Σοβιετικής Ένωσης και της Αμερικής, με την πραγματοποίηση συμφωνιών για τον αποπλισμό που δεν είχαν ιστορικό προηγούμενο, με την αποχώρηση των σοβιετικών δυνάμεων από την Ανατολική Ευρώπη, το Αφγανιστάν, και άλλου και την ειρηνική επανένωση της Γερμανίας καθώς και γιατί ο Ψυχρός Πόλεμος έληξε εκείνη τη συγκεκριμένη στιγμή .

Για να κατανοήσουμε καλύτερα τα γεγονότα που συνέβησαν την περίοδο της αναβίωσης στην παρούσα μελέτη θα γίνει μία σύντομη ιστορική αναδρομή στα σημαντικότερα ιστορικά γεγονότα που επηρέασαν και διαμόρφωσαν τα βασικά χαρακτηριστικά του μεταπολεμικού κόσμου από το τέλος του δεύτερου παγκοσμίου πολέμου, εν συνεχεία θα ορισθεί ο όρος «ψυχρός πόλεμος» και θα αναζητηθούν τα αίτια του, θα ακολουθήσει ο διαχωρισμός του σε περιόδους, στις οποίες θα αναφερθούν τα σημαντικότερα ιστορικά γεγονότα που έλαβαν χώρα σε αυτές, με εκτενέστερη ανάλυση της υπό εξέταση περιόδου. Η περίοδος της αναβίωσης του ψυχρού πολέμου θα εξεταστεί και θα αναλυθεί υπό το πρίσμα των επιπέδων ανάλυσης (ατομικό, συστημικό, κρατικό) ενώ επιπρόσθετα θα γίνει αναφορά για το πώς την σχολίασαν εκπρόσωποι της φιλελεύθερης και ρεαλιστικής σχολής. Τέλος θα ακολουθήσουν τα συμπεράσματα της μελέτης.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ο Δεύτερος Παγκόσμιος Πόλεμος ήταν παγκόσμιος ως προς την διάσταση του και ολοκληρωτικός ως προς τη φύση του, βοηθώντας στο να σημειωθούν θεμελιώδεις αλλαγές στη διεθνή πολιτική μετά το 1945. Πριν το 1939 η Ευρώπη ήταν ο διαιτητής των παγκόσμιων υποθέσεων, και τόσο τη Σοβιετική Ένωση όσο και τις ΗΠΑ συνέχιζαν να τις απασχολούν, για διαφορετικούς λόγους την καθεμία, η εσωτερική ανάπτυξη σε βάρος οποιουδήποτε σημαντικού παγκόσμιου θέματος. Ο πόλεμος έφερε τους σοβιετικούς και τους αμερικάνους βαθιά μέσα στην Ευρώπη τόσο από πολιτικής όσο και στρατιωτικής άποψης, και βοήθησε στο να μετατραπούν οι σχέσεις μεταξύ τους. Η μετατροπή αυτή σύντομα εκφράστηκε μέσα από τις σχέσεις τους εκτός Ευρώπης όπου αναπτύχθηκαν συγκρούσεις. Όπως και στην περίπτωση του Δεύτερου Παγκοσμίου Πολέμου, ο ψυχρός πόλεμος ξεκίνησε από την Ευρώπη, αλλά εξαπλώθηκε γρήγορα και είχε τεράστιες επιπτώσεις στις χώρες και στους λαούς του κόσμου.

Μετά το 1945, η δύναμη της Ευρώπης έμπαινε ολοένα και περισσότερο στο περιθώριο, παρόλο που το γεγονός αυτό δεν ήταν πάντα προφανές στους κυβερνώντες και στους υποστηρικτές τους. Η κακή οικονομική κατάσταση των εμπλεκόμενων χωρών, συμπεριλαμβανομένων και των δυτικοευρωπαϊκών που αναδείχθηκαν νικητές, γινόταν ολοένα και πιο φανερή, όπως γινόταν και η συνειδητοποίηση των στρατιωτικών και οικονομικών δυνατοτήτων των ΗΠΑ και της Σοβιετικής Ένωσης. Και οι δύο χώρες αναδείχθηκαν υπερδυνάμεις, συνδυάζοντας παγκόσμιους πολιτικούς στόχους με στρατιωτικές δυνατότητες που περιλάμβαναν τα όπλα μαζικής καταστροφής και τα μέσα μεταφοράς τους σε διηπειρωτικές αποστάσεις. Στην Ευρώπη, η στρατιωτική εμπλοκή των υπερδυνάμεων πήρε σύντομα τη μορφή διηνεκών πολιτικών δεσμεύσεων, παρά των αρχικών προθέσεων της Αμερικής να αποσύρουν και να αποστρατεύσουν τα στρατεύματά τους μετά το 1945. Οι πολιτικές, οικονομικές και στρατιωτικές αδυναμίες της Ευρώπης ήρθαν σε αντίθεση με την εμφάνιση της σοβιετικής δύναμης και τη διαδεδομένη δυτική αντίληψη για τις κακόβουλες προθέσεις της Σοβιετικής Ένωσης. Το ξέσπασμα του Ψυχρού πολέμου στην Ευρώπη σημάδεψε την κατάρρευση της συμμαχίας που δημιουργήθηκε κατά την περίοδο του πολέμου μεταξύ του Ηνωμένου Βασιλείου, της Ε.Σ.Σ.Δ, και των Η.Π.Α. Το κατά πόσο αποτελούσε αυτή η συμμαχία γάμο

σκοπιμότητας και ο βαθμός στον οποίο η αποτυχία της ήταν αναπόφευκτη μετά το 1945 παραμένουν κρίσιμα και επίμαχα θέματα. Το σίγουρο είναι ότι ο Δεύτερος Παγκόσμιος Πόλεμος κληροδότησε τις επόμενες γενιές με ένα μεγάλο βάρος, βασίμως η πιο αξιοσημείωτη, και σίγουρα η πιο δραματική, κληρονομιά ήταν η ατομική βόμβα, η οποία κατασκευάστηκε με τεράστιο κόστος και είχε ως αίτιο το φόβο μιας ενδεχόμενης νίκης της Γερμανίας στην πρώτη αυτή αναμέτρηση των πυρηνικών εξοπλισμών με τρομακτικές συνέπειες. Μετά το 1945, τα πυρηνικά όπλα παρουσίασαν πρωτοφανείς προκλήσεις στη διεθνή πολιτική και στους ηγέτες οι οποίοι ήταν υπεύθυνοι για τη διεξαγωγή της μεταπολεμικής διπλωματίας. Ο Ψυχρός πόλεμος προσέφερε το πλαίσιο και την πρόφαση για την ανάπτυξη των πυρηνικών οπλοστασίων που απειλούσαν την ίδια την ύπαρξη της ανθρωπότητας.

Η ανάδυση των ΗΠΑ ως παγκόσμιας δύναμης μετά το 1945 ήταν γεγονός υψίστης σημασίας για τη διεθνή πολιτική. Η σύγκρουση της Αμερικής με τη Σοβιετική Ένωση παρείχε μία από τις κρίσιμες δυναμικές στις παγκόσμιες υποθέσεις, η οποία επηρέασε – άμεσα ή έμμεσα – κάθε σημείο του κόσμου. Στη Δύση υπάρχει δυναμική και δριμύτατη αντιπαράθεση μεταξύ των ιστορικών για το ποιος ήταν υπεύθυνος για την κατάρρευση της σχέσης μεταξύ των ΗΠΑ και της Σοβιετικής Ένωσης κατά την πολεμική περίοδο. Η ανάδυση της Σοβιετικής Ένωσης ως παγκόσμιας δύναμης μετά το 1945 είναι εξίσου σημαντική για την κατανόηση των διεθνών υποθέσεων κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου. Οι σχέσεις μεταξύ της Ένωσης Σοβιετικών Σοσιαλιστικών Δημοκρατιών (Ε.Σ.Σ.Δ) και των ανατολικών ευρωπαϊκών «συμμάχων» της με τη Λαϊκή Δημοκρατία της Κίνας (Λ.Δ.Κ), και με διάφορα επαναστατικά κινήματα και κυβερνήσεις στον Τρίτο Κόσμο έχουν αποτελέσει κρίσιμα θέματα στη διεθνή πολιτική, καθώς επίσης και κύριους παράγοντες των υποθέσεων Αμερικής και Σοβιετικής Ένωσης.

Το ξέσπασμα του ψυχρού πολέμου στη Ευρώπη εξέφραζε την αποτυχία να εφαρμοστούν οι αρχές οι οποίες είχαν συμφωνηθεί στις διασκέψεις της Γιάλτας και του Ποτσνταμ κατά την πολεμική περίοδο. Το μέλλον της Γερμανίας και διάφορων άλλων κεντρικών και ανατολικών ευρωπαϊκών χωρών, ιδιαίτερα της Πολωνίας, αποτελούσαν θέματα αυξανόμενης έντασης μεταξύ των πρώην συμμάχων της πολεμικής περιόδου. Ο συμβιβασμός των αρχών της εθνικής αυτοδιάθεσης με τις ανησυχίες για την εθνική ασφάλεια απαιτούσε υπεράνθρωπες προσπάθειες. Στη Δύση κλιμακωνόταν το αίσθημα ότι η σοβιετική πολιτική προς την Ανατολική Ευρώπη δεν οδηγούνταν από το ιστορικό θέμα της ασφάλειας, αλλά από ιδεολογική διεύρυνση.

Η διάκριση των περιόδων/φάσεων, στις σχέσεις Ανατολής – Δύσης ρίχνει φως στα κύρια χαρακτηριστικά του Ψυχρού Πολέμου. Το πώς καθορίζονται αυτές οι περίοδοι αποτελεί θέμα αντιπαράθεσης. Για παράδειγμα, το θέμα του πότε ξεκίνησε ο Ψυχρός πόλεμος είναι στενά συνδεδεμένο με το ερώτημα σχετικά με το ποιος (αν υπάρχει) ήταν υπεύθυνος. Ορισμένοι ιστορικοί χρονολογούν την αφετηρία του Ψυχρού Πολέμου στη Ρωσική επανάσταση του 1917, ενώ οι περισσότεροι επικεντρώνονται σε διάφορα γεγονότα που σημειώθηκαν μεταξύ του 1945 και του 1950. Το αν ο Ψυχρός Πόλεμος ήταν αναπόφευκτος, αν ήταν το αποτέλεσμα σφαλμάτων και παρεξηγήσεων πολιτικών ηγετών, ή αν ήταν η αντίδραση θαρραλέων δυτικών ηγετών στις κακόβουλες και επιθετικές προθέσεις των Σοβιετικών, αποτελούν τα κεντρικά θέματα των αντιπαράθεσεων σχετικά με την αφετηρία του Ψυχρού Πολέμου και την επακόλουθη εξέλιξη του. Μέχρι στιγμής, οι αντιπαράθεσεις αυτές έχουν στηριχθεί σε δυτικά αρχεία και πηγές και εστιάζουν συχνά σε δυτικές δράσεις και αντιδράσεις. Με το τέλος του Ψυχρού Πολέμου εμφανίζονται περισσότερα στοιχεία σχετικά με τις δράσεις της Σοβιετικής Ένωσης και το πώς η Μόσχα έβλεπε τα θέματα.

Σε γενικές γραμμές η διάρκεια του ψυχρού πολέμου χωρίζεται στις παρακάτω χρονικές περιόδους : α) από το 1947 έως το 1963 περίοδο κατά την οποία ξεκινάει ο ψυχρός πόλεμος, διαδραματίζονται οι κρίσεις του Βερολίνου και της Κούβας ενώ σημειώνονται περιφερειακές συγκρούσεις σε διάφορα σημεία του κόσμου, β) από το 1963 έως 1968 περίοδο κατά την οποία διαμορφώνονται νέες σχέσεις μεταξύ των υπερδυνάμεων και προσαρμόζονται στα νέα δεδομένα της εποχής, γ) από το 1968 έως 1975 περίοδο που χαρακτηρίζεται από ύφεση και ειρηνική συνύπαρξη, δ) από το 1975 έως 1979 περίοδο κατά την οποία αρχίζει η μεθοδευμένη επίθεση εναντίον της ύφεσης και σε συνδυασμό με την πτώση του Σάχη και την εισβολή των σοβιετικών στο Αφγανιστάν τερματίζεται η περίοδος της ύφεσης, ε) από το 1980 έως το 1985 περίοδο κατά την οποία αναβιώνει ο ψυχρός πόλεμος και τέλος στ) από το 1985 έως το 1989 περίοδο κατά την οποία ξεκινάει η αντίστροφη μέτρηση του ψυχρού πολέμου, πραγματοποιείται η πτώση του τείχους του Βερολίνου και η ενοποίηση της Γερμανίας.

Στη παρούσα μελέτη θα πραγματοποιηθεί μία ιστορική αναδρομή στα σημαντικότερα γεγονότα που έλαβαν χώρα κατά την διάρκεια του ψυχρού πολέμου δίνοντας έμφαση στις περιόδους από το 1980 έως το 1985 δηλαδή της αναβίωσης του ψυχρού πολέμου και από το 1985 έως το 1989 του τέλους του ψυχρού πολέμου.

Ειδικότερα θα εξετασθούν τα γεγονότα και οι εξελίξεις που πραγματοποιήθηκαν εκείνες τις περιόδους και θα γίνει μία προσπάθεια να απαντηθούν ερωτήματα όπως : πως τη δεκαετία κατά την οποία κλιμακώνονταν ο ψυχρός πόλεμος με γοργούς ρυθμούς, αυτός έκλεισε με την ιστορική προσέγγιση της Σοβιετικής Ένωσης και της Αμερικής, με την πραγματοποίηση συμφωνιών για αφοπλισμό που δεν είχαν ιστορικό προηγούμενο και γιατί ο ψυχρός πόλεμος έληξε εκείνη τη συγκεκριμένη στιγμή.

Η περίοδος έντασης και αντιπαράθεσης μεταξύ των δύο υπερδυνάμεων περιγράφηκε ως «ο δεύτερος ψυχρός πόλεμος» και συγκρίθηκε με την προηγούμενη περίοδο αντιπαράθεσης και έντασης αυτή του 1947 έως το 1963 . Στη Δυτική Ευρώπη και τη Σοβιετική Ένωση επικρατούσε ο πραγματικός φόβος για έναν πυρηνικό πόλεμο, μεγάλο μέρος αυτής της κατάστασης αποτελούσε αντίδραση στη ρητορική και στις πολιτικές της κυβέρνησης Reagan. Οι αμερικανικές δηλώσεις για τα πυρηνικά όπλα και τη στρατιωτική παρέμβαση στη Γρενάδα το 1983, και κατά της Λιβύης το 1986, θεωρήθηκαν ως η απόδειξη της νέας εριστικότητας. Η πολιτική του Reagan προς την κεντρική Αμερική και η στήριξη του προς την επαναστατική οργάνωση των Contras στη Νικαράγουα αποτελούσαν αιτίες αντιπαράθεσης μέσα στις Ηνωμένες Πολιτείες αλλά και διεθνώς. Το 1986 το διεθνές δικαστήριο έκρινε την Αμερική ένοχη για την παραβίαση του διεθνούς δικαίου με τις συγκαλυμμένες επιθέσεις της CIA κατά λιμανιών της Νικαράγουα.

Ωστόσο, η χρήση στρατιωτικής δύναμης από την κυβέρνηση Reagan ήταν περιορισμένη, η ρητορική και η αντίληψη διέφεραν από την πραγματικότητα. Κάποιες επιχειρήσεις έληξαν με ταπεινωτική αποτυχία, ιδιαίτερα στο Λίβανο το 1983. Όμως υπάρχουν στοιχεία ότι η σοβιετική ηγεσία πήρε πολύ σοβαρά τα λόγια και τις πράξεις της κυβέρνησης Reagan και πίστευε ότι η αμερικανική ηγεσία σχεδίαζε ένα πρώτο πυρηνικό πλήγμα. Το 1983 η σοβιετική αεράμυνα κατέρριψε ένα πολιτικό αεροσκάφος της Νότιας Κορέας στο σοβιετικό εναέριο χώρο. Η αντίδραση της Αμερικής και η άμεση τοποθέτηση αμερικανικών πυρηνικών πυραύλων στην Ευρώπη δημιούργησαν ένα κλίμα μεγάλης έντασης στις σχέσεις Ανατολής και Δύσης. Το Νοέμβριο του 1983 η υπηρεσία στρατιωτικών πληροφοριών της Σοβιετικής Ένωσης παρερμήνευσε μία άσκηση του NATO (με το κωδικό όνομα Able Archer) και οδήγησε τη σοβιετική ηγεσία να πιστέψει ότι το NATO ετοίμαζε επίθεση κατά της Σοβιετικής Ένωσης.

Καθ' όλη τη διάρκεια των πρώτων χρόνων της δεκαετίας του 1980, οι σοβιετικοί βρίσκονταν σε μειονεκτική θέση να έχουν μία αλληλοδιαδοχή

ηλικιωμένων πολιτικών ηγετών (Brezhnev, Andropov, Chernenko) των οποίων η κακή υγεία εμπόδιζε περισσότερο την αντίδραση των σοβιετικών στην αμερικανική πρόκληση και στην αμερικανική απειλή. Η κατάσταση αυτή άλλαξε δραματικά από τη στιγμή που έγινε πρόεδρος ο Μιχαήλ Γκορμπατσόφ. Ο νέος τρόπος σκέψης του Γκορμπατσόφ στην εξωτερική πολιτική, καθώς και οι εσωτερικές του μεταρρυθμίσεις, προκάλεσαν μία επανάσταση τόσο στις εξωτερικές σχέσεις της Ε.Σ.Σ.Δ όσο και μέσα στη σοβιετική κοινωνία. Στην πατρίδα, οι πολιτικές της Γκλάσνοστ (της διαφάνειας) και της Περεστρόικα (της αναδόμησης) ελευθέρωσαν εθνικιστικές και άλλες δυνάμεις οι οποίες, προς ανησυχία του Γκορμπατσόφ θα κατέστρεφαν την Ένωση Σοβιετικών Σοσιαλιστικών Δημοκρατιών.

Ο στόχος του Μιχαήλ Γκορμπατσόφ στην εξωτερική πολιτική ήταν να μετατρέψει τις σχέσεις της Σοβιετικής Ένωσης με τις Ηνωμένες Πολιτείες και τη Δυτική Ευρώπη. Οι εσωτερικές του μεταρρυθμίσεις ήταν ο καταλύτης που επέφερε την αλλαγή στην Ανατολική Ευρώπη, αν και αντίθετα με τον Khrushchev, ο Γκορμπατσόφ δεν ήταν διατεθειμένος να αντιδράσει με βία ή με εξαναγκασμό. Όταν ήλθαν αντιμέτωποι με την εξέγερση στην Ανατολική Ευρώπη, το υπουργείο εξωτερικών του Γκορμπατσόφ επικαλέστηκε το τραγούδι «I did it my way» του Frank Sinatra για να σηματοδοτήσει το τέλος του δόγματος Brezhnev το οποίο είχε περιορίσει την κυριαρχία της Ανατολικής Ευρώπης και την πολιτική εξέλιξη. Το δόγμα Sinatra σήμαινε ότι οι Ανατολικοί Ευρωπαίοι μπορούσαν πλέον να «δράσουν με το δικό τους τρόπο». Σε όλη την Ανατολική Ευρώπη, τα καθεστώτα τα οποία ήταν δεσμευμένα από την Μόσχα ενέδωσαν στις δημοκρατίες μέσω μίας μετάβασης η οποία στο μεγαλύτερο μέρος της ήταν ειρηνική και γρήγορη. Ακόμη πιο δραματικά, η Γερμανία ενώθηκε και η Ανατολική Γερμανία (η Γερμανική Λαϊκή Δημοκρατία) εξαφανίστηκε.

Η πολιτική του Μιχαήλ Γκορμπατσόφ προς την δύση χρησιμοποίησε συμφωνίες για τα πυρηνικά όπλα ως μέσα για την ενίσχυση της εμπιστοσύνης και για να αποδείξει τη σοβαρή και ριζοσπαστική φύση του σκοπού του. Ωστόσο, παρά τις παρόμοιες ριζοσπαστικές συμφωνίες, σχετικές με τις συμβατικές δυνάμεις στην Ευρώπη που αποκορυφώθηκαν στη συμφωνία του Παρισιού το 1990, το τέλος του ψυχρού πολέμου σημείωσε επιτυχία στον έλεγχο των πυρηνικών όπλων και όχι στην αρχή του αφοπλισμού.

Το τέλος του ψυχρού πολέμου αντιπροσώπευε μία κρίσιμη καμπή στις δομές της διεθνούς πολιτικής, στους ρόλους και λειτουργίες των εθνών-κρατών, και στις

διεθνείς οργανώσεις. Η κύρια αιτία της λήξης του ψυχρού πολέμου ήταν η πτώση του κομμουνισμού στη Σοβιετική Ένωση και στην Ανατολική Ευρώπη. Το γεγονός αυτό είχε βαθιές εσωτερικές ρίζες στην ιστορία των κοινωνιών του σοβιετικού μπλοκ. Ωστόσο, μία πλήρης εξήγηση της λήξης του ψυχρού πολέμου πρέπει να περιλαμβάνει την εξήγηση των εξωτερικών πιέσεων, ιδιαίτερα των πολιτικών των Ηνωμένων Πολιτειών και της ολοένα και μεγαλύτερης σχετικής μειονεκτικής θέσης του σοβιετικού μπλοκ κατά τη μεταπολεμική περίοδο. Επιπρόσθετα σημαντικό ρόλο διαδραμάτισαν οι πολιτικές και ο χαρακτήρας του Μιχαήλ Γκορμπατσόφ, αλλά και οι δρώντες του διεθνούς περιβάλλοντος .

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1^ο

Ο ΜΕΤΑΠΟΛΕΜΙΚΟΣ ΚΟΣΜΟΣ ΚΑΙ ΤΑ ΒΑΣΙΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΟΥ

Ο μεταπολεμικός κόσμος παρουσίασε ορισμένα βασικά χαρακτηριστικά, τα οποία επηρέασαν το καθένα σε ανάλογο βαθμό τις διεθνείς σχέσεις στην ψυχροπολεμική αλλά και την μετέπειτα ιστορική περίοδο. Παρακάτω αναφέρονται εν συντομία αυτά τα χαρακτηριστικά.

1.1 Ο Διπολικός χαρακτήρας του διεθνούς συστήματος.

Η ανάδυση του διπολικού συστήματος τη μεταπολεμική περίοδο υπήρξε ένα πρωτοφανές³ χαρακτηριστικό που τη διαφοροποιεί σημαντικά από προγενέστερες ιστορικές περιόδους. Τον 17^ο αιώνα στον ευρωπαϊκό χώρο είχε επικρατήσει το λεγόμενο σύστημα ισορροπίας της ισχύος⁴ μετά την οριστική κατάρρευση της μεσαιωνικής φιλοδοξίας για οικουμενικότητα.

Το διεθνές σύστημα σε όλη την διάρκεια της μεταπολεμικής περιόδου χαρακτηρίστηκε από μια σημαντική ιδιομορφία στην κατανομή της ισχύος σε, οικονομικό, στρατιωτικό, πολιτικό και διπλωματικό επίπεδο. Ειδικότερα κυριάρχησαν δύο Μεγάλες Δυνάμεις, οι λεγόμενες «υπερδυνάμεις⁵», αυτές ήταν οι ΗΠΑ και η ΕΣΣΔ⁶, οι οποίες ήταν επικεφαλής δύο μεγάλων συνασπισμών, του Δυτικού και του Ανατολικού αντίστοιχα. Ο Δυτικός συνασπισμός, υπό την ηγεσία

³ Υπήρχε βέβαια από το 1935 η πρόβλεψη του διανοητή Αλέξης ντε Τοκβίλ ότι μακροπρόθεσμα θα αναδύονταν δύο σημαντικοί, ηπειρωτικών διαστάσεων, κυρίαρχοι της διεθνούς ζωής, οι ΗΠΑ και η τσαρική τότε Ρωσία. Επίσης προς τα τέλη του 19^{ου} αιώνα ο γεωπολιτικός Sir Halford Mackinder τόνισε ότι στο μέλλον η καλύτερη οργάνωση μίας ισχυρής βιομηχανικής βάσης θα απαιτούσε προαπαιτούμενο της ισχύος, και τούτο θα μπορούσε να γίνει μόνο από δυνάμεις ηπειρωτικού μεγέθους όπως οι ΗΠΑ και η Ρωσία.

⁴ Balance of power system. (βασιζόταν στην ύπαρξη αρκετών μεγάλων δυνάμεων, τεσσάρων έως έξι, οι οποίες απέτρεπαν την κυριαρχία οποιασδήποτε από αυτές στη διεθνή σκηνή, και όταν μία από αυτές έφτανε στο σημείο να επικρατήσει, οι υπόλοιπες ενώνονταν εναντίων της).

⁵ Υπερδύναμη, είναι ένα κράτος το οποίο κατέχει κυρίαρχη θέση στο παγκόσμιο σύστημα και έχει τη δυνατότητα προβολής ισχύος και επιρροής σε πλανητικό επίπεδο –πλανητική δύναμη- κατά τρόπο που ξεπερνά τις ικανότητες των παραδοσιακών Μεγάλων Δυνάμεων ώστε να κατατάσσεται σε ξεχωριστή από αυτές κατηγορία. Ο όρος υπερδύναμη χρησιμοποιήθηκε για πρώτη φορά από τον Ουίλιαμ Φοξ το 1944 στο ομώνυμο βιβλίο του. Ο Φοξ όρισε την υπερδύναμη ως «μεγάλη ισχύ και μεγάλη κινητικότητα ισχύος» και ενέταξε τρία κράτη σε αυτή την κατηγορία τις ΗΠΑ, την ΕΣΣΔ και το Ηνωμένο Βασίλειο, που όμως υπολειπόταν των άλλων δύο, G. Evans and J. Newham, «*The Penguin Dictionary of International Relation*»s, Penguin 1998, λήμμα Superpower σελ. 522

⁶ Ένωση Σοβιετικών Σοσιαλιστικών Δημοκρατιών (ΕΣΣΔ)

των ΗΠΑ, περιλάμβανε κυρίως τις χώρες της Δυτικής Ευρώπης (Βρετανία, Γαλλία, Ισπανία, και άλλες, μεταξύ τους η Ελλάδα και η Τουρκία), τον Καναδά, την Αυστραλία και τη Νέα Ζηλανδία, καθώς και στο οικονομικό πεδίο την Ιαπωνία . Ο Ανατολικός συνασπισμός, με ηγέτη την Σοβιετική Ένωση, περιλάμβανε τις χώρες της Ανατολικής Ευρώπης (Ανατολική Γερμανία, Πολωνία, Τσεχοσλοβακία, Ουγγαρία, Ρουμανία, Βουλγαρία), στον συνασπισμό αυτό ανήκαν αρχικά μέχρι το 1948 η Γιουγκοσλαβία και μέχρι το 1961 η Κίνα, οι οποίες όμως αυτονομήθηκαν στη συνέχεια . Στο σημείο αυτό αναφέρεται η στενή σχέση της Κούβας με τη Μόσχα από το 1960 η οποία ωστόσο ήταν μέλος του κινήματος αδεσμεύτων. Οι παραπάνω συνασπισμοί περιγράφουν τους πολιτικούς και οικονομικούς συνασπισμούς, και δεν ταυτίζονται με τις δύο μεγάλες στρατιωτικές συμμαχίες το ΝΑΤΟ και το Σύμφωνο της Βαρσοβίας για τις οποίες θα αναφερθούμε παρακάτω.

Το τεράστιο μέγεθος της αμερικανικής ισχύος και η ισχύς των αμερικανικών όπλων παρέμειναν βασικά στοιχεία του μεταπολεμικού κόσμου στην ευρύτερη διάρκεια του. Οι Ηνωμένες Πολιτείες διέθεταν τεράστια οικονομική υποδομή, κατείχαν τα δύο τρίτα των παγκόσμιων αποθεμάτων σε χρυσό και για το λόγο αυτό μπορούσαν να αναπτύσσουν παντού τις ένοπλες δυνάμεις τους, ενώ διέθεταν το μονοπώλιο των ατομικών όπλων από το 1945 έως το 1949. Η οικονομική παντοδυναμία οφειλόταν κυρίως στην καταστροφή των υπόλοιπων ισχυρών οικονομιών της υφηγίου, μοιραία, με την πάροδο του χρόνου, και καθώς η Δυτική Ευρώπη, η Ιαπωνία και η ΕΣΣΔ ανέκαμπταν οικονομικά, η παντοδυναμία αυτή αμβλύνθηκε .

Στον αντίποδα η Σοβιετική Ένωση διέθετε τον πανίσχυρο ερυθρό στρατό, νικητή της Βερμαχτ και κυρίαρχο της Ανατολικής Ευρώπης. Σε όλη τη διάρκεια της μεταπολεμικής περιόδου οι σοβιετικές ένοπλες δυνάμεις διατήρησαν σαφή υπεροχή στο συμβατικό – μη πυρηνικό – πεδίο. Επιπρόσθετα η Σοβιετική Ένωση βγήκε από το δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο ενισχυμένη εδαφικά, γεγονός που είχε μεγάλη σημασία, όχι μόνο επειδή αυτό έφερε υπό την κυριαρχία της νέες περιοχές, αλλά επειδή οι συνοριακές μεταβολές ήταν τέτοιας φύσης, ώστε να προσφέρουν τη δυνατότητα ευκολότερης παρέμβασης στην Ανατολική Ευρώπη. Όμως η Σοβιετική οικονομία είχε δεχτεί ισχυρά πλήγματα κατά τον πόλεμο, ενώ η χώρα υπέφερε από σημαντική δημογραφική αφαίμαξη, εξαιτίας των τεράστιων απωλειών της το 1941-1945, διέθετε όμως μεγάλες δυνατότητες για οικονομική ανάκαμψη.

1.2 ο Ιδεολογικός διαχωρισμός

Από το 1945, δεν αντιπαρατέθηκαν μόνο οι δύο μεγάλοι διεθνείς συνασπισμοί αλλά και δύο διαφορετικές μορφές οργάνωσης της κοινωνίας οι οποίες όμως υπήρξαν δύο διαφορετικοί δρόμοι προς τον ίδιο στόχο, την οικονομική και πολιτική ανάπτυξη. Ο Δυτικός κόσμος ακολούθησε τις αρχές της καπιταλιστικής οικονομίας, της ελεύθερης αγοράς και στο πολιτικό επίπεδο, κατά κανόνα ενός πολυκομματικού συστήματος αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας, αναζητούσε τις ιδεολογικές του απαρχές στις ιδέες σημαντικών φιλελεύθερων διανοητών. Η κεντρική ιδέα της δυτικής σκέψης ήταν η «ελευθερία», οι δυτικοί διανοητές και πολιτικοί τόνιζαν τη σημασία της ατομικής ιδιοκτησίας και πρωτοβουλίας, της ελεύθερης οικονομίας και της πολυκομματικής δημοκρατίας, παραγόντων που εγγυώνταν την ελευθερία, ατομική και εθνική. Η οργάνωση του ανατολικού κόσμου από την άλλη πλευρά, χαρακτηρίστηκε από την κρατική ιδιοκτησία στα μέσα παραγωγής και τη σύσταση μονοκομματικού κράτους, στο πρότυπο της «δικτατορίας του προλετάριου» που θα οδηγούσε στην αταξική κοινωνία, ιδέες που αναπτύχθηκαν από τον Καρλ Μαρξ και Φριντριχ Έγκελς, ενώ για την πρακτική τους εφαρμογή σε ένα επαναστατικό περιβάλλον σημαντικό ρόλο έπαιξαν οι απόψεις του πρώτου ηγέτη της Σοβιετικής Ένωσης, - του Βλαντιμίρ Ιλιτς Ουλιανωφ, γνωστότερου με το επαναστατικό ψευδώνυμο «Λένιν»- σχετικά με το ρόλο ενός καλά οργανωμένου κόμματος, που θα αναλάμβανε την «πρωτοπορία του αγώνα» των προλετάριων και των αγροτών εναντίον της καπιταλιστικής άρχουσας τάξης. Το συγκεκριμένο κόμμα του Λένιν, οι παλαιοί μπολσεβίκοι και από το 1952 πλέον Κομμουνιστικό Κόμμα της Σοβιετικής Ένωσης (ΚΚΣΕ), θα μονοπωλήσει την εξουσία στο Σοβιετικό πολιτικό σκηνικό σε όλη την περίοδο ως το 1991.

Στη μεταπολεμική εποχή το ιδεολογικό στοιχείο αποτέλεσε συστατικό στοιχείο του διεθνούς ανταγωνισμού, ενώ επιπρόσθετα προσέλαβε μια μαζικότητα πρωτόγνωρη. Εκατομμύρια άνθρωποι σε όλο τον κόσμο αισθάνθηκαν την ιδεολογική αντιπαράθεση ως στοιχείο που αφορούσε τις κοινωνίες τους, τα έθνη τους, αυτούς τους ίδιους, το μέλλον των παιδιών τους, συνακόλουθα εκατομμύρια άνθρωποι αναμίχθηκαν έντονα στην ευρύτερη αυτή ιδεολογική και πολιτική μάχη, την οποία αισθάνθηκαν ως προσωπική τους υπόθεση, χωρίς να έχουν απαραίτητα και κάποιο από προσωπικό συμφέρον. Συνακόλουθα, η ιδεολογική αντιπαράθεση, ως μαζική

εκδήλωση αλλά και ως στοιχείο της διεθνούς διαμάχης διαφοροποίησε τον μεταπολεμικό κόσμο από προγενέστερες εποχές. Η διαμάχη μεταξύ Δύσης και Ανατολής αντικατοπτρίστηκε στο μεταξύ τους ανταγωνισμό και σε άλλα επίπεδα, με τη λογική ότι το σύστημα που θα αποδεικνυόταν «ανώτερο» εκεί, θα ήταν κατά τεκμήριο και «καλύτερο». Έτσι ο ανταγωνισμός εμφανίστηκε στο πεδίο της οικονομικής ανάπτυξης, της τεχνολογίας ⁷, ακόμη και στον αθλητισμό. Επακόλουθο ήταν να ενταθεί η προπαγάνδα του κάθε συνασπισμού η οποία υπήρξε ένας από τους βασικούς μοχλούς άσκησης της εξωτερικής πολιτικής στη διάρκεια της μεταπολεμικής περιόδου.

1.3 Τα πυρηνικά όπλα .

Η ανάπτυξη των πυρηνικών όπλων υπήρξε ένα ακόμη στοιχείο που διαφοροποιούσε τον μεταπολεμικό κόσμο από τις προγενέστερες εποχές, κατά τις οποίες καμία δύναμη, όσο ισχυρή και να ήταν, δεν διέθετε τις δυνατότητες να επιφέρει μαζικές καταστροφές σε μεγάλη κλίμακα. Είχε όμως και μία συνέπεια, αυτή τη φορά σταθεροποιητικού χαρακτήρα, οι δύο μεγάλοι συνασπισμοί ήταν πλέον αναγκασμένοι να αποφύγουν οποιαδήποτε, ακόμη και με συμβατικά όπλα, πολεμική αναμέτρηση μεταξύ τους, ώστε να αποφευχθεί η πυρηνική κλιμάκωση και η καταστροφή των πάντων. Πράγματι στο κλασσικό σύστημα ισορροπίας δυνάμεων «ανώτερο αγαθό» ήταν η ισορροπία και όχι η ειρήνη, ο πόλεμος μεταξύ των πρωταγωνιστών της διεθνούς σκηνής δεν αποκλειόταν ως μέσο για την διατήρηση της ισορροπίας δηλαδή, σκοπός της ήταν να μην κυριαρχήσει καμία δύναμη στο σύστημα. Αντίθετα, στον μεταπολεμικό, διπολικό, ιδεολογικά φορτισμένο, πυρηνικά εξοπλισμένο κόσμο, η ειρήνη έγινε ένα από τα «ανώτερα αγαθά» του συστήματος, ακριβώς επειδή σε αντίθετη περίπτωση όλοι, νικητές και ηττημένοι, αντιμετώπιζαν ολοσχερή καταστροφή. Έτσι η «ισορροπία του τρόμου» μετρίαζε την ακαμψία του διπολισμού και ήταν ένας από τους βασικούς λόγους για τους οποίους ο «ψυχρός πόλεμος» παρέμεινε ψυχρός και δεν εξελίχθηκε σε ένοπλη σύγκρουση των δύο μεγάλων συνασπισμών. Αυτό καταδεικνύεται από το γεγονός ότι, ποτέ σε οποιοδήποτε χρονικό σημείο του μεταπολεμικού κόσμου, δεν σημειώθηκε ένοπλη

⁷ Κλασσικό παράδειγμα ο αγώνας δρόμου μεταξύ ΗΠΑ και Σοβιετικών ως προς το ποιος θα στείλει πρώτος επανδρωμένη πτήση στη σελήνη.

σύγκρουση Αμερικανών και Σοβιετικών, παρά το γεγονός ότι οι σύμμαχοι τους πολέμησαν μεταξύ τους.

Το βασικό χαρακτηριστικό⁸ των πυρηνικών όπλων είναι η τεράστια καταστρεπτικότητα τους, καταστρεπτικότητα πολύ μεγαλύτερη από αυτή των άλλων όπλων μαζικής καταστροφής (χημικών και βιολογικών). Η περίοδος από το 1945 έως το 1957 ήταν χονδρικά η περίοδος του πυρηνικού μονοπωλίου των ΗΠΑ. Στην πραγματικότητα ο όρος αυτός δεν είναι απόλυτα ακριβής, καθώς η Σοβιετική Ένωση απέκτησε ατομικά όπλα από το 1953. Απλώς η ΕΣΣΔ δεν διέθετε τα απαιτούμενα μέσα μεταφοράς των πυρηνικών όπλων προκειμένου να πλήξει την ενδοχώρα των ΗΠΑ. Ένα ερώτημα που προκύπτει είναι γιατί οι ΗΠΑ δεν χρησιμοποίησαν το πυρηνικό μονοπώλιο τους για να καταστρέψουν την Σοβιετική Ένωση και να την εξαλείψουν ως αντίπαλο (και ως οντότητα). Οι πιθανές απαντήσεις είναι δύο : α) οι επιπτώσεις της μετατροπής του ενός έκτου της γήινης μάζας σε ραδιενεργό έρημο θα ήταν ανυπολόγιστες και β) τα πρώτα αμερικανικά πλήγματα εναντίων της ΕΣΣΔ θα είχαν δώσει στον κόκκινο στρατό το έναυσμα για να καταλάβει – συν γυναιξί και τέκνοις – την Δυτική Ευρώπη, θα επρόκειτο για μια επανάληψη της μεγάλης μετανάστευσης των λαών – και μάλιστα σε πολύ μεγαλύτερη κλίμακα – που θα έθετε τις ΗΠΑ ενώπιον νέων μεγάλων δίλημμάτων .

Οι ΗΠΑ προσπάθησαν να εκμεταλλευθούν το πυρηνικό μονοπώλιο τους για να αποτρέψουν τυχόν σοβιετική επέκταση. Έτσι στα τέλη του 1953 και στις αρχές του 1954 διατύπωσαν το δόγμα των μαζικών αντιποίνων, το οποίο βασικά προέβλεπε μαζικά πυρηνικά πλήγματα εναντίων σοβιετικών πόλεων σε περίπτωση που οι ΕΣΣΔ εισέβαλε στη Δυτική Ευρώπη. Με άλλα λόγια επρόκειτο για μία περίπτωση προεκτεινόμενης αποτροπής⁹ από αμερικανικής πλευράς.

Το αμερικανικό πυρηνικό μονοπώλιο τερματίστηκε το 1957 με την εκτόξευση του σοβιετικού δορυφόρου σπούτνικ¹⁰ έτσι η απόσταση από τον δορυφόρο μέχρι τον διηπειρωτικό πύραυλο δεν ήταν μεγάλη. Το γεγονός αυτό αυτομάτως προοικονότησε την ΕΣΣΔ με δυνατότητα δεύτερου πλήγματος και κλόνησε την αξιοπιστία της αμερικανικής προεκτεινόμενης αποτροπής στη Δυτική Ευρώπη, πλέον τυχόν μαζικά πυρηνικά αντίποινα εναντίων σοβιετικών πόλεων θα επέφεραν αντίστοιχα σοβιετικά αντίποινα εναντίων αμερικανικών πόλεων. Όπως το διατύπωσε ο Γάλλος πρόεδρος

⁸ Κ. Κολιόπουλος, (2008), «Εγχειρίδιο στρατηγικής σκέψης», σελ 183. Έκδοση Σχολής Πολέμου Αεροπορίας.

⁹ Extended deterrence. L.Freedman, «The Evolution of Nuclear Strategy», σελ 404.

¹⁰ L. Freedman, «The Evolution of Nuclear Strategy», σελ 131.

Σαρλ Ντε Γκωλ, δεν ήταν πλέον νοητό ότι η πολιτική των ΗΠΑ θα θυσιάζε τη Νέα Υόρκη για χάρη του Παρισιού.

Έκτοτε, και μέχρι τη λήξη του ψυχρού πολέμου, η αμερικανική πυρηνική στρατηγική παλινδρομούσε –τουλάχιστον στη θεωρία – μεταξύ της «εξασφαλισμένης καταστροφής»¹¹ και της «ευλύγιστης αντίδρασης»¹². Όμως και τα δύο είχαν προβλήματα, το πρόβλημα της «εξασφαλισμένης καταστροφής» ήταν η έλλειψη αξιοπιστίας σε περίπτωση αποτυχίας της αποτροπής, το δε πρόβλημα της «ευλύγιστης αντίδρασης» ήταν ότι βασικά προέβλεπε τη διεξαγωγή πυρηνικού πολέμου, καθιστώντας τον έτσι πιθανότερο. Ορισμένοι αμερικανοί αναλυτές θώρησαν ότι ένας πόλεμος μεταξύ δύο υπερδυνάμεων θα μπορούσε να παραμείνει περιορισμένος, πχ, μέσω της αποκλειστικής χρήσης συμβατικών ή τακτικών πυρηνικών όπλων. Ωστόσο οι σοβιετικοί τόνισαν ότι ήταν αυταπάτη να πιστεύει κάποιος πως ένας τέτοιος πόλεμος θα μπορούσε να παραμείνει περιορισμένος, πυρηνικά όπλα, τακτικά ή στρατηγικά αδιάφορο, θα χρησιμοποιούνταν ευθύς εξαρχής. Μετά το τέλος του ψυχρού πολέμου αποδείχθηκε ότι και τα αμερικανικά επιχειρησιακά δόγματα ταυτίζονταν με τα σοβιετικά σε αυτό το σημείο.

1.4 Ο Τρίτος Κόσμος.

Ένα άλλο βασικό χαρακτηριστικό του μεταπολεμικού κόσμου ήταν η ύπαρξη μεγάλου αριθμού κρατών που δεν μετείχαν στους δύο μεγάλους συνασπισμούς του μεταπολεμικού διεθνούς συστήματος. Τα λεγόμενα «τρίτα κράτη»¹³ τα οποία συγκροτήθηκαν κυρίως κατά την διαδικασία αποαποικιοποίησης, όπου οι παλαιές αποικίες των ευρωπαϊκών δυνάμεων απέκτησαν την ανεξαρτησία τους. Τα κράτη αυτά έμειναν γνωστά ως «τρίτος κόσμος», ακριβώς επειδή δεν ταυτίζονταν πολιτικά

¹¹ Εξασφαλισμένη καταστροφή (Assured destruction) είναι η έμφαση στην πυρηνική αποτροπή, επαπειλώντας ολοκληρωτική καταστροφή σε περίπτωση κατάρρευσης της τελευταίας. Εξ ου και ο γνωστός όρος MAD, δηλαδή Mutual Assured Destruction Αμοιβαία Εξασφαλισμένη Καταστροφή. Ο όρος αυτός αναφέρεται στην κατάσταση όπου και οι δύο αντίπαλοι διαθέτουν εξασφαλισμένη δυνατότητα δευτέρου πλήγματος (δηλ. η δυνατότητα να προκαλέσεις στον αντίπαλο αφόρητη ζημιά ακόμη και αν έχεις δεχθεί αιφνιδιαστικό πρώτο πλήγμα) L. Freedman, «The Evolution of Nuclear Strategy», σελ 150,233, 234.

¹² Ευλύγιστη αντίδραση (Flexible response) είναι η ύπαρξη πολλαπλών επιλογών αντίδρασης ανάλογα με τη μορφή και το εύρος της εχθρικής προσβολής. Η ευλύγιστη αντίδραση προέβλεπε διαδοχικά στάδια κλιμάκωσης της σύγκρουσης, χονδρικά ξεκινώντας από το συμβατικό επίπεδο, μεταβαίνοντας έπειτα στη χρήση τακτικών πυρηνικών όπλων, έπειτα σε πλήγματα counterforce (πυρηνική στρατηγική που έχει στόχο τα πυρηνικά όπλα του εχθρού), για να καταλήξει σε πλήγματα counter value (πυρηνική στρατηγική που έχει στόχο τις πόλεις του εχθρού) L. Freedman, «The Evolution of Nuclear Strategy», σελ 40,121,216,387.

¹³ Ε. Χατζηβασιλείου, «Εισαγωγή στην ιστορία του μεταπολεμικού κόσμου». Σελ, 43.

είτε με τον Ανατολικό, είτε με το Δυτικό κόσμο, χωρίς όμως τα κράτη αυτά να έχουν ενιαία πολιτική έκφραση. Η οικονομία ήταν το βασικό σημείο διαφοροποίησης των κρατών αυτών από τους δύο μεγάλους συνασπισμούς και αυτό επειδή η διαμάχη μεταξύ του καπιταλιστικού και του κομμουνιστικού συστήματος αφορούσε κράτη που είτε είχαν εκβιομηχανιστεί, ή περνούσαν τη φάση αυτή, όμως οι χώρες του τρίτου κόσμου δεν είχαν περάσει το στάδιο της βιομηχανικής επανάστασης και κατά συνέπεια, δεν τις συγκινούσε η διαμάχη των βιομηχανικών Ανατολικών και Δυτικών κρατών ή το σημαντικότερο ιδεολογικό διακύβευμα του ψυχρού πολέμου, εάν δηλαδή η ιδιωτική ή κρατική ιδιοκτησία στα μέσα παραγωγής ήταν ο καλύτερος τρόπος οργάνωσης της κοινωνίας.

Στη δεκαετία 1960 και του 1970 ένα κομμάτι του τρίτου κόσμου προσπάθησε να οργανωθεί στο πολιτικό πεδίο δημιουργώντας το κίνημα των Αδεσμεύτων¹⁴. Οι έννοιες του τρίτου κόσμου και του κινήματος των αδεσμεύτων δεν ταυτίζονται. Το κίνημα των αδεσμεύτων δεν εξέφραζε μια διάθεση για παθητική ουδετερότητα στον ψυχρό πόλεμο, αλλά ήταν μια προσπάθεια για θετική, ενεργό παρουσία των μελών του στη διεθνή σκηνή, ίσως και ρόλο μεσολαβητών μεταξύ του Ανατολικού και του Δυτικού κόσμου. Σημειώνεται ωστόσο ότι, το κίνημα των αδεσμεύτων υπήρξε χαλαρό στη δομή του, αποτελούνταν από οικονομικά ανίσχυρες μη βιομηχανικές χώρες που δεν είχαν τις δυνατότητες να αντιπαρατεθούν στις υπερδυνάμεις. Επιπρόσθετα το κίνημα ήταν ανομοιογενές, εκτός από την κοινή τους διάθεση να μην υποταγούν στις υπερδυνάμεις, οι αδέσμευτοι δεν είχαν να προβάλλουν ένα κοινό πολιτικό, οικονομικό και κοινωνικό σύστημα, αλλά αντίθετα συχνά εξαρτιόταν από τις υπερδυνάμεις για την οικονομική τους επιβίωση. Σε αντιδιαστολή ο τρίτος κόσμος ήταν πολύ χαλαρότερη έννοια από αυτή των αδεσμεύτων και δεν κατάφερε σε καμία χρονική στιγμή να απειλήσει τον διπολικό χαρακτήρα του διεθνούς συστήματος.

¹⁴ Το κίνημα των αδεσμεύτων (Non Aligned Movement NAM) οργανώθηκε σε ένα διεθνή οργανισμό, στον οποίο προσχώρησαν πάνω από 100 κράτη μέλη που δήλωναν ότι δεν συμμετείχαν στα δύο στρατόπεδα «συνασπισμούς» του ψυχρού πολέμου. Αντιπροσωπεύοντας πάνω από το μισό πληθυσμό της γης, οι αδέσμευτοι είχαν σαν στόχο τους την ενίσχυση των εθνικό-απελευθερωτικών πολέμων, την εξάλειψη της φτώχειας και την οικονομική ανάπτυξη. Από τα μέσα της δεκαετίας του 1950 θέλησαν να αντιπαλέψουν την αποικιοκρατία, τον ιμπεριαλισμό και τις μορφές νέο αποικιοκρατίας (neo-colonialism). Επειδή τις θέσεις αυτές υιοθέτησαν όλα τα αριστερά και άκρα-αριστερά κινήματα, θεωρήθηκαν ότι ήταν ανατρεπτικές ή ότι στην ουσία συνοδοιπορούσαν με την εξωτερική πολιτική της Σοβιετικής Ένωσης και της Κούβας.

1.5 Η Οργάνωση της μεταπολεμικής κοινωνίας των κρατών.

Μετά το 1945 εμφανίστηκαν στη διεθνή σκηνή πάρα πολλοί διεθνείς οργανισμοί με σημαντικότερο αυτόν, του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών (ΟΗΕ) αυτό είχε ως αποτέλεσμα ο μεταπολεμικός κόσμος να διακρίνεται για τον μερικώς ή ατελώς οργανωμένο χαρακτήρα του. Ο άναρχος χαρακτήρας του παλιού συστήματος ισορροπίας δυνάμεων¹⁵, η έλλειψη «ανώτερης αρχής», δύναμης που να είναι σε θέση υπεροχής, ώστε να μπορεί να επιβάλει το νόμο στις άλλες στη διεθνή κοινωνία, διευκόλυναν την προσφυγή των Μεγάλων Δυνάμεων στον πόλεμο. Για παράδειγμα η Ιερή Συμμαχία μετά τους Ναπολεόντειους πολέμους προσπάθησε να θεσμοθετήσει τη διαβούλευση που θα εκτόνωνε τις διεθνείς κρίσεις, η ιερά συμμαχία ωστόσο, υπήρξε ένας μηχανισμός συνεννόησης των Μεγάλων Δυνάμεων και ένα μέσο για την πρόληψη νέων επαναστατικών ταραχών στην Ευρώπη που θα απειλούσαν τις συντηρητικές μοναρχίες, δεν αποτέλεσε μια μορφή οργάνωσης της διεθνούς κοινωνίας στο σύνολο της. Ο πρώτος Παγκόσμιος Πόλεμος οδήγησε στην επικράτηση της ιδέας, που προβλήθηκε από τον αμερικανό πρόεδρο Γούντροβ Ουίλσον¹⁶, να οργανωθεί η διεθνής ζωή σε μία Κοινωνία των Εθνών (ΚτΕ), που θα επέτρεπε την επικράτηση του ορθολογισμού στις διεθνείς σχέσεις. Ωστόσο η Κοινωνία των Εθνών δεν κατάφερε ποτέ να συγκεντρώσει το σύνολο των κρατών της εποχής¹⁷, ούτε κατάφερε να εφαρμόσει τις αποφάσεις της.

Μετά την λήξη του δεύτερου Παγκοσμίου Πολέμου ένας άλλος αμερικανός πρόεδρος ο Φραγκλίνος Ρούσβελτ ξεκίνησε μία προσπάθεια για την οργάνωση της

¹⁵ H. Bull, «Η άναρχη κοινωνία», σελ 147.

¹⁶ Woodrow Wilson πρόεδρος των ΗΠΑ (1913-1921), καθηγητής πολιτικής επιστήμης που θεωρούσε βασική αποστολή του να μεταλαμπαδεύσει τις φιλελεύθερες δημοκρατικές αξίες της χώρας του στην Ευρώπη και στον υπόλοιπο κόσμο. Οι ιδέες του καταγράφηκαν σε ένα πρόγραμμα δεκατεσσάρων σημείων που κατατέθηκε στο κογκρέσο του Ιανουάριου του 1918. ο Wilson κέρδισε το βραβείο Νόμπελ ειρήνης το 1919. Το πρόγραμμα καλούσε τα κράτη να εγκαταλείψουν τη μυστική διπλωματία, οι διακρατικές συμφωνίες θα έπρεπε να συζητούνται δημόσια και να γίνονται γνωστές στο λαό. Οι περιορισμοί στη ναυσιπλοΐα και το εμπόριο θα έπρεπε να καταργηθούν, οι δε εξοπλισμοί θα έπρεπε να περιοριστούν στο απόλυτος απαραίτητο για την εσωτερική ασφάλεια. Οι αποικιακές και εδαφικές διεκδικήσεις θα έπρεπε να διευθετηθούν με βάση την αρχή της αυτοδιάθεσης των λαών. Τέλος «θα έπρεπε να δημιουργηθεί μια ευρεία ένωση των εθνών υπό συγκεκριμένους πολιτικούς όρους για να εξασφαλίζει αμοιβαίες εγγυήσεις πολιτικής ανεξαρτησίας και εδαφικής ακεραιότητας, τόσο για τα μεγάλα όσο και για τα μικρά έθνη» η τελευταία αυτή αναφορά του Wilson αφορούσε τη δημιουργία της κοινωνίας των εθνών, που θεσμοθετήθηκε από την ειρηνευτική διάσκεψη των Παρισίων το 1919. R. Jackson – G. Sorensen, «Θεωρία και μεθοδολογία των Διεθνών Σχέσεων». σελ 68.

¹⁷ Στην ΚτΕ δεν συμμετείχαν μεταξύ άλλων η ΗΠΑ και η ΕΣΣΔ ενώ αποχώρησαν η Γερμανία, η Ιαπωνία και η Ιταλία.

διεθνούς κοινωνίας σε νέες βάσεις. Αρχικά το 1941 υπογράφηκε από τον Ρούσβελτ και τον Τσόρτσιλ ο χάρτης του Ατλαντικού ο οποίος περιελάμβανε την καταδίκη των εδαφικών αλλαγών μέσω άσκησης βίας, ελευθερία των λαών να επιλέγουν την κυβέρνηση της αρεσκείας τους καθώς και δημιουργία ενός συστήματος ασφάλειας. Με βάση τις παραπάνω αρχές τον Ιανουάριο του 1942 υπογράφηκε στην Ουάσιγκτον η διακήρυξη των Ηνωμένων Εθνών, από τα κράτη που μάχονταν τον άξονα.

Ο καταστατικός χάρτης των Ηνωμένων Εθνών, αποτελεί το σημαντικότερο κείμενο του διεθνούς δικαίου. Βασίζεται στην αρχή της κυρίαρχης ισότητας των κρατών και αποκηρύσσει ρητά και έντονα τη χρήση βίας. Ο ΟΗΕ διαθέτει διάφορα όργανα, από τα οποία τα σημαντικότερα είναι η Γενική Συνέλευση στην οποία μετέχουν αντιπρόσωποι όλων των μελών, το Συμβούλιο Ασφαλείας το οποίο απαρτίζεται από δεκαπέντε μέλη, και ο Γενικός Γραμματέας. Προκειμένου να μην υπάρξουν τα ίδια προβλήματα (μη επιβολή των αποφάσεων της) που οδήγησαν σε αποτυχία την ΚτΕ, οι εξουσίες του Συμβουλίου Ασφαλείας ενισχύθηκαν και οι αποφάσεις του είναι δεσμευτικές για όλα τα μέλη του οργανισμού. Επιπρόσθετα στο Συμβούλιο Ασφαλείας μετέχουν μόνιμα πέντε χώρες, η ΗΠΑ, η ΕΣΣΔ (τόρα Ρωσία) η Βρετανία, η Γαλλία και η Κίνα¹⁸. Για να ληφθεί απόφαση απαιτείται συμφωνία των μόνιμων μελών, σε περίπτωση καταψήφισης της πρότασης από μια χώρα, απόφαση δε μπορεί να ληφθεί, υπάρχει δηλαδή το δικαίωμα του «βέτο». Παρά το γεγονός όμως ότι ο καταστατικός χάρτης του ΟΗΕ αναγνωρίζεται ως δεσμευτικό διεθνές δίκαιο και οι αποφάσεις του συμβουλίου ασφαλείας δεσμεύουν τα κράτη μέλη σε αρκετές περιπτώσεις είτε δεν κατάφερε να επιβάλει τις αποφάσεις του¹⁹ είτε ο ρόλος του αδρανοποιήθηκε από τις συχνές διαφωνίες και την άσκηση «βέτο». Συμπεραίνεται λοιπόν ότι η οργάνωση, της μεταπολεμικής διεθνούς κοινωνίας μέσω του ΟΗΕ υπήρξε ατελής, υπό την έννοια ότι βασικός δρών παραμένει το κράτος ελλείπει μίας ανώτερης υπερκρατικής αρχής. Ωστόσο θα πρέπει να επισημανθεί ότι θεωρείται επιτυχημένος ο ρόλος του ΟΗΕ στο βαθμό που συνέβαλε στη μείωση των διεθνών εντάσεων και στην αποτροπή ενός παγκόσμιου πολέμου.

Σημειώνεται επίσης ότι υπό τον ΟΗΕ ιδρύθηκαν σημαντικές ειδικευμένες υπηρεσίες τέτοιες είναι η UNICEF για την περίθαλψη των παιδιών, η United

¹⁸ Τη θέση της Κίνας κατείχε αρχικά η Ταϊβάν, η οποία το 1971 αντικαταστάθηκε από τη Λαϊκή Δημοκρατία της Κίνας.

¹⁹ Χαρακτηριστικό παράδειγμα της Τουρκικής εισβολής και κατοχής στην Κύπρο από το 1974.

Nations Educational Scientific Cultural Organization (UNESCO) για την εκπαιδευτική, επιστημονική και πολιτική ανάπτυξη καθώς και η United Nations Relief and Rehabilitation Administration (UNRRA) για την αποκατάσταση των καταστροφών και την ανακούφιση των θυμάτων του δεύτερου Παγκοσμίου Πολέμου.

1.6 Η διεθνής οικονομία του μεταπολεμικού κόσμου και της περιόδου του ψυχρού πολέμου.

Από τις απαρχές τις τον 16^ο αιώνα η παγκόσμια οικονομία πέρασε ουσιαστικά από διάφορες περιόδους, οι οποίες ανοίγουν και κλείνουν με μια πολιτική αναταραχή και κάποιο μεγάλο πόλεμο²⁰. Η πρώτη περίοδος η οποία διαρκεί από τον 16^ο αιώνα έως τα τέλη του 18^{ου} αιώνα, ονομάστηκε «εποχή του μερκαντιλισμού²¹» ή της εμποροκρατίας. Μετά το τέλος των Ναπολεόντειων πολέμων το 1815 οι νικητές βρετανοί έθεσαν τα πολιτικά θεμέλια για μία διεθνή οικονομία της αγοράς που οδήγησε στην πρώτη μεγάλη περίοδο οικονομικής παγκοσμιότητας. Αυτή η περίοδος έληξε με το ξέσπασμα του Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου, ενώ τα χρόνια που μεσολάβησαν ανάμεσα στους δύο Παγκόσμιους Πολέμους, την εποχή του μεσοπολέμου, η ανθρωπότητα βίωσε το οικονομικό χάος, τη σοβαρή συρρίκνωση του διεθνούς εμπορίου και την ανηλεή σύγκρουση ανάμεσα στις αντίπαλες μεγάλες δυνάμεις. Και ύστερα, στη διάσκεψη του Μπρέτον Γουντς που συνεκλήθη λίγο πριν από το τέλος του δεύτερου Παγκοσμίου Πολέμου, οι ΗΠΑ ανέλαβαν να ηγηθούν των προσπαθειών για την αναβίωση μιας παγκόσμιας οικονομίας.

Η έναρξη του ψυχρού πολέμου στα τέλη της δεκαετίας του 1940 ανέκοψε αυτήν την προσπάθεια για τη δημιουργία μιας αληθινά ενοποιημένης διεθνούς οικονομίας, καθώς η οικονομία διαιρέθηκε σε ότι ο Stalin ονόμασε «τα δύο συστήματα», τις κομμουνιστικές ή κατευθυνόμενες οικονομίες του σοβιετικού συνασπισμού και τις καπιταλιστικές οικονομίες του «ελεύθερου κόσμου». Υπό την ηγεσία των αμερικανών τα μέλη της Δυτικής συμμαχίας δημιούργησαν μία διεθνή οικονομία η οποία βασιζόταν σε συμπεφωνημένους κανόνες και στενή συνεργασία. Κατά την διάρκεια του ψυχρού πολέμου για πρώτη φορά στην παγκόσμια ιστορία οι δεσπόζουσες καπιταλιστικές δυνάμεις συνεργάστηκαν μεταξύ τους, καθώς οι αδήριτες αναγκαιότητες της επιβίωσης επέβαλαν την υποταγή των στενών εθνικών

²⁰ R. Gilpin, «Η Πρόκληση του παγκόσμιου καπιταλισμού». Σελ 74.

²¹ B Felderer και S. Homburg. «Μακροοικονομική και Νέα Μακροοικονομική», σελ.31-2

τους συμφερόντων στην ενότητα της συμμαχίας. Αυτή η δέσμευση σε έναν προεξάρχοντα πολιτικό στόχο αντανάκλασθηκε στην ίδρυση διεθνών θεσμών, όπως η Παγκόσμια Τράπεζα και το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο. Στην μεταπολεμική εποχή και η διεθνής οικονομία κυριαρχήθηκε από τον ανταγωνισμό των δύο κύριων διεθνών συνασπισμών. Παρατηρήθηκε λοιπόν η διάκριση μεταξύ Δυτικού-καπιταλιστικού κόσμου που βασιζόταν στην ατομική ιδιοκτησία, τη διακίνηση των κεφαλαίων και στον ανταγωνισμό και του Ανατολικού-σοσιαλιστικού κόσμου που βασιζόταν στην κρατική ιδιοκτησία στα μέσα παραγωγής..

Η καπιταλιστική οικονομία είχε μεταλλαγή από την εποχή του *laissez faire*, του άκριτου οικονομικού φιλελευθερισμού του 19^{ου} αιώνα, όταν απορρίπτονταν απολύτως η επέμβαση του κράτους στις οικονομικές υποθέσεις. Η διεξαγωγή των δύο παγκοσμίων πολέμων και οι επιπτώσεις της διεθνούς οικονομικής κρίσης του 1929 επέφεραν την ανάμιξη του κράτους στην οικονομία, καθώς και τη δημιουργία συστημάτων πρόνοιας. Εν συντομία η Δυτική οικονομία πέρασε από τρία στάδια. Το πρώτο στάδιο εντοπίζεται τη χρονική περίοδο από το 1945 έως τις αρχές της δεκαετίας του 1970, κατά το στάδιο αυτό, το διεθνές νομισματικό σύστημα βασιζόταν στις αρχές που έθεσε η συνδιάσκεψη του Μπρέτον Γουντς το 1944 και ιδίως στη σύνδεση του δολαρίου με τον χρυσό²² (κανόνας χρυσού) και την αποτίμηση της αξίας των άλλων δυτικών νομισμάτων σε δολάρια, αυτή ήταν μία εποχή σχετικής νομισματικής σταθερότητας, μειωμένου πληθωρισμού, μεγάλης ανάπτυξης, έμφαση στη διάδοση καταναλωτικών αγαθών και στη θεαματική άνοδο το επιπέδου ζωής. Το δεύτερο στάδιο, ξεκινάει από τις αρχές της δεκαετίας του 1970 και φτάνει στις αρχές της δεκαετίας του 1980, η περίοδο αυτή χαρακτηρίζεται από δυσκολίες στην αμερικανική οικονομία, την κρίση του δολαρίου το 1971 που οδήγησε τις ΗΠΑ να αποσυνδέσουν το δολάριο από το χρυσό, γεγονός που είχε ως αποτέλεσμα την κατάρρευση του νομισματικού συστήματος Μπρέτον Γουντς, επιπρόσθετα η περίοδος αυτή χαρακτηρίστηκε από την αύξηση του κόστους παραγωγής που ακολούθησε τις πετρελαϊκές κρίσεις το 1973 και το 1979-80, καθώς και από την ταυτόχρονη αύξηση του πληθωρισμού και της ανεργίας (στασιμοπληθωρισμός). Η κρίση αυτή ξεπεράστηκε με τη μείωση του ρόλου του κράτους στην οικονομία και την εφαρμογή πολιτικής εκτεταμένων ιδιωτικοποιήσεων στις αρχές της δεκαετίας του

²² Ε. Πουρναράκης. «Διεθνή Οικονομικά, Μία Εισαγωγική Προσέγγιση», σελ. 53, 135-9, 159

1980. Η Τρίτη περίοδος χαρακτηρίστηκε από οικονομική ανάπτυξη, όχι όμως τόσο έντονης όσο αυτής της πρώτης περιόδου.

Στον αντίποδα το σοβιετικό – κομμουνιστικό σύστημα ακολούθησε τις αρχές της κεντρικά διευθυνόμενης οικονομίας και της κρατικής ιδιοκτησίας στα μέσα παραγωγής. Η Σοβιετική Ένωση τη δεκαετία του 1930 είχε συγκεντρώσει τις προσπάθειες της στην εκβιομηχάνιση της, γεγονός που τη βοήθησε να επιτύχει στην επίθεση της Γερμανίας ο στόχος της συγκέντρωσης όλων των παραγωγικών δυνατοτήτων της, στην ενίσχυσης της βαριάς βιομηχανίας παρέμενε και μετά τον δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο. Όμως στη μονομανία για την ανάπτυξη βαριάς βιομηχανίας, βρισκόταν και η αδυναμία του συστήματος, που αποκαλύφθηκε από το τέλος της δεκαετίας του 1970, η μονόπλευρη επιδίωξη ενός στόχου και η διοχέτευση όλου του παραγωγικού δυναμικού προς τις ανάγκες της πολεμικής βιομηχανίας είχε ως συνέπεια να αυξηθεί μεν η βιομηχανική παραγωγή, αλλά να παραμείνει εξαιρετικό χαμηλό το βιοτικό επίπεδο σε σύγκριση με αυτό της Δύσης. Ο αγροτικός τομέας αποδυναμώθηκε με τη μεταφορά εργατικού δυναμικού στη βιομηχανία, ενώ ο κρατικός σχεδιασμός αποδείχθηκε ανεπαρκής. Τη δεκαετία του 1980, με νέα ηγεσία το σοβιετικό κυβερνητικό σύστημα επιχείρησε να προχωρήσει σε οικονομικές και διοικητικές μεταρρυθμίσεις που θα μπορούσαν να βελτιώσουν την κατάσταση, αποδείχθηκε όμως ότι ήταν πλέον αργά.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2^ο

Ο ΨΥΧΡΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ ΚΑΙ Ο ΧΡΟΝΙΚΟΣ ΔΙΑΧΩΡΙΣΜΟΣ ΤΟΥ ΣΕ ΠΕΡΙΟΔΟΥΣ

2.1 Γενικά ο όρος «Ψυχρός πόλεμος».

Ο όρος «Ψυχρός πόλεμος» πρωτοειπώθηκε²³ δημοσίως από τον Bernard Baruch, σύμβουλο του αμερικανού προέδρου Τρούμαν, σε μία ομιλία του στην Νότιο Καρολίνα, στις 16 Απριλίου 1947, όπου αναφερόμενος στην μεταπολεμική γεωπολιτική ένταση μεταξύ των ΗΠΑ και της ΕΣΣΔ, είπε «ας μην έχουμε αυταπάτες, βρισκόμαστε σήμερα στη μέση ενός ψυχρού πολέμου». Τον όρο όμως είχε εμπνευστεί και προτείνει, ο Herbert Bayard Swore, ο οποίος έγραφε τους λόγους του Bernard και χρησιμοποιούσε τον όρο από το 1940 σε ιδιωτικές συζητήσεις.

Με τον όρο «Ψυχρός πόλεμος» περιγράφεται ο συνεχής ανταγωνισμός²⁴ μεταξύ των δύο κύριων πρωταγωνιστών του διεθνούς συστήματος του Δυτικού και του Ανατολικού, δηλαδή των ΗΠΑ και της ΕΣΣΔ. Ξεκίνησε μετά τον δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο και ονομαζόταν ψυχρός επειδή οι ΗΠΑ και η ΕΣΣΔ έφτασαν στα όρια του πολέμου χωρίς όμως να φτάσουν ποτέ σε ένοπλη σύγκρουση μεταξύ τους.

Η χρονική διάρκεια του ψυχρού πολέμου η οποία οριοθετείται χρονικά από το 1947²⁵ έως την πτώση του τείχους του Βερολίνου στις 11 Νοέμβριου 1989 είχε διάφορες φάσεις, οι οποίες άλλοτε διακρίνονταν από ένταση, άλλοτε από ύφεση των σχέσεων των δύο υπερδυνάμεων και άλλοτε από περιφερειακές συγκρούσεις. Η διάρκεια του «Ψυχρού πολέμου» χωρίζεται σε υποπεριόδους, οι οποίες μαζί με τα αίτια που τον προκάλεσαν θα αναφερθούν παρακάτω στον παρόν κεφάλαιο.

²³ W. Lippman, (1947), «The cold war».

²⁴ Ο ανταγωνισμός κάλυπτε όλους τους τομείς, ήταν κυρίως ιδεολογικός, και κατ' επέκταση γεωπολιτικός, οικονομικός κλπ

²⁵ Το 1947 αναφέρεται από τους περισσότερους ιστορικούς, όμως ορισμένοι οριοθετούν την έναρξη της έντασης των σχέσεων μεταξύ της ρωσικής και βρετανικής αυτοκρατορίας καθώς και των ΗΠΑ στα μέσα του 19^{ου} αιώνα. Ενώ η ιδεολογική σύγκρουση μεταξύ κομμουνισμού και καπιταλισμού ξεκινάει το 1917 κατά τη διάρκεια της ρωσικής επανάστασης, περίοδο κατά την οποία η Ρωσία αναδύθηκε ως μεγάλη κομμουνιστική δύναμη, γεγονός που παρακολουθούσαν οι ηγέτες των δύο χωρών και κατ' επέκταση επηρέαζε τις αμερικανό-ρωσικές σχέσεις. J. L. Gaddis (1990), «Russia, the Soviet Union, and the United States an Interpretive History». σελ 57.

2.2 Τα αίτια του «Ψυχρού πόλεμου».

Αναφορικά με τα αίτια του «Ψυχρού πόλεμου» κατά καιρούς έχουν ειπωθεί και καταγραφεί διάφορες απόψεις, όπως για παράδειγμα, η φυσική παρουσία στο χώρο της κεντρικής Ευρώπης των δύο υπερδυνάμεων, οι διαφορετικές ιδεολογίες των δύο υπερδυνάμεων (του καπιταλισμού και του κομμουνισμού και οι δύο ήταν ακραίες και δεν δέχονταν μια ενδιάμεση τομή), η καθυστέρηση δημιουργίας ενός δεύτερου μετώπου²⁶ το 1942- 43 στην Ανατολική Ευρώπη από τους συμμάχους σύμφωνα με την επιθυμία του Στάλιν, το μέλλον της Γερμανίας σε ένα μεταγενέστερο σχήμα, τα ατομικά και πυρηνικά όπλα το μονοπώλιο κατοχής και ο πειρασμός της Χιροσίμα²⁷ καθώς και τα εκατέρωθεν λάθος μηνύματα της μίας ή της άλλης πλευράς την περίοδο 1945-1947 η οποία για ορισμένους, ήταν ίσως η μόνη περίοδος στην οποία θα μπορούσε να αποφευχθεί ο «Ψυχρός πόλεμος». Συνοψίζοντας τα παραπάνω στη δυτική βιβλιογραφία εμφανίστηκαν τρεις σημαντικές σχολές σκέψεων²⁸ αναφορικά με τα αίτια του «Ψυχρού πόλεμου»:

Α) Η «Ορθόδοξη» άποψη που επικράτησε τη δεκαετία του 1950 εντόπιζε το πρόβλημα στη φύση του κομμουνιστικού συστήματος, σύμφωνα με το οποίο, η Σοβιετική Ένωση προωθούσε ένα «σχέδιο παγκόσμιας κυριαρχίας» με σκοπό την επιβολή του κομμουνιστικού συστήματος σε όλον τον κόσμο. Το βασικό χαρακτηριστικό αυτής της θέσης ήταν η πεποίθηση ότι η Σοβιετική Ένωση ήταν μια δομικά επεκτατική δύναμη, η οποία δεν θα σταματούσε εάν δεν αντιμετώπιζε υπέρτερη ισχύ από την πλευρά των ΗΠΑ και των δυτικών δυνάμεων. Κατά την άποψη αυτή καθοριστικό ρόλο διαδραμάτισε η προσωπικότητα του σοβιετικού ηγέτη, Ιωσήφ Στάλιν, ο οποίος περιγραφόταν ως αδίστακτα κυνικός ηγέτης του δομικά επεκτατικού παγκόσμιου κομμουνιστικού κινήματος. Η ορθόδοξη άποψη θεωρούσε ως υπαίτιους του «Ψυχρού πόλεμου» τους σοβιετικούς και τόνιζε ότι οι ενέργειες τους καταδείκνυαν ότι οι σοβιετικοί ασκούσαν μια επεκτατική πολιτική στην οποία απάντησε η Δύση, ενισχύοντας την άμυνα της .

²⁶ Η. Kissinger (1995) «Διπλωματία», εκδόσεις Λιβάνη Αθήνα 1995 σελ 452

²⁷ Ο βομβαρδισμός της Χιροσίμα με ατομικά όπλα το 1945 υπήρξε δυνατός διότι οι Ηνωμένες Πολιτείες είχαν το μονοπώλιο του καταστροφικού αυτού όπλου και δεν υπήρχε αποτρεπτική δύναμη που να εμπόδιζε την Ουάσινγκτον από το να τα χρησιμοποιήσει. Μ.Ευρυβιάδης «Το Δόγμα Μπους : Ο Πειρασμός της Χιροσίμα» , τεύχος 588, 27-08-2002.

²⁸ Ε. Χατζηβασιλείου (2001), «Εισαγωγή στην ιστορία του μεταπολεμικού κόσμου». εκδόσεις Πατάκης, Αθήνα 2001 σελ 67.

Β) Η «αναθεωρητική» άποψη η οποία αναπτύχθηκε στις ΗΠΑ από τα μέσα της δεκαετίας του 1960 και είχε αντίθετη άποψη από αυτήν της ορθόδοξης σχολής. Σύμφωνα με αυτή η Σοβιετική Ένωση ακολούθησε μετά τον δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο μία αμυντική και σάφρονα πολιτική, προσπαθώντας να αποκτήσει ασφάλεια στην Ανατολική Ευρώπη, περιοχή από όπου είχε δεχθεί επίθεση το 1941. Σύμφωνα με την άποψη αυτή οι ΗΠΑ είχαν προκαλέσει τον «Ψυχρό πόλεμο», καθώς η πολιτική της απέβλεπε στην άμετρη επέκταση της οικονομικής επιρροής της στην υφήλιο, ενώ επίσης επεδίωκε σε διάφορες στιγμές να χρησιμοποιήσει εκβιαστικά το πυρηνικό μονοπώλιο της μεταξύ 1945 και 1949, ώστε να διπλασιάσει τις μεταπολεμικές ισορροπίες σύμφωνα με τις επιθυμίες της. Επιπρόσθετα οι αναθεωρητές πρέσβευαν ότι οι ΗΠΑ προσπάθησαν μέσω του σχεδίου Μάρσαλ να «εξαγοράσουν» τους συμμάχους της Μόσχας στην Ανατολική Ευρώπη και κατόπιν οργάνωσαν μια ισχυρή συμμαχία, το ΝΑΤΟ που προκάλεσε τους φόβους των σοβιετικών και

Γ) Η «μεταναθεωρητική» άποψη η οποία αναπτύχθηκε στα τέλη της δεκαετίας του 1970 και πρόκειται για μια πιο νηφάλια και λιγότερο ιδεολογικά φορτισμένη άποψη. Η βασική²⁹ θέση της ήταν ότι, ούτε η Ουάσιγκτον ούτε η Μόσχα, δεν ήταν άμεσα αρμόδια για την εμφάνιση ενός ανταγωνισμού ασφάλειας ως συνέπεια του Δεύτερου Παγκόσμιου Πολέμου. Οι δύο νέες υπερδυνάμεις οδηγήθηκαν φυσικά στην αντιπαλότητα μέσω των δυνάμεων της διεθνούς πολιτικής. Και οι δύο επιδίωκαν ασφάλεια και πρόληψη ενός νέου πολέμου και όχι μιας ιδεολογικής ή οικονομικής κυριαρχίας. Οι απόψεις ασφαλείας τους διέφεραν πολύ, εντούτοις βασισμένες στις ευδιάκριτες γεωγραφικές καταστάσεις και την ιστορική εμπειρία τους, βρέθηκαν κατά συνέπεια σε ένα κλασικό "δίλημμα ασφάλειας." Κινήσεις που έκανε η μια πλευρά για να αυξήσει την ασφάλειά της, όπως σχηματισμό μιας αμυντικής στρατιωτικής συμμαχίας, ερμηνεύθηκαν από την άλλη πλευρά ως απειλές. Η άλλη πλευρά αποκρίθηκε με τα αμυντικά προσανατολισμένα μέτρα της, τα οποία στη συνέχεια ερμηνεύθηκαν ως απειλή από την πρώτη πλευρά και τα λοιπά. Το δίλημμα ασφαλείας εντάθηκε από την ατομική βόμβα. Κάθε πλευρά φοβήθηκε ότι η άλλη θα έβρισκε έναν τρόπο να χρησιμοποιηθεί εκείνο το επαναστατικό όπλο για να αποκομίσει ένα αποφασιστικό στρατηγικό πλεονέκτημα.

²⁹ P. Garrity . «The long twilight struggle». Σελ 2. και J.Gaddis (1972), «The United States and the Origins of the Cold War, 1941-1947».

2.3 Η περίοδος του δεύτερου παγκοσμίου πολέμου μέχρι την έναρξη του ψυχρού πολέμου (1939 - 1947).

Στο τέλος του δεύτερου Παγκόσμιου Πολέμου είχε επέλθει μία σημαντική, πρωτοφανής από τα τέλη του 15^{ου} αιώνα μεταλλαγή στο διεθνές σκηνικό η έκλειψη της Ευρώπης ως του κυριότερου κέντρου ισχύος του διεθνούς συστήματος, οι προβλέψεις για σταδιακή υποχώρηση της Ευρώπης και ανάδυση ενός κόσμου διπολικού με πρωταγωνιστές τις ΗΠΑ και την τότε τσαρική Ρωσία είχαν διατυπωθεί ήδη από το 1853, από τον στοχαστή Αλέξης ντε Τοκβίλ και στο τέλος του 19^{ου} αιώνα από τον σερ Χαλφορντ Μακιντερ. Η διαδικασία είχε αναπτυχθεί κατά τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο, μετά την λήξη του οποίου οι ΗΠΑ είχαν αναδυθεί ως η ισχυρότερη οικονομική δύναμη της υφηλίου όμως η κατάρρευση της ευρωπαϊκής ισχύος κατά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο ήταν ταχύτατη και συντριπτικής έκτασης και τούτο σχετίζεται άμεσα με την έναρξη του ψυχρού πολέμου στην Ευρώπη.

Όλες, εκτός μίας, οι ευρωπαϊκές δυνάμεις είχαν ηττηθεί στο Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο : η Γαλλία, το Βέλγιο και η Ολλανδία το 1940 από τους γερμανούς, η Ιταλία το 1943 από τους συμμάχους και το 1945 η ίδια η Γερμανία, που βρισκόταν πλέον υπό την κατοχή των Αμερικανών, Βρετανών, Γάλλων και Σοβιετικών. Η Γερμανία, το κέντρο της γηραιάς ηπείρου, η ανάκαμψη της οποίας θεωρούνταν απαραίτητη για την οικονομική ανασυγκρότηση ολόκληρης της Ευρώπης, ήταν κυριολεκτικά ερειπωμένη και αντιμετώπιζε το φάσμα της πείνας, στο δυτικό τμήμα της επιπλέον συνωστίζονταν πολλά εκατομμύρια πρόσφυγες που είχαν διαφύγει της προέλασης του κόκκινου στρατού, γεγονός που έκανε την κατάσταση ακόμη δυσκολότερη. Ακόμη και η Μεγάλη Βρετανία νικήτρια του πολέμου, μεταπολεμικά η ισχύς της παρουσίαζε μια σταθερά καθοδική πορεία, λόγω του μεγάλου κόστους και των θυσιών στις οποίες είχε υποβληθεί η χώρα κατά τον πόλεμο.

Η αποδυνάμωση της Ευρώπης, εξέλιξη από μόνη της εντυπωσιακή, συνδυαζόταν με πρόσθετα στοιχεία για να δημιουργήσει την αλυσίδα των κρίσεων του 1946-49, που σημάδεψαν την έναρξη του ψυχρού πολέμου. Το παλιό

ευρωκεντρικό σύστημα ισορροπίας ισχύος είχε καταστραφεί την επαύριο του Πρώτου Παγκόσμιου Πολέμου και δεν είχε αντικατασταθεί από μία άλλη βιώσιμη διεθνή δομή, ο ίδιος ο Δεύτερος Παγκόσμιος Πόλεμος ήταν εν μέρει, αποτέλεσμα τούτης της συστημικής αδυναμίας. Το 1945-49, συνεπώς δημιουργούνταν ένα νέο διεθνές σκηνικό, με την Ευρώπη όμως στη θέση του διακυβεύματος και όχι του κυρίαρχου. Η κατάρρευση της ισχύος των παλιών Μεγάλων Δυνάμεων δημιουργούσε ένα κενό εξουσίας όχι μόνο στην γηραιά ήπειρο, αλλά δυνητικά σε όλο το διεθνές σύστημα, η καταστροφή της Γερμανίας της ισχυρότερης βιομηχανικά και στρατιωτικά χώρας δημιούργησε, επιπρόσθετα ένα κενό εξουσίας στο κέντρο της Ευρώπης.

Οι δύο χώρες που κυριαρχούσαν πλέον στο διεθνές σύστημα, οι ΗΠΑ και η ΕΣΣΔ ήταν έξω-ευρωπαϊκές δυνάμεις, που δεν μπορούσαν όμως να αγνοήσουν τις εξελίξεις στην κατεστραμμένη, αλλά δυνητικά σημαντική ήπειρο και πάντως δεν μπορούσε η κάθε μία από αυτές να αφήσει την άλλη να κυριαρχήσει εκεί. Η Σοβιετική Ένωση θεωρούσε ιδιαίτερα σημαντική προτεραιότητα της να αποκτήσει τον έλεγχο της Ανατολικής Ευρώπης, από όπου είχε δεχθεί τη χιτλερική επίθεση το 1941 και ο Στάλιν μιλούσε για έλεγχο, πέραν οποιονδήποτε περιορισμών που θα μπορούσαν να προέλθουν από παράγοντες εξωτερικούς στο σοβιετικό σύστημα εξουσίας, όπως η αστική δημοκρατία, το διεθνές εμπόριο ή ο ΟΗΕ. Απόπειρες να αμφισβητηθεί η σοβιετική ηγεσία στην περιοχή αυτή μπορούσε να προκαλέσει (όπως και έγινε) την έντονη αντίδραση των Σοβιετικών. Οι αμερικάνοι από την πλευρά τους είχαν και στο παρελθόν δείξει ότι δεν επέτρεπαν την κυριαρχία μόνο μίας δύναμης σε όλο τον ευρωπαϊκό χώρο, μίας δύναμης που θα μπορούσε έτσι να ελέγξει όχι μόνο βασικές βιομηχανικές περιοχές της υφελίου, αλλά δυνητικά όλη την «παγκόσμια νήσο» της Ευρασίας, διεκδικώντας την παγκόσμια κυριαρχία, οι επεμβάσεις των ΗΠΑ στον Πρώτο και Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο έχουν ερμηνευτεί από τη σύγχρονη έρευνα ακριβώς έτσι, ως προσπάθειες δηλαδή να αποτραπεί κυριαρχία μόνο μιας χώρας στην Ευρώπη. Αρχικά, το 1944-45, οι αμερικανοί, υπό την ηγεσία του Φρανκλιν Ρούζβελτ, προσέβλεπαν στην επικράτηση ενός παγκόσμιου συστήματος συλλογικής ασφάλειας, με κύρια στοιχεία τον ΟΗΕ και την επικράτηση των αρχών του ελεύθερου εμπορίου. Ο Ρούζβελτ όμως πέθανε την άνοιξη του 1945, ενώ αμέσως μετά άρχισαν να εμφανίζονται τα πιεστικά ερωτήματα που θα οδηγούσαν στην έναρξη του ψυχρού πολέμου.

Η συμμαχία ανάμεσα στις δύο ηγέτιδες δυνάμεις του κόσμου, τις ΗΠΑ από την πλευρά του καπιταλισμού και της Σοβιετικής Ένωσης από την πλευρά της

παγκόσμιας προλεταριακής επανάστασης ήταν δημιούργημα των ειδικών συνθηκών του πολέμου, ήταν εξ αρχής φορτισμένη από εντάσεις με δυσπιστία και καχυποψία. Με την κατάκτηση της Σοβιετικής Ένωσης από τη Γερμανία, η ιδεολογική αντιπάθεια αντικαταστάθηκε από τις επιταγές της «real politic». Ο Ρούσβελτ και οι στρατηγοί του αναγνώρισαν σύντομα τα μεγάλα γεωστρατηγικά πλεονεκτήματα που θα είχε για τις ΗΠΑ μια Σοβιετική Ένωση ικανή να αντιμετωπίσει την γερμανική λαίλαπα. Όμως από την άλλη πλευρά, ήταν ανήσυχοι για την ενισχυμένη Γερμανία που θα προέκυπτε αν κατόρθωνε να υποτάξει μία χώρα τόσο πλούσια σε φυσικούς πόρους, όσο η Ρωσία. Έτσι, από το καλοκαίρι του 1941 ήταν όπως εύστοχα παρατήρησε ο Waldo Heinrichs, «η πεποίθηση ότι η επιβίωση της Σοβιετικής Ένωσης ήταν βασικός παράγοντας για να επιτευχθεί η ήττα της Γερμανίας, και η ήττα της Γερμανίας ήταν βασικός παράγοντας για την ασφάλεια της Αμερικής». Ακόμη και ο αθεράπευτα αντί-κομμουνιστής Τσόρτσιλ συνέλαβε αμέσως τη θεμελιακή σημασία της επιβίωσης της Σοβιετικής Ένωσης στο θέμα του αγώνα κατά της γερμανικής εισβολής. Έτσι οι αμερικανοί, οι σοβιετικοί και οι βρετανοί βρέθηκαν στην ίδια παράταξη να πολεμούν τον ίδιο εχθρό. Το γεγονός έλαβε την επίσημη μορφή του από τον ίδιο τον Χίτλερ ο οποίος, δύο μέρες μετά την επίθεση στο Πέρλ Χαρμπορ, κήρυξε τον πόλεμο εναντίον των ΗΠΑ. Στρατιωτική βοήθεια ύψους περισσότερο από ένα δισεκατομμύριο δολάρια μεταφέρθηκε αεροπορικά από τις ΗΠΑ στην Σοβιετική Ένωση, ως μία τρανταχτή έμπρακτη απόδειξη του αμοιβαίου συμφέροντος που για πρώτη φορά ένωσε σε έναν κοινό αγώνα, την Ουάσιγκτον και τη Μόσχα.

Όμως το πως, το που και το πότε θα πολεμούσαν τον κοινό εχθρό, δηλαδή τη Γερμανία ήταν θέματα που εξ αρχής δημιούργησαν προστριβές μεταξύ των μελών της μεγάλης συμμαχίας. Ο Στάλιν πίεζε τους συμμάχους του να ανοίξουν το ταχύτερο δυνατό ένα δεύτερο εκτεταμένο μέτωπο εναντίων των Γερμανών, για να ανακουφίσει όσο το δυνατόν πιο γρήγορα τη γιγάντια στρατιωτική πίεση στη δική του χώρα. Αλλά παρά τις διαβεβαιώσεις του Ρούσβελτ ότι αυτό θα γινόταν, οι ΗΠΑ και η Βρετανία δεν θέλησαν να ανοίξουν ένα δεύτερο μεγάλο μέτωπο πριν περάσουν δύομισι χρόνια από τη ναυμαχία του Πέρλ Χαρμπορ. Αντί αυτού, επέλεξαν τις λιγότερο επικίνδυνες επιχειρήσεις στην περιφέρεια, δηλαδή στη Νότια Αφρική και την Ιταλία, το 1942 και το 1943 αντίστοιχα. Όταν, τον Ιούνιο του 1943 ο Στάλιν έμαθε ότι δεν θα υπήρχε δεύτερο μέτωπο στη βορειοδυτική Ευρώπη πριν περάσει ένας ακόμη χρόνος, έγραψε

οργισμένα στον Ρούσβελτ, ότι «η εμπιστοσύνη της Σοβιετικής Ένωσης στους συμμάχους της ...διέρχεται σοβαρή κρίση».

Η συμμαχία³⁰ υπέφερε επίσης και από πολιτικές διαμάχες. Οι πιο ακανθώδες ήταν εκείνες που αφορούσαν στους όρους ειρήνης που θα επέβαλαν στη Γερμανία και το πολιτικό «status» της Ανατολικής Ευρώπης μετά τον πόλεμο. Στη διάσκεψη της Γιάλτας τον Φεβρουάριο του 1945 ο Ρούσβελτ, ο Τσόρτσιλ, και ο Στάλιν προσπάθησαν να επιλύσουν μερικές βασικές διαφωνίες τους και ταυτόχρονα να σχεδιάσουν το τέλος του πολέμου. Το συνέδριο αυτό ήταν το υψηλότερο σημείο στο οποίο έφτασε η συνεργασία τους κατά την διάρκεια του πολέμου. Οι συμβιβαστικές λύσεις που προέκυψαν απηχούν την υπάρχουσα ισορροπία δυνάμεων και την αποφασιστικότητα των «τριών μεγάλων» αρχηγών να διατηρήσουν το πνεύμα συνεργασίας και συμβιβασμού τα οποία ήταν απαραίτητα για να επιβιώσει η ασυνήθιστη συνεργασία τους. Ο Στάλιν δέχθηκε να υπογράψει μια διακήρυξη για την απελευθερωμένη Ευρώπη. Οι τρεις ηγέτες υπόσχονταν σε αυτό το δημόσιο έγγραφο να υποστηρίξουν τις δημοκρατικές διαδικασίες στην εγκαθίδρυση νέων εκλεγμένων στα απελευθερωμένα κράτη της Ευρώπης. Ο σοβιετικός ηγέτης έλαβε επίσης τη διαβεβαίωση που ζητούσε ότι η Γερμανία θα υποχρεωνόταν να πληρώσει αποζημιώσεις οι οποίες υπολογίσθηκαν αρχικά σε 20 δισεκατομμύρια δολάρια, από τα οποία τα 10 δισεκατομμύρια θα είχαν προορισμό τη Σοβιετική Ένωση. Όμως η τελική συμφωνία πάνω στο θέμα αυτό μετατέθηκε στο μέλλον. Η δέσμευση της Σοβιετικής Ένωσης να συμμετάσχει στον πόλεμο κατά της Ιαπωνίας, τρεις μήνες μετά το τέλος του ευρωπαϊκού πολέμου, η οποία επίσης συζητήθηκε στη Γιάλτα, υπήρξε μεγάλης σημασίας διπλωματικό επίτευγμα των ΗΠΑ, εφάμιλλο της επίσημης συμφωνίας της Σοβιετικής Ένωσης να γίνει μέλος των Ηνωμένων Εθνών. Όμως μόλις λίγες εβδομάδες μετά τις τελευταίες συνομιλίες του συνεδρίου, το πνεύμα της Γιάλτας τορπιλίστηκε από την ογκούμενη άγγλο-αμερικανική δυσαρέσκεια προς τις σοβιετικές ενέργειες στην Ανατολική Ευρώπη. Η ωμή και βίαιη καταστολή μη κομμουνιστικών πολωνών από τους σοβιετικούς, σε συνδυασμό με τις επεμβάσεις τους στην Βουλγαρία, τη Ρουμανία και την Ουγγαρία που είχαν πρόσφατα απελευθερωθεί από τον κόκκινο στρατό, θεωρήθηκαν και από τον Τσόρτσιλ και από τον Ρούσβελτ, ως παραβιάσεις των συμφωνιών της Γιάλτας. Ο Ρούσβελτ όμως μέχρι τις τελευταίες ημέρες του ήταν πεπεισμένος ότι μια λογική σχέση αμοιβαίων

³⁰ R .Mac Mahon. (2003) «The Cold War». σελ.25.

συναλλαγών με τους ρώσους μπορούσε να διατηρηθεί. Όταν, στις 12 Απριλίου, ο Ρούσβελτ υπέκυψε σε μία σφοδρή εγκεφαλική αιμορραγία, η ευθύνη έπεσε στα χέρια του μη δοκιμασμένου και άπειρου Χάρυ. Σ. Τρούμαν.³¹ Είναι βέβαιο ότι ο Τρούμαν ήταν περισσότερο δεκτικός από τους προκατόχους του στις υποδείξεις των σκληροπυρηνικών, ότι μία σκληρή στάση με τους σοβιετικούς θα βοηθούσε τους αμερικανούς να επιτύχουν τις επιδιώξεις τους. Σημαντικό στοιχείο της περιόδου αυτής είναι η στρατηγική της ανάσχεσης³² που ακολούθησαν οι ΗΠΑ έναντι της Σοβιετικής Ένωσης

Τον Ιούλιο του 1945, δύο μήνες μετά τη Γερμανική παράδοση, οι ηγέτες των ΗΠΑ, της Βρετανίας και της Σοβιετικής Ένωσης έκαναν άλλη μία προσπάθεια να αμβλύνουν τις αντιθέσεις τους στο τελευταίο συνέδριο που έγινε όσο ακόμη διαρκούσε ο πόλεμος, με αμφιλεγόμενα αποτελέσματα. Οι διαβουλεύσεις που έγιναν στο ισοπεδωμένο από του βομβαρδισμού Ποτσταμ περιλάμβαναν αρκετά θέματα, μεταξύ των οποίων, οι εδαφικές μεταβολές στην Ανατολική Ασία και η ακριβής ημερομηνία της εισόδου της Σοβιετικής Ένωσης στον πόλεμο του ειρηνικού. Αλλά τα οξύτερα προβλήματα τα οποία και κυριάρχησαν στο συνέδριο που κράτησε δύο εβδομάδες αφορούσαν κυρίως διευθετήσεις στη μεταπολεμική Ανατολική Ευρώπη και τη Γερμανία. Ο Στάλιν κέρδισε την άγγλο-αμερικανική αναγνώριση του νεοπαγούς καθεστώτος της Βαρσοβίας όμως οι σύμμαχοι δυσανασχήτησαν όταν τους ζητήθηκαν παρόμοιες αναγνωρίσεις για εγκάθετες κυβερνήσεις στη Βουλγαρία και τη Ρουμανία, θέματα τα οποία παρέπεμψαν σε συμβούλιο των υπουργών εξωτερικών.

Η Γερμανία «το μέγα ζήτημα», όπως το ονόμασε ο Τσόρτσιλ, έδωσε αφορμή σε έντονες διεργασίες πριν μία συμβιβαστική λύση με πρωτοβουλία των αμερικανών σώσει τις διαπραγματεύσεις από το αδιέξοδο, με κόστος όμως την de facto οικονομική διχοτόμηση της χώρας. Το ζήτημα των αποζημιώσεων έγινε ο σκόπελος των διαβουλεύσεων. Η επιμονή του Στάλιν να λάβει 10 δισεκατομμύρια δολάρια ως αποζημίωση από τους γερμανούς, τα οποία, όπως πίστευε του είχαν

³¹ Αμερικανός πολιτικός και 33^{ος} πρόεδρος των ΗΠΑ, γεννημένος στο Λαμάρ της Μοντάνα. Εκλεγμένος με τους δημοκρατικούς στο κογκρέσο το 1934. Το 1944 έγινε αντιπρόεδρος των ΗΠΑ και το 1945, μετά τον θάνατο του Ρούσβελτ τον διαδέχθηκε στην προεδρία. Χωρίς καμία πραγματική πείρα στην εξωτερική πολιτική και μοναδικό εφόδιο από τον Ρούσβελτ ένα δυσανάγνωστο οδικό χάρτη, ο Τρούμαν κληρονόμησε το καθήκον για τον τερματισμό του πολέμου και τη δημιουργία μίας νέας διεθνούς τάξης τη στιγμή που ο σχεδιασμός της Τεχεράνης και της Γιάλτας διαλύονταν. Η. Kissinger, «Διπλωματία», σελ 474

³² ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Α

επιδικαστεί στη Γιάλτα, συνάντησε την αντίσταση του Τρούμαν και των συμβούλων του. Οι Αμερικανοί είχαν πεισθεί ότι η οικονομική ανάκαμψη και η μελλοντική ευημερία της Δυτικής Ευρώπης και κατά συνέπεια των ΗΠΑ, απαιτούσαν μία οικονομικά εύρωστη Γερμανία για το λόγο αυτό ήταν αντίθετη σε κάθε παρόμοιο στόχο. Ο υπουργός εξωτερικών James F. Byrnes έκανε μία συμβιβαστική πρόταση, την οποία αναγκαστικά, δέχθηκαν στο τέλος οι Σοβιετικοί. Σύμφωνα με την πρόταση αυτή, οι τέσσερις δυνάμεις κατοχής της Γερμανίας – ΗΠΑ, Μεγάλη Βρετανία, Γαλλία, Σοβιετική Ένωση – θα λάμβαναν πρώτες ύλες για την αποζημίωση τους κυρίως από τις ζώνες κατοχής που τους αναλογούσαν. Στους σοβιετικούς υποσχέθηκαν επιπλέον βασικό εξοπλισμό από τη δύση. Αυτές όμως οι δυτικές ζώνες με τη μεγαλύτερη παραγωγή και τους πλουσιότερους φυσικούς πόρους, θα έμεναν τελείως έξω από τη ρωσική σφαίρα επιρροής. Οι εταίροι της μεγάλης συμμαχίας μη όντας σε θέση να συμφωνήσουν για μια ενιαία προσέγγιση στο γερμανικό ζήτημα, την πιο κρίσιμοι διπλωματική πρόκληση του πολέμου και πυρήνα του ψυχρού πολέμου διατηρώντας φαινομενικά την ενότητα, στην ουσία επέλεξαν τη διαίρεση. Ο αντίκτυπος του αποτελέσματος αυτού έφτασε πολύ μακριά. Σήμανε ένα πρώτο βήμα για την ενσωμάτωση των δύο τμημάτων της Γερμανίας, του Δυτικού από τη μία μεριά, και του Ανατολικού, υπό σοβιετική κατοχή, από την άλλη, σε δύο διαφορετικά οικονομικά και πολιτικά συστήματα, προοιωνιζόμενος τη διχοτόμηση της ευρωπαϊκής ηπείρου σε ένα Δυτικό και ένα Ανατολικό στρατόπεδο.

Ο Τρούμαν είχε την πεποίθηση ότι στο μέλλον θα μπορούσε να πετύχει περισσότερα, η πεποίθηση αυτή στηριζόταν σε δύο «άσους» την οικονομική υπεροχή και την αποκλειστική κυριότητα της ατομικής βόμβας³³. Μια εβδομάδα μετά το Ποτσταμ πραγματοποιήθηκε ο βομβαρδισμός με ατομικές βόμβες της Χιροσίμα στις 6 Αυγούστου και του Ναγκασάκι στις 9 Αυγούστου, που σκότωσαν επιτόπου 115.000 ανθρώπους, άφησαν δεκάδες χιλιάδες αρρώστους να πεθαίνουν αργά από έκθεση στην ακτινοβολία γεγονός που ανάγκασε την Ιαπωνία να παραδοθεί. Ταυτόχρονα, η χρήση της ατομικής βόμβας ενίσχυσε διάφορους στρατιωτικούς και διπλωματικούς στόχους των αμερικανών, οδήγησε με ταχύτατους ρυθμούς τον πόλεμο στο τέλος του, σώζοντας κατ' επέκταση από το θάνατο χιλιάδες αμερικανούς, απέκλεισε την ανάγκη παρουσίας σοβιετικών στρατευμάτων στο

³³ Κατά τη διάρκεια των συνομιλιών στο Ποτσταμ ο Τρούμαν πληροφορήθηκε, ότι η δοκιμή της ατομικής βόμβας είχε γίνει με επιτυχία στο Νέο Μεξικό .

θέατρο του πολέμου του ειρηνικού. Και έκλεισε οριστικά την πόρτα στις προσδοκίες των σοβιετικών να παίξουν κάποιο ρόλο στη μεταπολεμική κατοχή της Ιαπωνίας.

Το 1946 υπήρξε ο χρόνος ορόσημο που σήμανε το τέλος της μεγάλης συμμαχίας και η αρχή της κλιμάκωσης ενός ευρέως ψυχρού πολέμου. Κατά την διάρκεια εκείνου του χρόνου η κυβέρνηση Τρούμαν και οι κύριοι δυτικό-ευρωπαϊκοί σύμμαχοι της καλλιεργούσαν την ιδέα ότι οι ρώσοι του Στάλιν δεν ήταν παρά ένα καιροσκοπικό και καταπιεστικό καθεστώς με μία ασίγαστη πείνα για νέα εδάφη, φυσικούς πόρους και παραχωρήσεις. Ο George F. Kennan, επικεφαλής του διπλωματικού σώματος των ΗΠΑ στη Μόσχα, επιβεβαίωσε πανηγυρικά τη θέση αυτή στο «Μακρύ Τηλεγράφημα» του της 22ας Φεβρουαρίου του 1946 το οποίο θεωρήθηκε ορόσημο. Η σοβιετική εχθρότητα προς τον καπιταλιστικό κόσμο, τόσο αναλλοίωτη, όσο και αναπόφευκτη, ήταν, τόνισε ο Kennan, αποτέλεσμα της ατυχούς συγχώνευσης της παραδοσιακής ρωσικής ανασφάλειας με το μαρξιστικό-λενινιστικό δόγμα. Πεποίθηση του Kennan ήταν ότι οι ηγέτες του Κρεμλίνου επέβαλαν ένα καταπιεστικό και ολοκληρωτικό καθεστώς στο σοβιετικό λαό, χρησιμοποιώντας τον υποθετικό κίνδυνο των εξωτερικών εχθρών για να δικαιολογήσουν την εσωτερική τυραννία που τους κρατούσε στην εξουσία. Επέμενε ότι το Κρεμλίνο θα υποχωρούσε μόνο μπροστά στην υπεροχή της ισχύος. Στις 5 Μαρτίου, ο Τσόρτσιλ, εκτός εξουσίας εκείνη την εποχή, ένωσε τη φωνή του με τη συνεχώς ογκούμενη αντί-σοβιετική χορωδία. Έτσι στο Φούλτον του Μισούρι, ενώ στο βήμα βρισκόταν ο Τρούμαν που φυσικά ενέκρινε τα λεγόμενα του, ο ηγέτης της Βρετανίας βροντοφώναξε «από το Στετίνο στη Βαλτική και την Τεργέστη στην Αδριατική ένα σιδηρούν παραπέτασμα (iron curtain) σκεπάζει την ευρωπαϊκή ήπειρο». Ο Τσόρτσιλ προειδοποίησε ότι ο ίδιος ο χριστιανικός πολιτισμός κινδυνεύει από τον κομμουνιστικό επεκτατισμό. Ωστόσο οι πολιτικοί αναλυτές των ΗΠΑ και της Μεγάλης Βρετανίας φοβόταν μήπως οι σοβιετικοί εκμεταλλευόταν τις συνθήκες που επικρατούσαν μετά τον πόλεμο, όπως ήταν η κοινωνικοοικονομική δυστυχία και η πολιτική αναταραχή, που ευνοούσαν την άνοδο της αριστεράς σε παγκόσμιο επίπεδο.

2.4 Πρώτη περίοδος του ψυχρού πολέμου (1947-1963)

Στις 21 Φεβρουαρίου 1947, η Βρετανική κυβέρνηση πληροφόρησε το υπουργείο εσωτερικών των ΗΠΑ ότι δεν μπορούσε πλέον να προσφέρει οικονομική και στρατιωτική βοήθεια στην Ελλάδα και την Τουρκία. Οι αμερικανοί αρμόδιοι

κατάλαβαν αμέσως ότι τώρα πια εκείνοι έπρεπε να αναλάβουν το ρόλο της Βρετανίας, για να εμποδίσουν την πιθανή εξάπλωση της σοβιετικής επιρροής στην Ανατολική Μεσόγειο και την πλούσια σε πετρέλαιο Μέση Ανατολή. Στις 12 Φεβρουάριου του 1947 ο Τρούμαν απηύθυνε στο κογκρέσο έναν γεμάτο ζήλο λόγο³⁴, με τον οποίο ζητούσε οικονομική και στρατιωτική βοήθεια αξίας 400 εκατομμυρίων δολαρίων για τα συμμαχικά κράτη της Ελλάδας και της Τουρκίας. Ήταν ο μόνος τρόπος να κερδίσει την αποδοχή του κογκρέσου, που δεν ήταν ιδιαίτερα γενναιόδωρο και του αμερικανικού κοινού που δεν ήταν διατεθειμένο να αναλάβει νέες υποχρεώσεις. Με τον τρόπο αυτό οι ΗΠΑ «γέμιζαν» το κενό εξουσίας που είχε δημιουργηθεί από τη συρρίκνωση της βρετανικής ισχύος.

Οι ΗΠΑ τρεις μήνες μετά το δόγμα Τρούμαν ανακοίνωσαν επίσημα τη δεύτερη σημαντική φάση της διπλωματικής τους επίθεσης. Ο υπουργός εσωτερικών George C. Marshall, σε ένα λόγο του στο πανεπιστήμιο Χάρβαρντ, υποσχέθηκε βοήθεια από τις ΗΠΑ σε όλες τις ευρωπαϊκές χώρες που θα είχαν τη θέληση να συντονίσουν τις προσπάθειες τους για ανάκαμψη. Με αυτό τον τρόπο χτυπούσαν την πείνα, τη φτώχεια και το χαμηλό ηθικό, στοιχεία που έτρεφαν την άνοδο της αριστεράς στη μεταπολεμική Ευρώπη. Το σχέδιο Μάρσαλ διοχέτευσε στην Ευρώπη βοήθεια ύψους 13 δισεκατομμυρίων δολαρίων. Έτσι, ενίσχυσε την οικονομική ανάκαμψη, ενθάρρυνε την ενσωμάτωση των χωρών στην ευρωπαϊκή οικονομία και ανοικοδόμησε μια σημαντική αγορά για αμερικανικά προϊόντα. Ο Στάλιν, φοβούμενος ότι το πρόγραμμα ευρωπαϊκής ανάκαμψης θα είχε ως αποτέλεσμα τη χαλάρωση του ελέγχου που ασκούσε η Ρωσία στους δορυφόρους της, απαγόρευσε στα ανατολικά ευρωπαϊκά κράτη να συμμετάσχουν. Έτσι ο Μολότοφ, υπουργός εξωτερικών της Σοβιετικής Ένωσης, απέρριψε το σχέδιο, με το επιχείρημα ότι θα μετέτρεπε όλες τις ευρωπαϊκές χώρες σε δορυφόρους των ΗΠΑ, ενώ θα οδηγούσε σε οικονομική ανάκαμψη της Γερμανίας, άρα σε αναβίωση της στρατιωτικής της ισχύος και σε επανεμφάνιση του γερμανικού милитарισμού. Το καλοκαίρι του 1947, σε ένα διεθνές κλίμα ήδη επιβαρημένο, οι σοβιετικοί ανησύχησαν ιδιαίτερα από το γεγονός ότι οι σύμμαχοι τους στην ανατολική Ευρώπη έδειξαν ενδιαφέρον για το πρόγραμμα αμερικανικής βοήθειας, η Μόσχα υποχρέωσε τους συμμάχους της να απορρίψουν

³⁴ Στο λόγο του που περιγράφηκε ως εξαγγελία ενός «δόγματος Τρούμαν», ο αμερικανός πρόεδρος περιέγραψε με μελανά χρώματα την κατάσταση στις δύο αυτές χώρες, και σημείωσε ότι ήταν καθήκον των ΗΠΑ να βοηθήσουν τα κράτη που ήθελαν να διατηρήσουν «τους ελεύθερους θεσμούς» τους και «να αντισταθούν στον κομμουνισμό». Ε. Χατζηβασιλείου (2001), «Εισαγωγή στην ιστορία του μεταπολεμικού κόσμου». εκδόσεις Πατάκης, Αθήνα 2001 Σελ 97.

την αμερικανική πρόταση. Έτσι, η αμερικανική πρωτοβουλία ξεκίνησε ως ένα μέτρο «άμυνας» της Δύσης απέναντι σε αυτό που η ίδια διέβλεπε ως αναπτυσσόμενη σοβιετική επεκτατικότητα, έγινε όμως αντιληπτό από τη Μόσχα ως μία πρωτοβουλία που αποσκοπούσε να αποσπάσει τους νέους συμμάχους της στην Ανατολική Ευρώπη μέσω της προσφοράς χρημάτων, δηλαδή ως δείγμα της αμερικανικής διάθεσης για ηγεμονία. Επρόκειτο για κλασικό παράδειγμα διαδοχικών αμοιβαίων παρανοήσεων των προθέσεων της άλλης πλευράς, χαρακτηριστικό της εποχής αυτής, των απαρχών του ψυχρού πολέμου.

Η αμερικανική πρόταση έγινε δεκτή από τα κράτη της Δυτικής Ευρώπης³⁵ και αποτέλεσε τον προάγγελο της δυτικοευρωπαϊκής οικονομικής συνεργασίας, που αργότερα εξελίχθηκε στην Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα. Ωστόσο, φοβούμενη ότι στόχος του σχεδίου ήταν οι δικοί τους σύμμαχοι στην Ανατολική Ευρώπη, οι σοβιετική επέτειναν τον έλεγχο τους στην περιοχή αυτή, απαγόρευσαν στα κράτη της να μετάσχουν στις σχετικές διαβουλεύσεις και ίδρυσαν την Κομινφορ, ένα διεθνές γραφείο τύπου για το συντονισμό³⁶ της ανατολικής πολιτικής. Η τελευταία αυτή πρωτοβουλία έγινε αντιληπτή στη Δύση ως αναβίωση της κομμουνιστικής διεθνούς, με σκοπό την «παγκόσμια επανάσταση», με συνέπεια να συνεχίζεται ο αμοιβαίος φαύλος κύκλος δυσπιστίας.

Τον Ιούλιο του 1947, οι δυτικές χώρες σε μία διάσκεψη στο Παρίσι αποδέχτηκαν το αμερικανικό πρόγραμμα για την ανασυγκρότηση της Ευρώπης³⁷ το οποίο εγκρίθηκε από το Κογκρέσο το 1948. επιπρόσθετα οι δυτικές χώρες δημιούργησαν τον Οργανισμό για την Ευρωπαϊκή Οικονομική Συνεργασία, που αργότερα ονομάστηκε σε Οργανισμό για την Οικονομική Συνεργασία και Ανάπτυξη ΟΟΣΑ, για να διαχειριστούν τα κονδύλια του σχεδίου Μάρσαλ. Το σχέδιο Μάρσαλ εφαρμόστηκε από το 1948 έως το 1952 με επιτυχία και συνετέλεσε στην ανασυγκρότηση και την ανάπτυξη δυτικοευρωπαϊκής οικονομίας, συμπεριλαμβανομένου και των τμημάτων της Γερμανίας.

Ο ρώσος επικεφαλής Andrei Zhdanov κατήγγειλε το σχέδιο Μάρσαλ ως μέρος μιας ενορχηστρωμένης στρατηγικής για τη δημιουργία μίας δυτικής συμμαχίας που θα χρησίμευε «ως εφιαλτήριο για μια επίθεση ενάντια στη Σοβιετική Ένωση» και

³⁵ ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Β

³⁶ Στενότερος έλεγχος των κρατών δορυφόρων στην ανατολική Ευρώπη και των κομμουνιστικών κομμάτων της δυτικής Ευρώπης.

³⁷ European recovery programme, πρόγραμμα για την ανασυγκρότηση της Ευρώπης γνωστότερο ως σχέδιο Μάρσαλ.

τόνισε ότι ο κόσμος ήταν πια διαιρεμένος σε «δύο στρατόπεδα». Ακολούθησε το Φεβρουάριο του 1948, ένα σοβιετικής έμπνευσης πραξικόπημα στην Τσεχοσλοβακία, το οποίο είχε ως συνέπεια την παραίτηση όλων των μη κομμουνιστών υπουργών από την κυβέρνηση, ενώ όσο διαρκούσε το πραξικόπημα, πέθανε κάτω από μυστηριώδεις συνθήκες και υπουργός εξωτερικών Jan Masaryk τον οποίο είχαν σε υπόληψη οι κομμουνιστές. Το πραξικόπημα στην Τσεχοσλοβακία, καθώς και η αμείλικτη καταστολή όσων ήταν αντίθετοι με τον κομμουνισμό στην Ουγγαρία, υπήρξαν η αρχή μιας σκληύρυνσης της σοβιετικής στάσης μέσα στο ίδιο το κομμουνιστικό μπλοκ. Και τα δύο αυτά γεγονότα συνέβαλαν στην αποκρυστάλλωση της διχοτόμησης της Ευρώπης σε δύο αντίπαλα στρατόπεδα, το Ανατολικό και το Δυτικό.

Τον Ιούνιο του 1948 ο Στάλιν εγκατέλειψε κάθε πρόσχημα. Ως αντιπερισπασμό στην αποκατάσταση και την επανένταξη της Δυτικής Γερμανίας από τους βρετανούς, τους γάλλους και τους αμερικανούς, οι σοβιετικοί έκοψαν κάθε επικοινωνία των συμμάχων με τη Δυτική Γερμανία. Απομονώνοντας το δυτικό θύλακα στη διαιρεμένη πόλη³⁸, η οποία βρισκόταν 125 μίλια μέσα στο εσωτερικό της κατεχόμενης από τους σοβιετικούς Ανατολικής Γερμανίας. Ο Στάλιν στόχευε στο να αποδείξει πόσο τρωτοί ήταν οι αντίπαλοι του, εκτροχιάζοντας τη δημιουργία του ανεξάρτητου Δυτικογερμανικού κράτους που τόσο φοβόταν. Ο Τρούμαν απάντησε με έναν 24ωρου βάσεως εφοδιασμό σε τρόφιμα και καύσιμα των δύο εκατομμυρίων ταλαιπωρημένων βερολινέζων. Ο Στάλιν βλέποντας ότι ο αποκλεισμός ήταν ανεπιτυχής αλλά και διπλωματική αποτυχία έβαλε τέλος στον αποκλεισμό. Η αδέξια αυτή αντίδραση βάθυνε το χάσμα μεταξύ Ανατολής και Δύσης, ερέθισε την κοινή γνώμη στις ΗΠΑ και τη Δυτική Ευρώπη, και κατέστρεψε και την παραμικρή ελπίδα για μία ρύθμιση του γερμανικού ζητήματος, αποδεκτή και από τις τέσσερις δυνάμεις κατοχής. Τον Σεπτέμβριο του 1949, οι δυτικές δυνάμεις δημιούργησαν την Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας και ένα μήνα αργότερα, οι σοβιετικοί ίδρυσαν τη Λαϊκή Δημοκρατία της Γερμανίας στη ζώνη κατοχής τους. Στο εξής οι διαχωριστικές γραμμές του ψυχρού πολέμου στην Ευρώπη ήταν χαραγμένες με αδιαφιλονίκητη σαφήνεια. Η διχοτόμηση της Γερμανίας σε Δυτική και Ανατολική απηχούσε τη διχοτόμηση του συνόλου της Ευρώπης σε αμερικανική και σοβιετική σφαίρα επιρροής.

³⁸ ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Γ

Στα αξιοσημείωτα εκείνης της περιόδου είναι η υπογραφή της ίδρυσης του βορειοατλαντικού συμφώνου (NATO)³⁹, ένας μηχανισμός που θα έφερνε τους αμερικάνους πιο κοντά στα πράγματα της Δυτικής Ευρώπης, θα καθιστούσε τη Γαλλία για αναζωπύρωση της Γερμανίας και θα αποθάρρυνε τους σοβιετικούς, ή όπως λεγόταν τότε λαϊκότροπα θα ήταν ένας τρόπος να είναι «μέσα οι Αμερικανοί, έξω οι Σοβιετικοί και κάτω οι Γερμανοί». Η σφαίρα επιρροής που έχτισαν οι ΗΠΑ στη μεταπολεμική Ευρώπη, ήταν περισσότερο προϊόν φόβου, παρά φιλοδοξίας.

Η Ασία υπήρξε το δεύτερο σε σημασία θέατρο δράσης του Ψυχρού Πολέμου, στο οποίο ο Ψυχρός Πόλεμος μεταβλήθηκε για πρώτη φορά σε θερμό. Έξι εκατομμύρια πολίτες και στρατιώτες έχασαν τη ζωή τους σε συρράξεις που είχαν σχέση με τον Ψυχρό Πόλεμο, στην Κορέα και την Ινδοκίνα. Η έκρηξη του πολέμου στην Κορέα, τον Ιούνιο του 1950, προκάλεσε την πρώτη ανοιχτή στρατιωτική αντιπαράθεση ανάμεσα στις ΗΠΑ και τις κομμουνιστικές δυνάμεις και μετέτρεψε τον Ψυχρό Πόλεμο σε μία παγκοσμίου χαρακτήρα αναμέτρηση.

Οι επικοί αγώνες για εθνική ελευθερία και ανεξαρτησία που ανέλαβαν οι Ασιατικοί λαοί, καθώς και άλλοι λαοί του Τρίτου Κόσμου, συγκαταλέγονται ανάμεσα στις ισχυρότερες ιστορικές δυνάμεις του 20ού αιώνα. Οι αγώνες αυτοί, ήταν διακριτοί από την αντιπαράθεση ανάμεσα στις ΗΠΑ και τη Σοβιετική Ένωση, και θα συνέβαιναν ούτως ή άλλως είτε υπήρχε είτε όχι, ένας Ψυχρός Πόλεμος. Πάντως η σφαιρικού και απόλυτου χαρακτήρα αντιπαράθεση που ονομάζουμε Ψυχρός Πόλεμος υπήρξε και διαμόρφωσε την υφή, τους ρυθμούς και το αποτέλεσμα των εθνικών κινημάτων. Το τέλος της αποικιοκρατίας και ο Ψυχρός Πόλεμος ήταν μοιραίο να συνδεθούν άρρηκτα, σε έναν διαλεκτικό εναγκαλισμό, στην Ασία όπως και αλλού.

Η ανακήρυξη της Λαϊκής Δημοκρατίας της Κίνας, την 1^η Οκτωβρίου του 1949, σήμαινε όχι μόνον έναν μνημειώδη προσωπικό θρίαμβο για τον Μάο Τσε Τουνγκ (Mao Zedong) και των άλλων αρχηγών του κομμουνιστικού κινήματος, που είχαν διωχθεί και σχεδόν εξαφανιστεί από το κυβερνών κόμμα του Κουομιντάνγκ⁴⁰ είκοσι χρόνια πριν, σήμαινε επίσης μία θεμελιακή μεταβολή στη φύση και τον τόπο διεξαγωγής του Ψυχρού Πολέμου, με βαρυσήμαντες στρατηγικές, ιδεολογικές συνέπειες, καθώς και συνέπειες για την εσωτερική πολιτική της χώρας.

Οι αγώνες για την ανεξαρτησία των χωρών της Νοτιοανατολικής Ασίας συνδέθηκαν με τον Ψυχρό Πόλεμο, ακριβώς όπως συνέβη και με τον Κινεζικό

³⁹ ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Δ

⁴⁰ Guomindang, Εθνικιστικό Κόμμα.

εμφύλιο πόλεμο. Οι τοπικές εθνικοαπελευθερωτικές δυνάμεις, όπως και οι Ευρωπαϊκές δυνάμεις της αποικιοκρατίας, ήθελαν να νομιμοποιηθούν στο διεθνές πεδίο. Χρειάζονταν εξωτερική υποστήριξη, και για να την επιτύχουν στηρίζονταν στην αντιπαλότητα Ανατολής – Δύσης, εμφανίζοντας τις επιδιώξεις τους “με επένδυση ψυχροπολεμική”, ώστε να αποσπάσουν διπλωματική και υλική υποστήριξη, από τη μία ή την άλλη πλευρά. Αυτό το είδος της “παγκοσμιοποίησης” που προέκυψε από τοπικές διεκδικήσεις δημιούργησε ένα σχήμα, το οποίο έγινε κοινό, σε όλη τη διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου. Στην αρχή, ούτε οι ΗΠΑ, ούτε η Σοβιετική Ένωση, διέγνωσαν ζωτικά συμφέροντα στη Νοτιοανατολική Ασία, ούτε αντελήφθησαν καμία ιδιαίτερης σημασίας γι’ αυτούς σχέση ανάμεσα στους τυπικούς αγώνες εξουσίας στη μακρινή αυτή γωνιά του πλανήτη και τις πολύ σημαντικότερες επιπλοκές στον Ευρωπαϊκό χώρο. Αλλά οι προκλήσεις από Ανατολή και Δύση δεν αποτελούσαν δύο διαφορετικά πράγματα, και στο τέλος της δεκαετίας του ’40, όταν κατεγράφη και ο Κινεζικός Κομμουνιστικός Θρίαμβος, η Ουάσιγκτον και η Μόσχα όλο και περισσότερο έστρεφαν τα μάτια τους προς τη Νοτιοανατολική Ασία, ως μία ακόμη σημαντική σκηνή της σύγκρουσης Ανατολής – Δύσης.

Από τα πιο σημαντικά γεγονότα εκείνης της περιόδου ήταν ο πόλεμος της Κορέας. Τις πρώτες πρωινές ώρες της 25^{ης} Ιουνίου του 1950, μία επιθετική δύναμη περίπου 100.000 Βορειοκορεατών, οπλισμένων με 1.400 πυροβολικά όπλα και 126 άρματα μάχης, πέρασε τον 38^ο παράλληλο και εισέβαλε στην Νότια Κορέα. Η αιφνιδιαστική αυτή εισβολή άνοιξε την αυλαία σε μία νέα και πολύ πιο επικίνδυνη φάση του Ψυχρού Πολέμου, όχι μόνον στην Ασία, αλλά σε παγκόσμιο επίπεδο. Βέβαιη ότι η επίθεση αυτή θα μπορούσε να συμβεί μόνον με την υποστήριξη της Σοβιετικής Ένωσης και της Κίνας –σωστή εκτίμηση, όπως αποκαλύπτουν πρόσφατα ντοκουμέντα- και πεπεισμένη ότι σήμαινε εντατικοποίηση της επιθετικότητας του κομμουνιστικού μπλοκ σε παγκόσμιο επίπεδο, η κυβέρνηση Τρούμαν απάντησε σθεναρά. Έστειλε αμέσως ναυτικές και αεροπορικές δυνάμεις στην Κορέα για να ανακόψει την προέλαση της Βόρειας Κορέας και να ενισχύσει την άμυνα των Νοτιοκορεατών. Όταν η αρχική επέμβαση αποδείχθηκε ανεπαρκής, η κυβέρνηση των ΗΠΑ έστειλε τάγματα μάχης, τα οποία έγιναν μέρος μίας διεθνούς στρατιωτικής δύναμης, όταν ο πρόεδρος Τρούμαν καταδίκασε την εισβολή στη Νότια Κορέα. “Η επίθεση εναντίον της Κορέας καθιστά σαφές, πέραν πάσης αμφιβολίας”, δήλωσε ο Τρούμαν στο λόγο του της 27^{ης} Ιουνίου στον Αμερικανικό λαό, “ότι ο Κομμουνισμός προχώρησε πέρα από τη χρήση της ανατροπής για να κατακτά ανεξάρτητα έθνη.

Τώρα χρησιμοποιεί την ένοπλη επίθεση και τον πόλεμο”. Αποκάλυψε επίσης σε αυτή την ομιλία του, ότι διέταξε τον Έβδομο Στόλο των ΗΠΑ να πλεύσει στα Στενά της Ταϊβάν, ενισχύοντας επιπλέον τις δυνάμεις των Γάλλων στην Ινδοκίνα, και ότι έσπευδε να στείλει επιπλέον βοήθεια στη φιλοαμερικανική κυβέρνηση των Φιλιππίνων, η οποία μαχόταν εναντίον της ριζοσπαστικής εξέγερσης του Χουκ. Πίσω από τις τέσσερις αυτές μεσολαβητικές προσπάθειες –Κορέα, Κίνα, Ινδοκίνα και Φιλιππίνες- υπήρξε η αμερικανική αντίληψη ότι το παγκόσμιο κομμουνιστικό κίνημα είχε περάσει σε εχθρική και επιθετική φάση και απεργαζόταν μία απειλή τρομακτικών διαστάσεων εναντίον των συμφερόντων της Δύσης, υπό την ηγεσία της Σοβιετικής Ένωσης και του νεότερου εταίρου της, της Κίνας.

Ο Τρούμαν και οι πολεμικοί του σύμβουλοι άρχισαν να έχουν υπερβολική αυτοπεποίθηση αφότου ο ΜακΆρθουρ άλλαξε την πορεία της μάχης, τον Σεπτέμβριο του 1950, πλευροκοπώντας τους Βορειοκορεάτες στη θρυλική απόβασή του, στην Ιντσόν. Στις 7 Οκτωβρίου, σύμφωνα με τις διαταγές του, στρατεύματα των ΗΠΑ εισέβαλαν στη Νότια Κορέα στις 25 Οκτωβρίου μερικές μονάδες εμπροσθοφυλακής είχαν φθάσει ήδη στον ποταμό Γιαλού κατά μήκος του συνόρου Βόρειας Κορέας-Κίνας. Καθώς πλησίαζαν σε κινεζικό έδαφος, ο Μάο πληροφόρησε τον Στάλιν ότι είχε αποφασίσει να στείλει κινεζικά στρατεύματα να διασχίσουν το ποτάμι. «Ο λόγος είναι», εξήγησε, «ότι αν αφήσουμε τις ΗΠΑ να καταλάβουν την Κορέα, και η κορεατική επαναστατική ισχύς πληγεί στα θεμέλιά της, τότε οι Αμερικανοί θα εξαπλωθούν ακόμη περισσότερο, και αυτό θα είναι εις βάρος όλης της Ανατολής». Ο Μάο έβλεπε και εκείνος πλατιές τοπικές, αλλά και παγκόσμιες παραμέτρους στην υπόθεση της Κορέας. Ο ΜακΆρθουρ, που με τόση ευπιστία είχε υποτιμήσει τον κινεζικό στρατιωτικό κίνδυνο, και του οποίου οι δυνάμεις εκδιώχθηκαν σχεδόν τελείως έξω από τη Νότια Κορέα, στο τέλος Νοεμβρίου, πληροφόρησε τους αρχηγούς των Επιτελείων λέγοντας : «Αντιμετωπίζουμε έναν εντελώς καινούργιο πόλεμο». Το ίδιο και ο κόσμος, ο οποίος αντιμετώπιζε έναν εντελώς νέο Ψυχρό Πόλεμο, του οποίου τα σύνορα έφθαναν πολύ μακρύτερα από την Ευρώπη. Η εμφάνιση του καθεστώτος του Μάο στην Κίνα, η Σινο-Σοβιετική συμμαχία, η Σοβιετική και Κινεζική υποστήριξη στο βορειοκορεατικό τυχοδιωκτισμό, η επέμβαση των ΗΠΑ και των Ηνωμένων Εθνών στην Κορέα και η είσοδος των Κινεζικών στρατευμάτων που ακολούθησε, η παρουσία κομμουνιστικών στοιχείων, μέσα στα απελευθερωτικά κινήματα της Νοτιοανατολικής Ασίας, όλα αυτά ενισχύουν την

άποψη ότι ο Ψυχρός Πόλεμος θα παρέμενε ισχυρή παρουσία στην Ευρώπη για πολύ καιρό ακόμη.

Ο Πόλεμος της Κορέας συνεχίστηκε άσκοπα, χωρίς η πλάστιγγα να κλείνει ούτε με το μέρος της μιας, ούτε με το μέρος της άλλης πλευράς μέχρι το 1953, οπότε τα αντίπαλα μέρη υπέγραψαν ανακωχή δια της οποίας αντηλλάγησαν οι αιχμάλωτοι του πολέμου και τα δύο μέρη επέστρεψαν στο status quo ante bellum, το προ του πολέμου καθεστώς, Ο 38^{ος} παράλληλος έμεινε μία ζοφερή ανάμνηση, όχι μόνο ανάμεσα στη Βόρεια και τη Νότια Κορέα, αλλά και ανάμεσα στο Ανατολικό και το Δυτικό μπλοκ.

Μετά το τέλος του πολέμου της Κορέας, ο ψυχρός πόλεμος άρχισε να αποκτά όλο και περισσότερο, παγκόσμιο χαρακτήρα. Τη δεκαετία που ακολούθησε την κήρυξη του πολέμου της Κορέας, λίγες περιοχές στον κόσμο μπόρεσαν να ξεφύγουν από το δίχτυ της αντιπαράθεσης και σύγκρουσης των υπερδυνάμεων. Τα κύρια, σε διεθνές επίπεδο, σημεία σύγκρουσης της δεκαετίας του 1950 και του 1960 ήταν περιοχές όπως : Ιράν, Γουατεμάλα, Ινδοκίνα, Στενά της Ταϊβάν, Σουέζ, Λίβανος, Ινδονησία, Κούβα, Κονγκό, περιοχές γεωγραφικά πολύ απομακρυσμένες από τα αρχικά όρια του ψυχρού πολέμου. Το Βερολίνο, του οποίου ο αμφισβητούμενος χαρακτήρας πυροδότησε τις σοβιετο-αμερικανικές κρίσεις του 1958, και πάλι του 1961-62, είναι η μόνη διεκδίκηση που προέκυψε καθαρά μέσα στα σπλάχνα του δεύτερου Παγκοσμίου Πολέμου και επέσπευσε τη ρήξη Ανατολής – Δύσης .

Κατά την περίοδο 1950-58, ο ψυχρός πόλεμος μετακινήθηκε, από το κέντρο στην περιφέρεια της διεθνούς σκηνής. Και οι αμερικανοί και οι σοβιετικοί είχαν καίριας σημασίας, στρατηγικά, οικονομικά και ψυχολογικά συμφέροντα στις αναπτυσσόμενες χώρες της Ασίας, της Μέσης Ανατολής, της Λατινικής Αμερικής και της Αφρικής και προσπαθούσαν να κερδίσουν από εκεί πρώτες ύλες και βάσεις για συμμάχους. Ήδη από τη δεκαετία του `50 στις περιοχές αυτές είχε μετακινηθεί η αμερικανό – σοβιετική διαμάχη και εκεί θα παρέμενε και στις δεκαετίες 1960-70-80. Η διαίρεση της Ευρώπης σε Ανατολική και Δυτική, μέσα από την αντιπαράθεση, δημιούργησε σταθερότητα. Και η παραμικρή ιδέα σύγκρουσης στην Ευρώπη ήταν απεχθής για τους σοβιετικούς και τους αμερικάνους ηγέτες οι οποίοι καταλάβαιναν ότι κάθε τέτοια αντιπαράθεση κινδύνευε να οδηγήσει σε πυρηνικό πόλεμο συμπέρασμα που αποδεικνύεται από το γεγονός ότι, σχεδόν όλοι οι πόλεμοι που ξέσπασαν κατά την περίοδο του ψυχρού πολέμου έγιναν σε εδάφη του τρίτου

κόσμου, και ότι εκτός από 200.000, τα υπόλοιπα 20 περίπου εκατομμύρια θύματα των πολέμων αυτών έπεσαν σε εδάφη του τρίτου κόσμου.

Ο πόλεμος στην Κορέα οδήγησε στην εντατικοποίηση των εξοπλισμών και την παγκοσμιοποίηση ενώ τέθηκαν σε εφαρμογή μηχανισμοί οι οποίοι συντέλεσαν στη σταθεροποίηση των σχέσεων μεταξύ ΗΠΑ και Σοβιετικής Ένωσης και στη θεσμοθέτηση της διαίρεσης της Ευρώπης σε δύο σφαίρες επιρροής, την Ανατολική και τη Δυτική, με τέτοιο τρόπο ώστε να ελαχιστοποιηθεί ο κίνδυνος του πολέμου. Μετά την επίθεση στη νότια Κορέα, τα αμερικανικά στρατηγία κατάλαβαν ότι είχαν απέναντι τους έναν πιο αποφασισμένο εχθρό, από ότι πίστευαν αρχικά, ο οποίος δεν θα άφηνε καμία ευκαιρία να πάει χαμένη, έτσι διπλασίασαν τις προσπάθειες τους να ενισχύσουν το ΝΑΤΟ. Μέχρι το τέλος του 1950 ο Τρούμαν είχε στείλει στην Ευρώπη τέσσερις μεραρχίες των ΗΠΑ, παρά τη σθεναρή αντίδραση των Ρεπουμπλικάνων, μέσα στο Λευκό Οίκο και τη Γερουσία. Ωστόσο, είχε αρχίσει να μεταβάλλει το ΝΑΤΟ σε μία πραγματική στρατιωτική συμμαχία με αυτοτελή διοικητική δομή, και είχε διορίσει ανώτατο διοικητή στην Ευρώπη, το δημοφιλή στρατηγό του δεύτερου Παγκοσμίου Πολέμου Dwight D. Eisenhower.

Παρά τα εμπόδια οι ΗΠΑ κατάφεραν να εκπληρώσουν τους βασικούς πολιτικούς τους στόχους στην Ευρώπη. Διαπραγματεύτηκαν τις συμφωνίες με τις οποίες δέσμευαν τη Γερμανία, ενώ ταυτόχρονα πέτυχαν το στόχο μίας κυρίαρχης, επανεξοπλισμένης Δυτικής Γερμανίας. Οι ΗΠΑ είχαν πετύχει επίσης να ενθαρρύνουν τη συμφιλίωση Παρισιάν- Βόννης, με αποτέλεσμα μία περισσότερο ενιαία πολιτικά, και ενισχυμένη οικονομικά Δυτική Ευρώπη⁴¹.

Στις αρχές του 1953, έγιναν οι πρώτες αλλαγές ηγεσίας στην Ουάσινγκτον και τη Μόσχα από την έναρξη του ψυχρού πολέμου. Οι καινούργιοι ηγέτες όμως δεν μπόρεσαν να ελαττώσουν την αμοιβαία δυσπιστία και καχυποψία που αποτελούσαν τη βασική αιτία του αδιεξόδου μεταξύ των υπερδυνάμεων. Ο Eisenhower και ο επικεφαλής σύμβουλος του επί θεμάτων εξωτερικής πολιτικής John Foster Dulles ήταν αποφασισμένοι να καταγγείλουν τον ψυχρό πόλεμο με μεγαλύτερη επιμονή από τους Δημοκρατικούς προκατόχους τους. Ήταν βέβαιοι ότι η Σοβιετική Ένωση ήταν μια στρατιωτική, πολιτική, και ιδεολογική απειλή πρώτου μεγέθους, ήταν αντίπαλος που διαφαινόταν αδιαπέραστος από τις παραδοσιακές διπλωματικές συναλλαγές, τον οποίο μπορούσε να χειριστεί κανείς μόνο από μία θέση συντριπτικής δύναμης.

⁴¹ «Το αμερικανικό όνειρο ήταν μία ευημερούσα, μη κομμουνιστική Ευρώπη» σημειώνει ο ιστορικός Melvyn P. Leffler.

Από την πλευρά τους οι νέοι σοβιετικοί ηγέτες επισημοποίησαν τους δεσμούς ασφαλείας με τους ανατολικοευρωπαίους συμμάχους τους με τη δημιουργία του συμφώνου της Βαρσοβίας ενώ μία μέρα αργότερα, οι σοβιετικοί ενώθηκαν με τους συμμάχους και υπέγραψαν συνθήκη ειρήνης με την Αυστρία, η οποία έθεσε τέρμα στην κατοχή των συμμάχων στη χώρα αυτή με αντάλλαγμα τη δημιουργία ενός ανεξάρτητου ουδέτερου κράτους, επίσης, έκαναν προτάσεις στη Δύση για να σταματήσει ο ανταγωνισμός εξοπλισμών καθώς και να βρεθεί λύση στο Γιουγκοσλαβικό ζήτημα. Οι κινήσεις αυτές, με πρωταγωνιστή τον Νικήτα Χρουστσόφ, το νέο ηγέτη του Κομμουνιστικού Κόμματος που είχε αναδυθεί ως ηγετική προσωπικότητα στη μετά-σταλινική περίοδο στη Σοβιετική Ένωση άνοιξε το δρόμο στη διάσκεψη κορυφής της Γενεύης, στην οποία δεν έγινε καμία πρόοδος σε κανένα μείζον ζήτημα επιβεβαίωσε όμως και από τα δύο μέρη τη σιωπηλή αποδοχή του status quo της Ευρώπης καθώς και στην απόρρητη απόφαση, καμία πλευρά να μην καταφύγει στον πόλεμο για να την ανατρέψει.

Τον Φεβρουάριο του 1956 ο Χρουστσόφ σε μια ομιλία του στο εικοστό συνέδριο του Κομμουνιστικού Κόμματος, κατήγγειλε σε σκληρή γλώσσα τα εγκλήματα και τα λάθη της εξωτερικής πολιτικής του Στάλιν. Στην ομιλία του, διακήρυξε την ανάγκη για ειρηνική συνύπαρξη με τις καπιταλιστικές χώρες και αποδέχθηκε ότι υπάρχουν διαφορετικοί δρόμοι προς τον σοσιαλισμό. Η ομιλία αυτή το περιεχόμενο της οποίας έγινε ευρέως γνωστό, σόκαρε εξίσου κομμουνιστές και μη. Επίδοξοι αναμορφωτές στην Ανατολική Ευρώπη πήραν κουράγιο από την προοπτική ότι θα χαλάρωναν τα σοβιετικά δεσμά. Διανοούμενοι, φοιτητές και εργάτες έλαβαν έμπρακτη απόδειξη για το ποια ήταν τα όρια ανοχής του Κρεμλίνου στη διαφορετικότητα και στην εθνική ανεξαρτησία. Τον Ιούνιο ξέσπασαν εργατικές διαμάχες στην Πολωνία, οι οποίες σύντομα μεταβλήθηκαν σε εκφράσεις ανοιχτής αντίστασης προς τη Σοβιετική Ένωση. Στην αρχή ο Χρουστσόφ χρησιμοποίησε τον κόκκινο στρατό για να καταπνίξει τις εθνικοαπελευθερωτικές διαδηλώσεις στη Βαρσοβία, όμως στην πορεία άλλαξε και συμφώνησε να αναλάβει την ηγεσία του πολωνικού κομμουνιστικού κόμματος ο Wladyslaw Gomułka. Παρόμοιες αναταραχές έγιναν στην Ουγγαρία οι οποίες όμως είχαν τραγικά αποτελέσματα. Έτσι στις 4 Νοέμβριου, 200.000 στρατιώτες από τη Σοβιετική Ένωση και τις χώρες του Συμφώνου της Βαρσοβίας, υποστηριζόμενη από 5.000 άρματα μάχης, εισέβαλαν στην Ουγγαρία για να καταστείλουν τους επαναστάτες. Στην άνιση σύγκρουση που ακολούθησε έχασαν τη ζωή τους 20.000 Ούγγροι και 2.000 σοβιετικοί στρατιώτες. Η

κυβέρνηση Αϊζενχάουερ η οποία ενθάρρυνε την αντί-σοβιετική αντίσταση, έτριβε τα χέρια της μπροστά στη ρωσική βαρβαρότητα. Ήταν όμως φανερό ότι οι αμερικανοί δεν θα διακινδύνευαν με κανέναν τρόπο μία παγκόσμια σύρραξη για ζητήματα που αφορούσαν τη σοβιετική σφαίρα επιρροής, όπως και οι σοβιετικοί για θέματα που αφορούσαν τη Δυτική Ευρώπη.

Τα χρόνια 1958-1962 σημαδεύτηκαν από μια σειρά αλυσιδωτών συγκρούσεων, χωρίς προηγούμενο ανάμεσα στην Ανατολή και τη Δύση, αρκετές φορές έφεραν την υφήλιο στο κατώφλι του πυρηνικού ολέθρου. Το 1958 οι ΗΠΑ επενέβησαν παρασκηνιακά στην Ινδονησία, σε ένα αιματηρό πραξικόπημα που ανέτρεψε τη δυτικόφιλη κυβέρνηση του Ιράκ, στην αποστολή πεζοναυτών στο Λίβανο, και τέλος σε μια σειρά αναμετρήσεων με σημαντικά διακυβεύματα, στην Ταϊβάν μεταξύ Ουάσιγκτον και Πεκίνου, και το Βερολίνο ανάμεσα στην Ουάσιγκτον και τη Μόσχα, όπως ήταν το τελεσίγραφο έξι μηνών που έδωσε ο Χρυστσόφ στις δυτικές δυνάμεις, για να διαπραγματευθούν με τη Λαϊκή Δημοκρατία της Γερμανίας, για το αν θα ήθελαν να διατηρήσουν την παρουσία τους μέσα στο Βερολίνο και τα δικαιώματα διακίνησης τους από και προς αυτό. Αν και οι σημαντικότεροι σύμμαχοι στο ΝΑΤΟ συμφωνούσαν να εγκαταλείψουν τα δικαιώματά τους στο Βερολίνο, η κυβέρνηση Αϊζενχάουερ επέλεξε για άλλη μια φορά ριψοκινδυνεύοντας την κλιμάκωση του πολέμου μέχρι τα όρια του πυρηνικού πολέμου. Ο Χρυστσόφ αφού πέρασε η προθεσμία της 27^{ης} Μαΐου και είδε ότι οι ΗΠΑ ήταν ανυποχώρητη στη διατήρηση του status quo άλλαξαν τακτική και πρότειναν τη σύγκληση μίας σύσκεψης των τεσσάρων δυνάμεων για να συζητήσουν το θέμα του Βερολίνου. Ο Χρυστσόφ μετά από πρόσκληση του Αϊζενχάουερ επισκέφτηκε το φθινόπωρο το 1959 τις ΗΠΑ, εισάγοντας έτσι το λεγόμενο «προσωρινό πάγωμα» στις σοβιετο-αμερικανικές σχέσεις ή κατά τους δημοσιογράφους το «πνεύμα του Καμπ Ντειβις». Οι δύο ηγέτες δεν μπορούσαν να βρουν λύση από το αδιέξοδο του Βερολίνου, συμφώνησαν όμως να συμμετάσχουν σε διάσκεψη κορυφής η οποία θα γινόταν στο Παρίσι, την ερχόμενη άνοιξη. Οι αμερικανό-σοβιετικές σχέσεις όμως δέχθηκαν σοβαρό πλήγμα, όταν ένα αμερικανικό K-2 αεροσκάφος, το οποίο διενεργούσε κατασκοπεία σε μεγάλο ύψος επάνω από τα Ουράλια, κατερρίφθη από τους ρώσους. Οι αναγνωριστικές πτήσεις με K-2 τις οποίες οι ΗΠΑ διενεργούσαν από το 1956, έδιναν στον Αϊζενχάουερ πολύτιμες πληροφορίες σχετικά με το πυραυλικό πρόγραμμα των σοβιετικών και τα όριά του. Ο Χρυστσόφ αντί να μειώσει τη σημασία του γεγονότος προτίμησε να το χρησιμοποιήσει στο

έπακρο, για προπαγανδιστικούς λόγους, και παρουσίασε με τρόπο θεατρικό, ολοζώντανο τον αμερικανό πιλότο Francis Gary Powers, φέροντας σε μεγάλη αμηχανία τον Αϊζενχάουερ, ο οποίος είχε αρνηθεί ότι το γεγονός συνέβη στα αλήθεια. Στη συνέχεια ο Χρυστσόφ εγκατέλειψε τη διάσκεψη κορυφής των Παρισίων, πριν καν αρχίσουν επίσημα οι εργασίες της.

Τον Ιούνιο του 1961 ο Χρυστσόφ συνδάλισε την πυρά της κρίσης του Βερολίνου που σιγόκαιγε, κατά την διάρκεια μιας τεταμένης συνάντησης που είχε με το νέο πρόεδρο των ΗΠΑ Τζον Φ. Κένεντυ, στη Βιέννη. Ο σοβιετικός ηγέτης δήλωσε ότι σκόπευε να υπογράψει μια μονομερή συνθήκη ειρήνης με την Ανατολική Γερμανία εντός έξι μηνών, αν δεν γινόταν κάποια αλλαγή στο υπάρχων καθεστώς του Βερολίνου. Πίσω από τη φιλοπόλεμη πρόσκληση του Χρυστσόφ προς τη Δύση, βρισκόταν μια ωρολογιακή βόμβα για το σοβιετικό μπλοκ, ο τρομακτικός αριθμός των φυγάδων από την Ανατολική Γερμανία. Ανάμεσα στο 1949 και τα μέσα της δεκαετίας του 1961, περίπου 2 εκατομμύρια 700.000 γερμανοί δραπέτευσαν από το Ανατολικό Βερολίνο προς τη Δύση. Οι περισσότεροι χρησιμοποιούσαν γι' αυτό τις υπόγειες καταπακτές του Βερολίνου από τον καιρό του πολέμου. Το ενοχλητικό αυτό πρόβλημα υπέσκαπτε τη βιωσιμότητα του Ανατολικογερμανικού κράτους – πελάτη της Μόσχας και το σκληροπυρηνικό ηγέτη της, Walter Ulbricht. Καθώς μεγάλωνε συνεχώς ο αριθμός των φυγάδων μέχρι τα μέσα του καλοκαιριού του 1961, οι ανατολικογερμανοί άρχισαν να κατασκευάζουν ένα τείχος από αγκαθωτό πλέγμα για να διαχωρίσουν τον σοβιετικό τομέα της Γερμανικής πρωτεύουσας από τους δυτικούς τομείς. Τα προσωρινά εμπόδια που είχαν στηθεί στις 13 Αυγούστου έδωσαν σύντομα τη θέση του σε ένα μόνιμο τείχος, το οποίο φυλάσσονταν από ένοπλους στρατιώτες. Ήταν ένα αντιαισθητικό και δυσοίωνα κατασκεύασμα, που συμβόλιζε τη διαίρεση της Ευρώπης σε ένα δυτικό και ένα κομμουνιστικό στρατόπεδο. Ο πόλεμος ευτυχώς αποφεύχθηκε, και ο Χρυστσόφ κατόρθωσε να παρατείνει τη ζωή της Λαϊκής Δημοκρατίας της Γερμανίας, αλλά αυτό έγινε με μεγάλο πολιτικό και προπαγανδιστικό κόστος για τη Σοβιετική Ένωση και την Ανατολική Γερμανία. «Δεν είναι και πολύ καλή λύση» είπε ο ρεαλιστής Κέννεντυ «αλλά ένα τείχος είναι πολύ καλύτερο από ένα πόλεμο».

Όμως η περιοχή η οποία απασχολούσε περισσότερο τις ΗΠΑ κατά τη φάση αυτή, ήταν η Κούβα, ένα νησί, μόλις 90 μίλια μακρύτερα από το νοτιότερο άκρο της Φλόριδας. Ένας γηγενής επαναστάτης ο φλογερός και χαρισματικός Fidel Castro, κατόρθωσε, από τα βουνά της Σιέρρα Μαέστρα, όπου ήταν η βάση του

επαναστατικού του κινήματος, να κατακτήσει μετά από αγώνες την εξουσία, και να αναλάβει τη διακυβέρνηση της χώρας, αφού ανέτρεψε την πρωτοχρονιά του 1959 τον αντιπαθή στην κοινή γνώμη, αλλά παλαιό σύμμαχο των ΗΠΑ, Fulgencio Batista. Ο Κάστρο εισηγήθηκε αμέσως ένα φιλόδοξο επαναστατικό πρόγραμμα το οποίο στόχο είχε να ελευθερώσει την Κούβα από την ιστορική πλέον οικονομική και πολιτική εξάρτηση της από της ΗΠΑ, εξ αρχής, η κυβέρνηση Αϊζενχάουερ είδε το γενειοφόρο επαναστάτη με δυσπιστία και αντιστάθηκε σφοδρά στην επίθεση της κουβανικής επανάστασης κατά των συμφερόντων και της ιδιοκτησίας των ΗΠΑ στην Κούβα. Εν μέρει για να αντισταθμίσει την εχθρότητα των ΗΠΑ, εν μέρει λόγω ιδεολογικής συγγένειας, ο Κάστρο στράφηκε προς την Σοβιετική Ένωση, της οποίας η διπλωματική και οικονομική υποστήριξη ήταν πολύτιμη. Από την πλευρά του, ο Χρουστσόφ δέχθηκε ως μάνα εξ' ουρανού τη δυνατότητα να προκαλέσει τον κύριο αντίπαλο του μέσα στο ίδιο του το σπίτι. Το καλοκαίρι του 1960, ως συνέπεια της εγκαθίδρυσης στενών διπλωματικών και εμπορικών σχέσεων μεταξύ της Αβάνας και της Μόσχας, η κυβέρνηση Αϊζενχάουερ επέβαλε εμπορικό εμπάργκο στην Κούβα, σταμάτησε την τόσο ευνοϊκή για την Κούβα εξαγωγή ζάχαρης στις ΗΠΑ και άρχισε να καταστρώνει σχέδια δολοφονίας του Κάστρο διαμέσου της CIA⁴², ο Αϊζενχάουερ συναίνεσε επίσης στον εξοπλισμό και την εκπαίδευση κουβανών εξόριστων για πιθανή χρήση ως μελλοντική δύναμη εισβολής.

Κατά τη διάρκεια της εκλογικής του εκστρατείας, ο Κέννεντυ αναφερόταν συνεχώς και με πάθος στο πρόβλημα της Κούβας. Αποκαλούσε τον Κάστρο «πηγή υψίστου κινδύνου» και επέκρινε σφοδρά τον Αϊζενχάουερ και τον αντιπρόεδρο Ριτσαρντ Νίξον, τον κύριο αντίπαλο του στις προεδρικές εκλογές, για το γεγονός ότι επέτρεψαν να υπάρχει «ένας δορυφόρος του κομμουνισμού στο κατώφλι τους». Μετά τη νίκη του Κέννεντυ στις εκλογές του Νοεμβρίου, ο Αϊζενχάουερ ενθάρρυνε το νέο πρόεδρο να επεκτείνει το πρόγραμμα εκπαίδευσης των κουβανών εξόριστων. Προκειμένου να απαλλαγεί από τον Κάστρο, ο Κέννεντυ έδωσε το πράσινο φως για την όπως αποδείχθηκε καταστρεπτική εισβολή στον Κόλπο των Χοίρων. Η επιχείρηση στηριζόταν στη θεωρία ότι ο Κάστρο δεν ήταν δημοφιλής, και ότι όταν οι 1.400 εκπαιδευμένοι κομάντος της CIA θα έφταναν στη Κούβα ο κουβανικός λαός θα ξεσηκωνόταν και θα ανέτρεπε την κομμουνιστική δικτατορία. Αυτές οι ελπίδες αποδείχθηκαν φρούδες. Μέσα σε δύο ημέρες, οι δυνάμεις του Κάστρο είχαν συλλάβει

⁴² Central Intelligent Agency (CIA)

τους «εξόριστους» καταφέροντας έτσι καίριο χτύπημα στην προεδρία του Κέννεντυ, στα νηπιακά βήματα της ακόμη, ο οποίος όμως συνέχισε τις προσπάθειες του για ανατροπή ή και δολοφονία του Κάστρο.

Η κουβανική πυραυλική κρίση ή οκτωβριανή κρίση, υπήρξε η πιο επικίνδυνη αντιπαράθεση σοβιετικών και αμερικανών, μια αντιπαράθεση στην οποία οι δύο υπερδυνάμεις και ολόκληρος ο κόσμος ήρθαν πιο κοντά παρά ποτέ στον πυρηνικό πόλεμο. Η κρίση ξέσπασε στις 14 Οκτωβρίου του 1962, όταν ένα αναγνωριστικό αεροσκάφος K-2 φωτογράφησε βάσεις εκτόξευσης πυραύλων μέσου βεληνεκούς στην Κούβα. Δύο ημέρες αργότερα οι αμερικανικές μυστικές υπηρεσίες παρουσίασαν αδιάσειστα φωτογραφικά ντοκουμέντα ότι η Σοβιετική Ένωση είχε τοποθετήσει πυραύλους στην Κούβα. Τα φωτογραφικά στοιχεία προκάλεσαν δέος, η Κούβα διέθετε ήδη από 16 έως και 32 πυραύλους σοβιετικής προέλευσης, τύπου IRBM (μεγάλου – μέσου βεληνεκούς βαλλιστικούς πυραύλους) με εμβέλεια στόχου τα 2.200 μίλια, και MRBM (μέσω βεληνεκούς βαλλιστικούς πυραύλους) με εμβέλεια βολής τα 1.020 μίλια. Η CIA εκτίμησε ότι οι πύραυλοι θα ήταν έτοιμη να εκτοξευτούν σε μία εβδομάδα, μόλις προσαρμοστούν οι πυρηνικές κεφαλές τους, και ότι καθένας από αυτούς θα μπορούσε να προκαλέσει περί τα 80 εκατομμύρια θύματα, αν είχε στόχο τις μεγάλες πόλεις των ΗΠΑ. Θεωρώντας ότι αυτό αποτελούσε υψίστης σοβαρότητας απειλή κατά της ακεραιότητας των ΗΠΑ, ο Κέννεντυ διόρισε μια εκτελεστική επιτροπή (executive committee ή Ex Com), μέσα από το συμβούλιο εθνικής ασφαλείας, το οποίο, εκτός από συμβουλευτικό όργανο, θα βοηθούσε να δημιουργηθεί στην κοινή γνώμη κλίμα υποστήριξης των δραματικών αποφάσεων που θα έπρεπε να ληφθούν σύντομα. Εκτός από τους προγραμματισμένους πυραύλους τύπου IRBM και MRBM, η Μόσχα μετέφερε επιπλέον πυραύλους εδάφους αέρος για την προστασία αυτών των πυραυλικών βάσεων, δηλαδή 42 ελαφρά βομβαρδιστικά τύπου IL-28, άλλα 42 καταδιωκτικά τύπου MIG -21, και 42.000 σοβιετικούς στρατιώτες. Οι αμερικανοί αναλυτές αγνοούσαν ότι οι σοβιετικές δυνάμεις ήταν οπλισμένες και με τακτικά, μικρής εμβέλειας πυρηνικά όπλα, τα οποία οι τοπικοί διοικητές είχαν το δικαίωμα να χρησιμοποιήσουν σε περίπτωση εισβολής των ΗΠΑ. Η γενική εισβολή στην Κούβα είχε πολλούς υποστηρικτές, το ίδιο και η θεωρία των χειρουργικών επιθέσεων από αέρος με στόχο την καταστροφή των σοβιετικών πυραύλων, γεγονός που θα οδηγούσε σε πυρηνικό πόλεμο. Ο Κέννεντυ, όμως διάλεξε μια πιο συνετή και πολύ λιγότερο επικίνδυνη οδό, αποφάσισε να εφαρμόσει τον από θαλάσσης αποκλεισμό της Κούβας, για να εμποδίσει τον ανεφοδιασμό της σε

στρατιωτικό υλικό. Στις 28 Οκτωβρίου, ακριβώς τη στιγμή που η υπόθεση φαινόταν να τίθεται εκτός ελέγχου, οι αμερικανοί και σοβιετικοί έφθασαν σε μια πειραματικού τύπου λύση. Με τη διαμεσολάβηση του γενικού εισαγγελέα Robert F. Kennedy, αδελφού του προέδρου, οι ΗΠΑ προσέφεραν μια συμβιβαστική λύση, που βασιζόταν κυρίως σε επιστολή του Χρουστσόφ. Αυτή η λύση έγινε αποδεκτή από τη Μόσχα. σύμφωνα με αυτή οι σοβιετικοί συμφώνησαν να απομακρύνουν τους πυραύλους τους από την Κούβα, ενώ από την πλευρά τους οι αμερικάνοι υποσχέθηκαν να μην καταλάβουν το νησί. Ο Χρουστσόφ ανακοίνωσε αμέσως τους γενικούς όρους της συμφωνίας από το ραδιόφωνο. Επίσης, προσέθεσε σε μια προσωπική επιστολή προς τον Κέννεντυ που δεν έλαβε δημοσιότητα τότε, ότι θεωρούσε την απομάκρυνση των πυραύλων «Ζευς» από την Τουρκία στο μέλλον, βασικό στοιχείο της συμφωνίας, όπως άλλωστε είχε υποσχεθεί ο Robert Kennedy, σε έναν σοβιετικό εκπρόσωπο. Οι ΗΠΑ επέμεναν να μη συνδεθεί ρητά η απομάκρυνση των πυραύλων «Ζευς» με την κουβανική διένεξη.

2.5 Η δεύτερη περίοδος του ψυχρού πολέμου (1963-1968)

Η δεύτερη περίοδος του ψυχρού πολέμου χαρακτηρίζεται από την προσαρμογή των υπερδυνάμεων με τα νέα δεδομένα, γεγονός που συνέβαλε στη δημιουργία νέων μεταξύ τους σχέσεων. Μετά το τέλος της πυραυλικής κρίσης της Κούβας, οι ΗΠΑ και η Σοβιετική Ένωση έμοιαζαν να οδεύουν προς μία σταθερότερη και ασφαλέστερη σχέση η οποία είχε επιτευχθεί, με τον έναν η άλλο τρόπο, όμως σταδιακά η ένταση μεταφέρθηκε στο Βιετνάμ, όπου μεγάλες περιοχές στο βόρειο τμήμα του Βιετνάμ βρισκόταν ήδη υπό τον έλεγχο του Χο Τσι Μινχ, κομμουνιστή ηγέτη ενός εθνικοαπελευθερωτικού συνασπισμού που είχε ανακηρύξει το ανεξάρτητο κράτος του Βιετμίνχ. Το τμήμα αυτό της Ασίας είχε περιέλθει υπό Ιαπωνικό έλεγχο κατά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο μετά το 1946, οι Γάλλοι προσπάθησαν να επανασυστήσουν την εξουσία τους στην Ινδοκίνα και εγκαθίδρυσαν υποτελές στο Παρίσι καθεστώς, υπό την ηγεσία του αυτοκράτορα Μπάο Ντάι. Η Γαλλική ήττα στο Ντιεν Μπιεν Φου, τον Μάιο 1954 προκάλεσε την επίτευξη ενός συμβιβασμού, βάσει του οποίου το Βιετνάμ διαιρέθηκε στον 17^ο παράλληλο σε βόρειο, υπό τον Χο Τσι Μινχ και πρωτεύουσα το Ανόι, και Νότιο⁴³ με πρωτεύουσα τη Σαϊγκόν. Η συμφωνία

⁴³ Πρώτα υπό τον πρώην αυτοκράτορα Μπάο Ντάι και κατόπιν υπό τον Νγκο Ντιν Ντιεμ.

του 1954 προέβλεπε διενέργεια εκλογών για την επανένωση της χώρας, τις οποίες δεν αποδέχθηκαν η κυβέρνηση του Νότιου Βιετνάμ και οι αμερικανοί, προεξοφλώντας την νίκη των κομμουνιστών, αφού το Βόρειο Βιετνάμ ήταν πολυπληθέστερο, άλλωστε οι ΗΠΑ δεν είχαν υπογράψει τη συμφωνία του 1954. Την κατάσταση αυτή δεν αποδέχθηκε ο Χο Τσι Μινχ, η εξαιρετικά σκληρή και διεφθαρμένη διακυβέρνηση του Ντιεμ. Στο νότο προκάλεσαν ένοπλη αντίδραση εναντίον του και τη σύμψηξη ενός μετώπου υπό την ηγεσία του Κομμουνιστικού Κόμματος, στο οποίο έσπευσε να παράσχει βοήθεια το Βόρειο Βιετνάμ. Οι συγκρούσεις των Βιετκόνγκ και των κυβερνητικών δυνάμεων ξεκίνησαν ήδη από το 1960, με το επαναστατικό μέτωπο να κάνει διαδοχικές νίκες, ενισχυμένο από το Βόρειο Βιετνάμ μέσω του Λάος και της Καμπότζης. Το 1963 ενώπιον της κατάστασης αυτής και της αναποτελεσματικότητας του καθεστώτος, οι αμερικανοί στράφηκαν εναντίον του Ντιεμ και βοήθησαν ένα πραξικόπημα που τον ανέτρεψε, τούτο όμως οδήγησε σε σειρά νέων πραξικοπημάτων στα επόμενα δύο χρόνια, από τα οποία αναδύθηκε κυρίαρχος ο στρατηγός Νγκιεν Βαν Θιου κατά τη διάρκεια αυτής της αναταραχής, το καθεστώς του νότου διατήρησε και επαύξησε τον αυταρχικό και διεφθαρμένο χαρακτήρα του, ενώ η λαϊκή αντίδραση εναντίον του ενισχύθηκε.

Οι αμερικανικές κυβερνήσεις του Κέννεντυ και κυρίως μετά τον θάνατο του (Κέννεντυ) το 1963, του Λύντον Τζόνσον, θεώρησαν ότι απώλεια του Νότιου Βιετνάμ θα προκαλούσε μια διαδικασία «ντόμινο» και θα επέφερε την επικράτηση του κομμουνισμού σε όλη Νοτιανατολική Ασία, ίσως και πέραν από αυτής. Στο σημείο αυτό, όμως η πολιτική της «ευέλικτης απάντησης» δημιουργούσε μια επικίνδυνη παγίδα, ενώ ο Κέννεντυ αρχικά, το 1961, απέστειλε οικονομική βοήθεια και συμβούλους στο Νότιο Βιετνάμ όταν τα πράγματα χειροτέρεψαν, ήδη από το 1962, αμερικανικά αεροσκάφη μετείχαν σε βομβαρδισμούς θέσεων των Βιετκόνγκ. Το 1963 – 64, κατά τη διάρκεια της πολιτικής αναταραχής στο νότο, οι Βιετκόνγκ, βοηθούμενοι από τον βορρά, ενίσχυσαν τη στρατιωτική τους θέση και τούτο απαιτούσε πλέον τακτικό αμερικανικό στρατό για την αντιμετώπιση της κατάστασης. Την απόφαση αυτή έλαβε η κυβέρνηση Τζόνσον, το 1964, η επίθεση βορειοβιετναμικών πλοίων εναντίον αμερικανικού αντιτορπιλικού που βοηθούσε τις δυνάμεις του νότου στον κόλπο Τονκίν, έδωσε τη δυνατότητα στην κυβέρνηση να αποσπάσει την έγκριση του Κογκρέσου για εμπλοκή αμερικανικών στρατιωτικών δυνάμεων. Καθώς ισχυρές αμερικανικές μονάδες ενίσχυσαν το Νότιο Βιετνάμ και για να αποτρέψει την ήττα των Βιετκόνγκ, το Βόρειο Βιετνάμ άρχισε το ίδιο να

αποστέλλει δικές του στρατιωτικές δυνάμεις στο νότο, κάτι που με τη σειρά του ανάγκασε τους αμερικανούς να ενισχύσουν ακόμη περισσότερο τον δικό τους στρατό στην περιοχή αλλά και να αρχίσουν τους βομβαρδισμούς του ίδιου του Βόρειου Βιετνάμ το 1965. Η «ευέλικτη απάντηση» είχε τελικά εμπλέξει τις ΗΠΑ σε ένα τοπικό πόλεμο, σε εξαιρετικά ιδιόμορφες γεωγραφικές συνθήκες, στον οποίο, επιπλέον, η λαϊκή συμπάθεια των κατοίκων στρεφόταν προς τον αντίπαλο και όχι προς το φιλοαμερικανικό καθεστώς. Οι μέθοδοι των αμερικανών στη διεξαγωγή του πολέμου, προκάλεσαν μία έντονη αντίδραση της αμερικανικής κοινής γνώμης και κυρίως της νεολαίας, με διαδηλώσεις εναντίον του πολέμου το 1965 που κορυφώθηκαν το 1968-69.

Τον Ιανουάριο και Φεβρουάριο του 1968, ο βορειοβιετναμέζος στρατηγός Τζιαπ εξαπέλυσε την περίφημη «επίθεση του Τετ», κατά τις οποία όλες οι μείζονες βάσεις των αμερικανών, ακόμη και στην ίδια τη Σαϊγκόν, δέχθηκαν επίθεση. Αν και η επιχείρηση απέτυχε από τεχνική στρατιωτική άποψη, το ψυχολογικό αποτέλεσμα ήταν συντριπτικό, οι αμερικανοί κατάλαβαν ότι δεν μπορούσαν να επικρατήσουν στον πόλεμο και μετά από λίγο ο Τζόνσον ανακοίνωσε ότι δεν θα μετείχε στις προεδρικές εκλογές τον ίδιο χρόνο, οπότε μετά τη δολοφονία του Δημοκρατικού υποψήφιου, Ρόμπερτ Κέννεντυ, επικράτησε ο Ρεπουμπλικάνος Ριτσαρτ Νίξον, πρώην αντιπρόεδρος του Αϊζενχάουερ. Ο Νίξον ήθελε να τερματίσει την αμερικανική ανάμειξη σε ένα πόλεμο που, καθώς φαινόταν, δεν μπορούσε να κερδιθεί χωρίς την επέκταση της αμερικανικής προσπάθειας σε επίπεδα τα οποία δεν θα δεχόταν η αμερικανική κοινωνία. Οι σχετικές διαπραγματεύσεις με το Βόρειο Βιετνάμ άρχισαν ήδη από το 1968, προχωρούσαν όμως με πολύ μεγάλη δυσκολία. Αν και η αποχώρηση των αμερικανικών δυνάμεων άρχισε από το 1969, το έγχείρημα δεν ήταν εύκολο, καθώς οι ΗΠΑ δεν μπορούσαν να αποχωρήσουν αποδεχόμενες πλήρη ήττα και χωρίς να αναδιοργανώσουν το Νότιο Βιετνάμ, ώστε να μπορεί να αντισταθεί στο βορρά. Τα πράγματα χειροτέρευαν για τους αμερικανούς όταν, το 1970, ξέσπασε εμφύλιος πόλεμος και στην Καμπότζη, μετά από την ανατροπή του πρίγκιπα Σιχανουκ από τον φιλοαμερικανό Λον Νολ. Ο Σιχανουκ κατέφυγε από το Πεκίνο και υποστήριξε τις κομμουνιστικές δυνάμεις της Καμπότζης, τους Ερυθρούς Χμέρ. Οι αμερικανοί αναγκάστηκαν, το 1970-71, να μεταφέρουν τον πόλεμο στο Λάος και την Καμπότζη, όπου έπληξαν τις βάσεις ανεφοδιασμού των Βόρειο Βιετναμέζων. Ωστόσο, η αποχώρηση των αμερικανικών δυνάμεων συνεχιζόταν. Τον Ιανουάριο του 1973, συνήφθη ανακωχή, και απομακρύνθηκαν οι τελευταίες αμερικανικές δυνάμεις.

Ο πόλεμος μεταξύ του Βόρειου και του Νότιου Βιετνάμ ξανάρχισε το 1975 και τον Απρίλιο του έτους αυτού, οι βορειοβιετναμέζοι κατέλαβαν τη Σαϊγκόν και επανένωσαν τη χώρα. Το 1978, το Βιετνάμ συνήψε συνθήκη συνεργασίας με την ΕΣΣΔ, που προέβλεπε και τη χορήγηση μεγάλης σοβιετικής οικονομικής και στρατιωτικής βοήθειας.

2.6. Η τρίτη περίοδος του ψυχρού πολέμου (1968-1975).

Κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1970, η κάπως αορίστου περιεχομένου γαλλική λέξη *détente*, μπήκε στο λεξιλόγιο όχι μόνο των πολιτικών, αλλά και των απλών ανθρώπων, σήμαινε την ύφεση των εντάσεων, μεταξύ πρώην αντιπάλων. «Ντενταντ» ή ύφεση σήμαινε επίσης, συντομογραφικά, τις σταθερές και συνεργασιακές σχέσεις που σφυρηλατήθηκαν ανάμεσα στους πρωταγωνιστές του ψυχρού πολέμου, φαινόμενο που κυριάρχησε στην πολιτική διεθνή σκηνή κατά τη διάρκεια αυτή. Υπό την ηγεσία, από την πλευρά των σοβιετικών, του προέδρου του Κομμουνιστικού Κόμματος, Λεονιντ Μπρέζνιεφ, και από την αμερικανική πλευρά, των προέδρων Ρίτσαρντ Νίξον, Τζεραλντ Φορντ και Τζύμη Κάρτερ, οι δύο υπερδυνάμεις αναζήτησαν τρόπους να ρυθμίσουν την αντιπαλότητα τους πιο αποτελεσματικά. Προσπάθησαν να μειώσουν τον κίνδυνο πυρηνικής σύρραξης, μέσα από τη διαπραγμάτευση επαληθεύσιμων συμφωνιών για τον έλεγχο των πυρηνικών όπλων, γεγονός που υπήρξε σταθμός στην ιστορία της ύφεσης. Ταυτόχρονα, οι δύο υπερδυνάμεις ενίσχυσαν τους εμπορικούς δεσμούς τους, τη μεταφορά τεχνολογίας, τη συμμετοχή στις επιστημονικές ανακαλύψεις, ενώ ταυτόχρονα εργάστηκαν για να διαμορφώσουν ένα πυρήνα «κανόνων» πάνω στους οποίους θα στηρίζαν τη σχέση τους. Με τον όρο ύφεση δεν σήμαινε ότι ο πόλεμος αντικαταστάθηκε από την ειρήνη, παρά τα όσα διακήρυσσαν από τον «άμβωνα» και οι δύο πλευρές. Σήμαινε τη διαχείριση του ψυχρού πολέμου με τρόπο ελεγχόμενο, ώστε να ελαττωθεί η πιθανότητα τυχαίου πολέμου και η κλιμάκωση της πυρηνικής αναμέτρησης, που και τα δύο αυτά θα μπορούσαν να λειτουργήσουν αποσταθεροποιητικά. Ο ανταγωνισμός συνεχιζόταν, ειδικά στο καζάνι που λεγόταν Τρίτος Κόσμος, πηγή αστάθειας και επαναστατικής αλλαγής. Άλλωστε, κάθε πλευρά είχε μια δική της άποψη για το τι σημαίνει ύφεση.

Ένας από τους σημαντικότερους λόγους που οδήγησε προς την ύφεση ήταν ότι, στο τέλος του 1960 η Σοβιετική Ένωση κατάφερε να γίνει ισοδύναμη με τις

ΗΠΑ στα στρατηγικά πυρηνικά όπλα. Ήταν το αποτέλεσμα της γιγάντιας προσπάθειας των σοβιετικών επιστημόνων και σχεδιαστών άμυνας, η μαζική παραγωγή όπλων από τη Σοβιετική Ένωση της είχε δώσει ήδη, από το Νοέμβριο του 1969, το προβάδισμα , 1.140 πύραυλοι ICBM, έναντι 1.054 των ΗΠΑ. Παρά το ότι, οι αμερικανοί είχαν πάντα το προβάδισμα σε ότι αφορά το σύνολο του πυρηνικού οπλοστασίου, και τούτο λόγω της σταθερής υπεροχής τους σε πυραύλους εκτόξευσης από υποβρύχια, και από βομβαρδιστικά δυνατότητας εκτόξευσης πυραύλων μεγάλου βεληνεκούς, το ότι οι δύο υπερδυνάμεις έβαιναν προς μία σχεδόν ισοτιμία πυραυλικών εξοπλισμών δεν άφηνε περιθώρια αμφιβολίας. Είκοσι χρόνια συντριπτικής υπεροπλίας των ΗΠΑ είχαν φτάσει στο τέλος τους, και αυτό θα είχε βαρύνουσες συνέπειες για τις μελλοντικές σχέσεις των υπερδυνάμεων. Η σχετική κάμψη όχι μόνο της στρατιωτικής δύναμης της Αμερικής, αλλά και της οικονομικής της ευρωστίας, οι οποίες επιδεινώθηκαν από την αφαιμάξη οικονομικών πόρων στο Βιετνάμ, αλλά και λόγω της οικονομικής ανόδου της Δυτικής Ευρώπης και της Ιαπωνίας, δημιούργησε άλλη μία σημαντική προϋπόθεση της ύφεσης. Επιπρόσθετα η απαρχή ογκούμενων εντάσεων μεταξύ της Σοβιετικής Ένωσης και της Κίνας, οι συχνές συγκρούσεις μεταξύ των στρατών των δύο χωρών κατά μήκος των συνοριακών γραμμών και η πιθανότητα να ξεσπάσει πόλεμος μεταξύ των δύο μεγάλων κομμουνιστικών αντιπάλων, ήταν άλλο ένα κίνητρο προς την ύφεση.

Αρχικά ο πρόεδρος Τζόνσον διεμήνυσε την πρόθεση της κυβέρνησης του να αρχίσει διαπραγματεύσεις για το θέμα των εξοπλισμών με την Σοβιετική Ένωση το 1967, γεγονός που δεν έγινε εφικτό αμέσως μόλις έγινε γνωστό το σοβιετικό στρατιωτικό χτύπημα στην Τσεχοσλοβακία. Όταν ανέλαβε την προεδρία ο Ρίτσαρντ Νίξον τον Ιανουάριο του 1969, άρχισε να δουλεύει και πάλι για την «ντεταντ» με νέα ορμή και με κυριότερο συνεργάτη του στο πεδίο των διεθνών σχέσεων τον Χένρυ Κίσινγκερ, αρχικά ως σύμβουλο εθνικής ασφάλειας και κατόπιν, από το 1973, ως υπουργό εξωτερικών. Σύμφωνα με τον ιστορικό John Lewis Gaddis, ο Νίξον διέθετε ένα μοναδικό τρόπο να συνδυάζει «την ιδεολογική ακαμψία με τον πολιτικό πραγματισμό», στοιχείο που του επέτρεψε να πραγματοποιήσει το «άνοιγμα» στην κομμουνιστική Κίνα και να διαπραγματευτεί με την ΕΣΣΔ, ενώ οι αναζητήσεις του Κίσινγκερ, σχετιζόνταν και με την ανάδυση μίας σταθερής, πολυπολικής ισορροπίας

δυνάμεων⁴⁴. Οι Νίξον και Κίσινγκερ μακροπρόθεσμα ήλπιζαν στον τερματισμό του ψυχρού πολέμου και την αντικατάσταση του από ένα μετριοπαθέστερο πολυπολισμό, όμως δεν έπαυαν να θεωρούν τη Σοβιετική Ένωση ως μείζονα αντίπαλο των ΗΠΑ και να αναζητούν την «ανάσχεση» της, παράλληλα θεωρούσαν απαραίτητη την ενσωμάτωση της ΕΣΣΔ στο διεθνές σύστημα, ως παράγοντα σταθεροποιητικού, και για το λόγο αυτό, δεν δίστασαν να διαπραγματευτούν μαζί της, εφαρμόζοντας την τακτική της «διασύνδεσης» (linkage) των θεμάτων, που σήμαινε ότι η πρόοδος σε ένα σημείο των διαπραγματεύσεων (π.χ τα πυρηνικά) έπρεπε να συμβαδίζει με πρόοδο και σε άλλα σημεία (π.χ στη Μέση Ανατολή). Η πολιτική των Νίξον και Κίσινγκερ δηλαδή η ύφεση στον ανταγωνισμό του ψυχρού πολέμου αποτελούσε, αυτή καθαυτή, ένα μέσο «ανάσχεσης» της ΕΣΣΔ.

Η πολιτική της ύφεσης με τη Σοβιετική Ένωση ήταν το φυσικό επακόλουθο της κοινής γεωπολιτικής τους οπτικής, το ίδιο και η προσέγγιση τους με την Κίνα. Ο Νίξον από την πλευρά του μπορούσε να διαμορφώσει λιγότερο προβληματικές σχέσεις με την Σοβιετική Ένωση και την Κίνα, και να αποσπάσει τις ΗΠΑ από το Βιετνάμ, η επανεκλογή του για το 1972 ήταν σχεδόν βέβαιη, και η φήμη του ως πολιτικού άντρα εξασφαλισμένη. Η Σοβιετική Ένωση από την πλευρά της επιθυμούσε βελτίωση των διμερών σχέσεων για τους δικούς της λόγους. Φοβούμενη την στρατιωτική απειλή της Κίνας, οι ρώσοι υπολόγισαν ότι η χαλάρωση των σχέσεων με τις ΗΠΑ, θα επιβεβαίωνε το γόητρο και τη θέση της Σοβιετικής Ένωσης ως υπερδύναμης και θα κατοχύρωνε το μεγάλο επίτευγμά της, την πυρηνική ισότητα, πριν μία καινούργια τεχνολογική ανακάλυψη επιτρέψει στις ΗΠΑ να πάρουν και πάλι το προβάδισμα. Ο Μπρέζνιεφ , ο Κοσύγκιν, ο Γκρομούκο καθώς και οι έτεροι τους, του πολιτικού γραφείου, ήταν βέβαιοι, στη φάση αυτή, ότι η ιστορία ήταν με το μέρος του σοσιαλιστικού κόσμου. Αποδέχθηκαν την ύφεση, όχι από αδυναμία, αλλά ως σημείο της αυξανόμενης δύναμης τους. Όπως το εξέφρασε περιληπτικά και σύντομα ο Μπρέζνιεφ, σε μία ομιλία του το 1975 «η ύφεση έγινε δυνατή, επειδή δημιουργήθηκε ένας νέος συσχετισμός δυνάμεων στον κόσμο».

Στις 19 Οκτωβρίου 1969, ο Νίξον όρισε μία ημερομηνία για διαπραγματεύσεις με τη Σοβιετική Ένωση αναφορικά με μία συνθήκη περιορισμού

⁴⁴ Ο Κίσινγκερ, θεωρούσε το διεθνές σύστημα αναπότρεπτα άναρχο και απέρριπτε την ιδέα ότι οι ΗΠΑ θα διέθεταν ποτέ τα μέσα ώστε να επιβάλουν τον τρόπο ζωής τους στον πλανήτη, πίστευε ότι η διεθνής τάξη θα μπορούσε να εξασφαλιστεί μόνο με την αποδοχή της πραγματικότητας αυτής, τη μετεξέλιξη του διπολικού συστήματος σε πολυπολικό και με τη σύσταση ενός διευθυντηρίου μεγάλων δυνάμεων, ικανού να διασφαλίσει την ειρήνη και κάποια τάξη.

των στρατηγικών όπλων (Strategic Arms Limitation Treaty – SALT). Η έναρξη των συζητήσεων έγινε τον Νοέμβριο του ίδιου έτους, με έδρα, εναλλάξ, το Ελσίνκι και τη Βιέννη. Σχεδόν αμέσως όμως οι διαβουλεύσεις σκόνταψαν στην αμοιβαία καχυποψία και τις τεχνικές περιπλοκές. Η προσπάθεια του Νίξον να συνδέσει την πρόοδο του SALT με τη σοβιετική συνεργασία ώστε να πιεσθεί το Βιετνάμ και να οδηγηθεί σε διπλωματική συναλλαγή με τις ΗΠΑ, αποτελούσε ανασταλτικό παράγοντα, μέχρις ότου ο Νίξον εγκατέλειψε την προσπάθεια αυτή. Ένα ακόμη πιο ακανθώδες ζήτημα αφορούσε τις διάφορες κατηγορίες πυρηνικών όπλων ειδικά, σχετικά, με το αν η προτεινόμενη συμφωνία θα περιοριζόταν σε πυραύλους ευρέος βεληνεκούς, ή αν θα περιλάμβανε και πυραύλους μέσου βεληνεκούς, οι οποίοι ήταν ανεπτυγμένοι στην Ευρώπη, και μπορούσαν και αυτοί να χτυπήσουν ρωσικό έδαφος. Οι πρόσφατες τεχνολογικές ανακαλύψεις αποτελούσαν για τα μέλη των επιτροπών διαβουλεύσεων άλλο ένα σύνθετο ζήτημα. Η κατασκευή των MIRV (Multiple Independently Targetable Reentry Vehicles) που επέτρεπαν να προσαρμοστούν πολυάριθμες πυρηνικές κεφαλές σε ένα πύραυλο, ήταν μία υπόσχεση ότι μπορούσαν να επεκταθούν οι καταστρεπτικές δυνατότητες των πυρηνικών οπλοστασίων και των δύο μερών, ενώ η εξέλιξη των αντιβαλλιστικών πυραύλων (Anti-Ballistic Missiles - ABM) έδινε τη θεωρητική δυνατότητα ύπαρξης αμυντικών συστημάτων που μπορούσαν να αποκρούσουν τις επιθέσεις των πυρηνικών βλημάτων, ακυρώνοντας έτσι την επιθετική ισχύ της άλλης πλευράς. Τελικά, τον Μάιο του 1971, οι σοβιετικοί και οι αμερικανοί κατέληξαν σε μία λύση στο τραπέζι των διαπραγματεύσεων. Το ουσιώδες ήταν, ότι οι αμερικάνοι συμφώνησαν να δώσουν στους σοβιετικούς ένα προβάδισμα 3 προς 2 στους ICBM, ενώ από την πλευρά τους οι σοβιετικοί θα αγνοούσαν τα πυρηνικά βλήματα που μπορούσαν να εκτοξευθούν από τη Δυτική Ευρώπη. Και τα δύο μέρη αποφάσισαν να μην απαγορεύσουν τους MIRV. Ο συμβιβασμός αυτός προετοίμασε το έδαφος για μία επίσημη συνάντηση κορυφής και τελετή υπογραφής συνθήκης, τον επόμενο χρόνο στη Μόσχα.

Η πρώτη επίσκεψη αμερικανού προέδρου στη Σοβιετική Ένωση τον Μάιο του 1972, μετά την επίσκεψη του Ρούσβελτ στη συνάντηση κορυφής της Γιάλτας 27 χρόνια νωρίτερα, έγινε λίγο μετά την πολυδιαφημιζόμενη επίσκεψη του στην Κίνα τον Φεβρουάριο του ίδιου έτους. Και τα δύο αυτά ταξίδια ήταν στενά συνδεδεμένα με τη μεγαλόπνοη στρατηγική που εφήρμοσε ο Νίξον. Πριν ακόμη από την επίσκεψη στην Κίνα, οι σοβιετικοί βραδυπορούσαν σχετικά με την αποδοχή του SALT. Λίγο μετά την επίσκεψη του Νίξον στην Κίνα, πέρασαν σε ταχύτατους ρυθμούς. Ήταν

σαφές ότι οι σοβιετικοί δεν ήθελαν οι αμερικανοί και οι κινέζοι να συνάψουν φιλίες στρατηγικού χαρακτήρα εναντίων τους. Ο αυξανόμενος φόβος των κινέζων ήταν η κινητήρια δύναμη για να προσεγγίσουν οι κινέζοι τους αμερικανούς, τους οποίους πριν λίγο καιρό αντιπαθούσαν. Όπως οι σοβιετικοί, το ίδιο και ο Μάο και οι εταίροι του έβαζαν σε δεύτερη μοίρα τις ιδεολογικές πεποιθήσεις, όταν προτεραιότητα είχε η γεωπολιτική.

Στις 26 Μαΐου 1972 υπογράφηκε ο SALT I, ο οποίος περιλάμβανε δύο χωριστές συμφωνίες, η πρώτη ήταν μία επίσημη συνθήκη, που έθετε ως προϋπόθεση, ότι οι ΗΠΑ και η Σοβιετική Ένωση μπορούσαν να αναπτύσσουν πυραύλους ABM σε δύο, και μόνον δύο βάσεις. Η δεύτερη αποτελούσε μία ενδιάμεση συμφωνία, αναφορικά με τα επιθετικά πυρηνικά όπλα. «Πάγωνε» τον υπάρχοντα αριθμό ICBM και SLBM που διέθετε κάθε μέλος το οποίο υπέγραψε τη συμφωνία, παραχωρώντας όσον αφορά τους πυραύλους ICBM την υπεροχή στους σοβιετικούς σε μία αναλογία 3 προς 2, και όσον αφορά τους SLBM, αφήνοντας τους μία ελάχιστη υπεροχή. Εφόσον όμως οι MIRV δεν είχαν απαγορευθεί, ούτε είχαν περιορισθεί τα βομβαρδιστικά μεγάλης εμβέλειας, οι ΗΠΑ διατήρησαν αξιοσημείωτη υπεροχή στο συνολικό αριθμό εκτοξεύσιμων πυρηνικών κεφαλών, περίπου 5.700 έναντι 2.500. ο Νίξον και ο Μπρέζνιεφ εισηγήθηκαν επίσης «μία βασική συμφωνία» (basic agreement) που όριζε έναν κώδικα συμπεριφοράς για κάθε υπερδύναμη. Και οι δύο πλευρές υποσχέθηκαν να δώσουν τα χέρια για να αποφύγουν τη στρατιωτική σύγκρουση και την έκρηξη παγκόσμιου πολέμου.

Το SALT I βελτίωσε την αμοιβαία κατανόηση δεν μπορούσε όμως να εξαφανίσει όλη την καχυποψία ή να εμποδίσει τις τεράστιες στρατηγικές παρανοήσεις και ασφαλώς δεν είχε την δύναμη να σταματήσει τον ανταγωνισμό των εξοπλισμών. Η ενδιάμεση αυτή συμφωνία η οποία είχε διάρκεια πέντε χρόνων, έβαλε απλώς μερικούς περιορισμούς στα πυρηνικά οπλοστάσια των δύο πλευρών, τα οποία όμως δεν έπαυαν να μεγαλώνουν. Μία αλματώδης κορύφωση στο σοβιετο-αμερικανικό εμπόριο το οποίο από 220 εκατομμύρια δολάρια το 1971, έφτασε τα 2,8 δισεκατομμύρια το 1978 είναι ένα από τα συγκεκριμένα αποτελέσματα της ύφεσης. Οι εμπορικοί δεσμοί που κέρδιζαν διαρκώς έδαφος μαζί με τις προοπτικές επιστημονικής συνεργασίας, τις από κοινού δοκιμές στο διάστημα και τις διευρυμένες πολιτικές ανταλλαγές, έγιναν μία από τις χαρακτηριστικές εκδηλώσεις των νέο σοβιετο-αμερικανικών σχέσεων.

Στο τέλος του 1972, οι σοβιετικοί και οι αμερικανοί ειδικοί σε θέματα πυρηνικών όπλων άνοιξαν το δεύτερο γύρο συνομιλιών, τον επονομαζόμενο SALT II. Αλλά, η αναστάτωση μέσα στην κυβέρνηση των ΗΠΑ, καθώς το σκάνδαλο Γουοτεργκεϊτ (Watergate). Πρώτα αδυνάτισε τον Νίξον και αμέσως μετά τον οδήγησε σε παραίτηση τον Αύγουστο του 1974, εμπόδισαν να γίνει σημαντική πρόοδος. Τον Νοέμβριο του 1974, ο Τζεραλντ Ρ. Φορντ, συναντήθηκε με τον Μπρέζνιεφ στο Βλαδιβοστόκ με σκοπό να υιοθετήσουν ένα σύνολο γενικών αρχών που θα καθοδηγούσαν τις διαπραγματεύσεις για το SALT II. Όμως δεν φαινόταν καμία προοπτική προσέγγισης, και οι διαβουλεύσεις που συνεχίζονταν έγιναν ακόμη πιο επισφαλείς από τον αυξανόμενο σκεπτικισμό του κογκρέσο σχετικά με την αξία του SALT II, αφ' ενός, και αφ' ετέρου την αυξανόμενη ανησυχία από τις σοβιετικές πρακτικές στον τρίτο κόσμο.

2.7. Η τέταρτη περίοδος του ψυχρού πολέμου (1975-1979).

Ο σοβιετικός ακτιβισμός στην Αφρική και τη Μέση Ανατολή, ήταν πολύ μεγαλύτερης εμβέλειας, τη δεκαετία του 1970 από ότι στο παρελθόν, γεγονός που απλούστατα οι αμερικανοί δεν μπορούσαν να αγνοήσουν. Η Μόσχα, ικανοποιημένη από την επιτυχία της στην Αγκόλα, αποτέλεσμα της οποίας ήταν η ανάληψη της εξουσίας από κυβέρνηση του Κινήματος για την Λαϊκή Απελευθέρωση της Αγκόλα (MPLA), άρχισε τον επόμενο χρόνο να εφοδιάζει με όπλα ένα νέο καθεστώς, αριστερών τάσεων, στην Αιθιοπία. Στις αρχές του 1978, κουβανικά στρατεύματα, τα οποία εφοδίαζαν και μετέφεραν σοβιετικοί, κατατρόπωσαν δυνάμεις της Σομαλίας τις οποίες υποστήριζαν οι ΗΠΑ, σε συγκρούσεις, με διακύδευμα τη στρατηγικής σημασίας χερσόνησο του Ογκαντεν. Οι σοβιετικοί όχι μόνο πίστευαν ότι είναι «διεθνές καθήκον» τους να «συμπαρίστανται στα νέα επαναστατικά καθεστάτα που δήλωναν πίστη στο σοσιαλισμό και το σοβιετικό μοντέλο», όπως αναφέρει ο ιστορικός Odd Andre Westad αλλά έβλεπαν εκεί και «μία ευκαιρία να επιταχύνουν την πορεία των εσωτερικών αντιφάσεων του καπιταλιστικού κόσμου και κατά συνέπεια την κατάρρευση του». Η συμφιλίωση, όμως, αυτών των φιλοδοξιών και πράξεων με την παράλληλη επιθυμία τους να διατηρήσουν παραγωγικές, αμοιβαία ευνοϊκές σχέσεις με την Ουάσιγκτον, αποδείχθηκε αδύνατη.

Οι αμερικανοί ήταν πεπεισμένοι ότι αυτό που συνέβαινε ήταν μία ενορχηστρωμένη γεωπολιτική επίθεση κατά της Δύσης. Η απόφαση του πολιτικού

γραφείου του Μπρέζνιεφ να αναπτύξει νέα, μεσαίας τάξεως πυρηνικά όπλα, τα εξελιγμένα SS-20, που άρχισε το 1977, ανησύχησε ακόμη περισσότερο τους αμερικανούς παρατηρητές, καθώς και τους δυτικοευρωπαίους, οι οποίοι πίστευαν ότι έχουν στόχο τις πόλεις τους. Για να ξανακερδίσουν τη στρατηγική τους πρωτοβουλία, οι ΗΠΑ και οι εταίροι του NATO άρχισαν να σκέπτονται να αναπτύξουν για αντιπερισπασμό μια νέα γενεά αμερικανικών πυραύλων μέσου βεληνεκούς στην Ευρώπη. Ο Μπρεζίνσκι έπεισε επίσης τον Κάρτερ ότι ήταν καιρός να παίξουν το «χαρτί της Κίνας». Ο πρόεδρος συμφώνησε, προχωρώντας σε ένα επίσημο άνοιγμα των διπλωματικών σχέσεων με την Κίνα την 1^η Ιανουαρίου 1979 προκειμένου στερεώσει μια στρατηγική συνεργασία στα πρώτα βήματα, με την πιο επικίνδυνη αντίπαλο της Σοβιετικής Ένωσης.

Αντιμετωπίζοντας αυτά τα προβλήματα, στις 18 Ιουνίου 1979, ο Κάρτερ συνάντησε τον Μπρέζνιεφ στη Βιέννη για να υπογράψουν την από καιρό καθυστερούμενη συμφωνία SALT II. Η διάσκεψη πραγματοποιήθηκε σε χαλαρούς τόνους, χωρίς τις ρητορικές εξάρσεις της συνάντησης κορυφής της Μόσχας, επτά χρόνια νωρίτερα. «ήταν απλώς μια συνάντηση καλής θέλησης» όπως αναφέρει ο ιστορικός J. Gaddis «που διαλύθηκε σαν σαπουνόφουσκα, μία ανάπαυλα σε μία σχέση που χειροτέρευε διαρκώς». Η αντίθεση γύρω από τις συγκρούσεις στον τρίτο κόσμο, η ανάπτυξη των SS-20, η εκστρατεία για τα ανθρώπινα δικαιώματα στην Αμερική και οι Σινο-Αμερικανικές σχέσεις που διαρκώς κέρδιζαν έδαφος, συνέβαλλαν στην αλλαγή το κλίματος στο εσωτερικό των ΗΠΑ σε βάρος της detente. Επιστρέφοντας ο Κάρτερ στις ΗΠΑ, βρήκε τις δυνάμεις κατά τις ύφεσης στο απόγειο τους. Ο γερουσιαστής Τζάκσον, μόλις άρχισε η διαδικασία για την επικύρωση του SALT II, δήλωσε κάθετα αντίθετος. Σε αυτά ήλθε να προστεθεί η ανατροπή του απολυταρχικού ηγέτη της Νικαράγουας Αναστάζιο Σομόζα Ντιμπειλ, παλαιού συμμάχου των ΗΠΑ, από τους Σαντινίστας, ένα απελευθερωτικό κίνημα Μαρξιστικής – Λενινιστικής εμπνεύσεως που είχε στενούς δεσμούς με την Κούβα ενώ το τελειωτικό χτύπημα ήλθε στο τέλος Δεκεμβρίου 1979, όταν η Σοβιετική Ένωση εισέβαλε με μεγάλες χερσαίες δυνάμεις στο Αφγανιστάν για να αναστηλώσει το νεόκοπο αλλά υπό κατάρρευση κομμουνιστικό καθεστώς, καταφέροντας μοιραίο πλήγμα στην ύφεση. Ο Κάρτερ τηλεφώνησε στον Μπρέζνιεφ και του είπε ότι η κυβέρνηση των ΗΠΑ θεωρεί τη σοβιετική εισβολή «σαφή κίνδυνο για την ειρήνη», ο οποίος «θα μπορούσε να συνεπάγεται μία θεμελιακή και μακράς διάρκειας αλλαγή πορείας στις σχέσεις μας». Ο πρόεδρος είπε σε ένα δημοσιογράφο ότι «η ενέργεια

αυτή των σοβιετικών άλλαξε με καίριο τρόπο τις αντιλήψεις μου σχετικά με το ποιοι είναι οι πραγματικοί τους στόχοι, περισσότερο από οποιοδήποτε άλλη ενέργεια, όσο είμαι στην προεδρία». Ο πρόεδρος απάντησε στην κίνηση των σοβιετικών σθεναρά. Απέσυρε το SALT II από τις εξεταστικές επιτροπές του Κογκρέσου, επέβαλε οικονομικούς περιορισμούς στην Σοβιετική Ένωση, έκανε βήματα για να ενισχύσει τα μέτρα ελέγχου και περιορισμού του κομμουνισμού και ζήτησε να γίνει ουσιαστική αύξηση στον αμυντικό προϋπολογισμό των ΗΠΑ, ο ψυχρός πόλεμος είχε επιστρέψει εκδικητικός.

Στα παραπάνω η κυβέρνηση Κάρτερ αντιμετώπισε νέου τύπου απειλή στο Ιράν μετά την κατάρρευση του σάχη στις αρχές του 1979 και την εγκαθίδρυση λίγους μήνες αργότερα του ισλαμικού καθεστώτος του Αγιατολαχ Χομεϊνί. Ο Ισλαμικός φονταμελισμός εναντιωνόταν και στις δύο υπερδυνάμεις – η σοβιετική εισβολή αποσκοπούσε να ανακόψει την ανατρεπτική επιρροή του στους μουσουλμανικούς πληθυσμούς των νότιων σοβιετικών δημοκρατιών. Για τις ΗΠΑ η κατάρρευση του Σάχη σήμαινε την απώλεια ενός από τους σημαντικότερους συμμάχους τους, στη Μέση Ανατολή. Η γεωπολιτική αυτή απώλεια πήρε ταπεινωτική μορφή, όταν τον Νοέμβριο του 1979 ισλαμιστές φοιτητές εισέβαλαν στην πρεσβεία των ΗΠΑ στην Τεχεράνη και αιχμαλώτισαν 52 αμερικανούς διπλωμάτες, τους οποίους κράτησαν ως ομήρους μέχρι το τέλος της προεδρίας του Κάρτερ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3^ο

Η ΑΝΑΒΙΩΣΗ ΤΟΥ ΨΥΧΡΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ (1980-90)

Την δεκαετία του 1980 πραγματοποιήθηκαν στην παγκόσμια πολιτική σκηνή οι συγκλονιστικότερες αλλαγές από την δεκαετία του 1940. Οι αλλαγές αυτές κορυφώθηκαν, όταν αιφνιδιαστικά και απροσδόκητα, μπήκε τέλος στην ιδεολογική και γεωπολιτική σύγκρουση που καθόριζε τις διεθνείς σχέσεις επί 45 χρόνια. Η δεκαετία αυτή χωρίζεται σε δύο περιόδους, την περίοδο (1980-1985) κατά την οποία έχουμε την αναβίωση ή του δεύτερου ψυχρού πολέμου, και την περίοδο (1985-1989) κατά την οποία έχουμε την αντίστροφη μέτρηση της εποχής του ψυχρού πολέμου.

3.1 Η αναβίωση ή ο δεύτερος ψυχρός πόλεμος (1980-1985).

Η σοβιετική εισβολή στο Αφγανιστάν μετέτρεψε τον Τζίμυ Κάρτερ σε σκληροπυρηνικό οπαδό του ψυχρού πολέμου, κάτι που μέχρι τότε εθεωρείτο αδιανόητο. Ενώ οι ρώσοι θεωρούσαν τη στρατιωτική τους επέμβαση ως αμυντική πράξη με στόχο να εμποδίσουν την επικράτηση ενός εχθρικού καθεστώτος στα σύνορα τους, ο πρόεδρος και οι περισσότεροι σύμβουλοι του, ειδήμονες στην εξωτερική πολιτική, την έβλεπαν αντίθετα ως μία βίαιη γεωπολιτική επίθεση. Ήταν πεπεισμένοι, ότι το σοβιετικό κράτος με αυτοπεποίθηση και επεκτατική διάθεση, ήθελε να αποσπάσει τη στρατηγική πρωτοβουλία από την Αμερική, η οποία είχε κουραστεί από τον πόλεμο του Βιετνάμ, το Γουότεργκιτ, την κρίση των ιρανών ομήρων, και αλλεπάλληλες οικονομικές κρίσεις, με απώτερο σκοπό να κυριαρχήσουν στον περσικό κόλπο και να αποκλείσουν την έξοδο πετρελαίου προς την Δύση. Ο Κάρτερ αντέδρασε αυξάνοντας κάθετα τις αμυντικές δαπάνες των ΗΠΑ. Ζήτησε να καταβληθούν μέσα στα επόμενα πέντε χρόνια πάνω από 1,2 τρισεκατομμύρια δολάρια για στρατιωτικούς ανεφοδιασμούς και άλλες σχετικές δαπάνες. Επίσης επέβαλε εμπάργκο στο εμπόριο σιτηρών με τη Σοβιετική Ένωση, διέταξε το συμβολικό μποϊκοτάζ των Ολυμπιακών αγώνων που θα γίνονταν στην Μόσχα, επανέφερε τη στράτευση κληρωτών και διακήρυξε το δόγμα Κάρτερ, σύμφωνα με το οποίο *«κάθε προσπάθεια εξωτερικής δύναμης να αποκτήσει τον έλεγχο του περσικού κόλπου θα αναχαιτιζόταν «με κάθε αναγκαίο μέσο, συμπεριλαμβανομένης και της στρατιωτικής επέμβασης».* Η κυβέρνηση Κάρτερ πίεσε ακόμη περισσότερο τους

σοβιετικούς, ενισχύοντας τη στρατηγικής σημασίας συνεργασία τους με την Κίνα, τότε στα πρώτα στάδια της ανάπτυξης της, μέσα από την πώληση υψηλής τελειότητας βαρέων όπλων και τεχνολογίας. Με ισχυρή αμερικανική υποστήριξη, το NATO προχώρησε επίσης σε εφαρμογή μίας απόφασης του Δεκεμβρίου του 1979 να αναπτυχθούν νέοι μέσου βεληνεκούς πυραύλοι Πέρσινγκ II και Κρουζ στη Δυτική Ευρώπη, για να αντιμετωπίσουν τους σοβιετικούς πυραύλους SS-20. Τα γεγονότα αυτά συντέλεσαν στο να θαφτεί η ύφεση και να ξαναγυρίσουν στην ψυχροπολεμική εποχή.

Στις εκλογές του Νοεμβρίου του 1980 νίκησε ο Ρόναλντ Ρέιγκαν⁴⁵, ο οποίος ήταν ταυτισμένος με αυτούς που πίστευαν ότι μόνον η στρατιωτική δύναμη ήταν αποτελεσματική στη συνεχιζόμενη αντιπαράθεση των υπερδυνάμεων. Κατά τη διάρκεια της προεκλογικής εκστρατείας, ο πρώην ηθοποιός και κυβερνήτης της Καλιφόρνια τόνισε ότι οι ΗΠΑ πρέπει να οικοδομήσουν την άμυνα τους για να κλείσει «ένα παράθυρο αδυναμίας» που άνοιξε η σοβιετική στρατιωτική υπεροπλία της δεκαετίας του 1970. Ο Ρέιγκαν, ο πιο συντηρητικός αμερικανός πρόεδρος μετά τον δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο, όσο αφορά την πρακτική του αλλά και την ιδεολογία του, παρέμεινε αμετακίνητα αντικομμουνιστής, με βαθύ μίσος προς ένα καθεστώς που θεωρούσε τόσο ανήθικο, όσο ανειλικρινές και αφερέγγυο «ας μην ξεγελιόμαστε» είπε σε ένα σταθμό της περιοδείας του «πίσω από κάθε αναταραχή βρίσκεται η Σοβιετική Ένωση. Αν δεν έπαιζαν αυτοί ντόμινο, δεν θα υπήρχαν εστίες αναταραχής στον κόσμο». Απέρριπτε τη θεωρία των Νίξον, Φορντ και Κάρτερ, που πίστευαν ότι είναι καλύτερα να συμπεριφέρεται κανείς στη Σοβιετική Ένωση σαν ένα συνηθισμένο κράτος. Από την πρώτη προεδρική του συνέντευξη ο Ρέιγκαν έδωσε το πολιτικό στίγμα, της πρώτης περιόδου της προεδρίας του, όταν κατηγόρησε τη Μόσχα, ότι χρησιμοποιεί την ύφεση ως μονόδρομο για να προωθήσει τους δικούς της στόχους, «μέσα στους οποίους κύρια θέση έχει η επικράτηση της παγκόσμιας επανάστασης και η δημιουργία ενός παγκόσμιου μονοκομματικού σοσιαλιστικού ή κομμουνιστικού κράτους». Ο Ρέιγκαν βλέποντας ότι είχαν αναζωπυρωθεί κομμουνιστικά κινήματα σε ολόκληρο τον κόσμο ενίσχυσε αντικομμουνιστικά κινήματα προκειμένου ανακοπεί ο κομμουνιστικός έλεγχος, εξαπέλυε συστηματικά δριμύτατα κατηγορώ εναντίων του

⁴⁵ Με τον θρίαμβο του Reagan τοποθετήθηκαν σε υψηλόβαθμες θέσεις νεοσυντηρητικοί, η φιλοσοφία των οποίων κυριάρχησε, ειδικά την πρώτη τετραετία του Reagan. Το γεγονός αυτό εκφράστηκε με την εκτόξευση των αμυντικών δαπανών στα ύψη (Πόλεμος των Άστρων) και την αναβίωση του ψυχρού πολέμου ώστε να κατισχυθεί, η κατά τον Reagan, (και τους νεοσυντηρητικούς) η αυτοκρατορία του κακού (Evil Empire). Μ. Ευρυβιάδης Οι «Νεοσυντηρητικοί» των ΗΠΑ και ο πόλεμος στο Ιράκ. Γεωστρατηγική, Τεύχος 4^ο (2004).

σοβιετικού κράτους και της ιδεολογίας που υποστήριζε, ενώ παράλληλα αύξανε τον εξοπλισμό της χώρας σε πυρηνικά και συμβατικά όπλα αφού ήταν πεπεισμένος ότι την δεκαετία που είχε περάσει, η αμερικανική ισχύς σε σχέση με αυτή της Σοβιετικής Ένωσης είχε καθοδική πορεία. Αυτές οι ρητορικές εξάρσεις και ενέργειες από τον Ρέιγκαν είχαν ως αποτέλεσμα να επαναφέρουν το ψυχροπολεμικό κλίμα.

Προκειμένου ο Ρέιγκαν καλύψει το κενό ισχύος με τη Σοβιετική Ένωση έθεσε για την άμυνα έναν στόχο δαπανών ύψους 1,6 τρισεκατομμυρίων δολαρίων, περίπου 400 δισεκατομμύρια δολάρια περισσότερα από την αύξηση που είχε προγραμματίσει ο Κάρτερ. Επρόκειτο για το ογκωδέστερο πρόγραμμα εξοπλισμού στην ιστορία των ΗΠΑ, σε καιρό ειρήνης. Μεταξύ άλλων προτεραιοτήτων αναβίωσε το πανάκριβο πρόγραμμα των βομβαρδιστικών B-1, ενέκρινε την ολοκλήρωση του βομβαρδιστικού B-12 (Steath), επιτάχυνε την ανάπτυξη του αμφισβητούμενου MX και του υψηλής τεχνολογίας υποβρυχίου πυραυλικού συστήματος Trident, αύξησε τη ναυτική δύναμη από 450 σε 600 σκάφη και διοχέτευσε σημαντικά ποσά στη CIA για να υποστηρίξει ένα ενισχυμένο μυστικό όπλο. Παρά το γεγονός ότι ο Ρέιγκαν δικαιολόγησε τη στρατιωτική του επέκταση ως μία προσπάθεια να ξανακερδίσει το «όριο ασφαλείας» της Αμερικής, στην πραγματικότητα επρόκειτο για μία προσπάθεια να ξανακερδίσουν οι ΗΠΑ την παλιά τους στρατηγική υπεροχή – την οποία άλλωστε ούτε ο Ρέιγκαν ούτε οι άλλοι συντηρητικοί είχαν θελήσει ποτέ να παραχωρήσουν.

Από την άλλη πλευρά οι ηγέτες της Ρωσίας ανησυχούσαν όλο και περισσότερο για τη φιλοπόλεμη ρητορική και τη διεκδικητική στάση της κυβέρνησης των ΗΠΑ, η οποία εμφανιζόταν πιο εχθρική παρά ποτέ μέσα στις τελευταίες δύο δεκαετίες. Οι ειδικοί στην άμυνα της Σοβιετικής Ένωσης επαγρυπνούσαν όσο και οι αμερικανοί, προσπαθώντας να υπολογίσουν την επιθετική ικανότητα και τις προθέσεις του αντιπάλου. Φοβόταν ότι οι ΗΠΑ, αύξαναν το δυναμικό τους επειδή σκόπευαν να καταφέρουν πρώτοι συντριπτικό χτύπημα εναντίον σοβιετικών βαλλιστικών αποθεμάτων και βιομηχανικών κέντρων της χώρας τους. Οι υποψίες αυτές πολλαπλασιάστηκαν όταν ο Ρέιγκαν αποκάλυψε τη Στρατηγική Αμυντική Πρωτοβουλία του το Μάρτιο του 1983. Ο πρόεδρος ανακοίνωσε σε μία δημόσια ομιλία ότι είχε αρχίσει «μια εντατική και σφαιρική προσπάθεια αναζήτησης τρόπων για την ελαχιστοποίηση του κινδύνου πυρηνικού πολέμου» μέσα από την δημιουργία μίας προστατευτικής ασπίδας. Οι περισσότεροι ειδικοί θεωρούσαν μία συνολική αντιπυραυλική ασπίδα τεχνολογικά μη εφικτή. Όμως, το στοιχείο της αφηνιαστικής επίθεσης έφερνε στο προσκήνιο το φάντασμα των περιορισμένης εμβέλειας

αμυντικών συστημάτων, τα οποία θα μπορούσαν σε δεδομένη στιγμή να ακυρώσουν τη δομή της αμοιβαίας αποτροπής, αποσταθεροποιώντας με αυτό τον τρόπο τη σοβιετο-αμερικανική στρατηγική ισορροπία. Ο Γιούρι Αντρόπωφ που έγινε ο νέος ηγέτης της Σοβιετικής Ένωσης μετά το θάνατο του Μπρέζνιεφ τον Νοέμβριο του 1982, παρατήρησε με έμφαση ότι η κυβέρνηση Ρέιγκαν «ακολουθούσε ένα πολύ επικίνδυνο μονοπάτι». Ο πρώην αρχηγός της Κα Γκε Μπε καταδίκασε τους SDI «ως μία προσπάθεια αποπλισμού της Σοβιετικής Ένωσης εν όψει της πυρηνικής απειλής των ΗΠΑ».

Οι σχέσεις μεταξύ ΗΠΑ και Σοβιετικής Ένωσης έφτασαν στο ναδίρ όταν την 1^η Σεπτεμβρίου του 1983, η σοβιετική αεράμυνα κατέρριψε ένα πολιτικό κορεατικό αεροσκάφος, το οποίο είχε απογειωθεί από το Ανκορατζ στο οποίο σκοτώθηκαν και οι 269 επιβάτες, εκ των οποίων 61 ήταν αμερικανοί. Την επόμενη ημέρα καταδίκασε από την εθνική τηλεόραση τη «σφαγή σε κορεατικό αεροσκάφος, ως ένα τελείως αδικαιολόγητο έγκλημα εναντίον τη ανθρωπότητας». Το ονόμασε «πράξη βαρβαρότητας γεννημένη μέσα από τα σπλάχνα μία κοινωνίας που με αδιανόητη αγριότητα αγνοεί τα ατομικά δικαιώματα και την αξία της ανθρώπινης ζωής». Οι ανεπιβεβαίωτες υποψίες των σοβιετικών ότι το αεροσκάφος εκτελούσε αποστολή κατασκοπείας, και ο επιπόλαιος τρόπος με τον οποίο άφησαν να περάσει το τραγικό επεισόδιο, σε συνάρτηση με τις ρητορικές υπερβολές της κυβέρνησης Ρέιγκαν, ανέβασαν το θερμόμετρο στις σχέσεις των δύο χωρών. Ο Αντρόπωφ, του οποίου η υγεία εκείνη την εποχή επιδειωνόταν σε γοργούς ρυθμούς, παραπονέθηκε για την «απαράδεκτη милитаристική ψύχωση» που κυριαρχούσε την Ουάσινγκτον. Στις αρχές Νοεμβρίου, το NATO έθεσε σε εφαρμογή μία προγραμματισμένη στρατιωτική άσκηση η οποία τρομοκράτησε τόσο πολύ τους ειδικούς της σοβιετικής μυστικής αστυνομίας ώστε υποψιάστηκαν ότι θα μπορούσε να είναι πρελούδιο, αλλά και κάλυψη μίας πυρηνικής επίθεσης σε όλα τα μέτωπα εναντίον της Σοβιετικής Ένωσης. Το Κρεμλίνο κήρυξε στρατιωτική επιφυλακή και η ιντελιτζενς των ΗΠΑ πήρε την πληροφορία ότι αεροσκάφη εκτόξευσης πυραύλων ήταν σε θέση ετοιμότητας σε αεροπορικές βάσεις της Ανατολικής Γερμανίας. Οι σοβιετικοί ηγέτες πίστεψαν πράγματι ότι η κυβέρνηση Ρέιγκαν ήταν ικανή να κάνει το πρώτο βήμα σε έναν πυρηνικό πόλεμο. Τον Δεκέμβριο οι σοβιετικοί αντιπρόσωποι αποχώρησαν από τις συνεχιζόμενες, σε γενικές γραμμές μη παραγωγικές, διαβουλεύσεις, για τον έλεγχο των εξοπλισμών στη Γενεύη, διαμαρτυρόμενοι για την πρόσφατη ανάπτυξη της αρχικής παρτίδας πυραύλων Πέρσινγκ και Κρουζ στην Ευρώπη.

Η κυβέρνηση Ρέιγκαν παρά την έντονη ρητορεία της κατέβαλε προσπάθεια για να αποφύγει μία άμεση στρατιωτική αναμέτρηση με τη Σοβιετική Ένωση. Η μόνη μείζων ανάπτυξη ενόπλων δυνάμεων των ΗΠΑ έγινε στο μικρό κράτος – πελάτη της Σοβιετικής Ένωσης- Γρενάδα, τον Οκτώβριο του 1983. Οι ΗΠΑ έστειλαν σε αυτό το νησί της caraϊβικής δύναμη 7.000 ανδρών για να ανατρέψουν τη μαρξιστική κυβέρνηση που είχε πρόσφατα καταλάβει την εξουσία μετά από αιματηρό πραξικόπημα και να σώσουν, υποτίθεται, ένα μεγάλο αριθμό αμερικανών φοιτητών της ιατρικής. Τα στρατεύματα των ΗΠΑ νίκησαν τον αποτελούμενο από 600 άντρες στρατό της Γρενάδας, καθώς και 636 κουβανούς τεχνικούς οικοδομικών έργων, κερδίζοντας τα ενθουσιαστικά σχόλια των ΗΠΑ. Σημαντικότερο στοιχείο στην ψυχροπολεμική στρατηγική του Ρέιγκαν ήταν η αύξηση της παροχής βοήθειας, συχνά συγκαλυμμένης, προς αντικομμουνιστές γκερίλας που πολεμούσαν εναντίον κυβερνήσεων τις οποίες υποστήριζε η Σοβιετική Ένωση, σε ολόκληρο τον Τρίτο Κόσμο. Συστατικό στοιχείο του άτυπου δόγματος Ρέιγκαν ήταν η προσπάθεια να απωθήσουν οι ΗΠΑ τη Σοβιετική Ένωση στην περιφέρεια, χρησιμοποιώντας εγχώριους, αντί-αριστερούς επαναστάτες, ως «πληρεξούσιους», τρόπον τινά, των στρατηγικών τους σχεδίων, κυρίως στο Αφγανιστάν, τη Νικαράγουα, την Αγκόλα, και την Καμπότζη. Αυτό που χαρακτήριζε την αμερικανική προσπάθεια αποσταθεροποίησης και ανατροπής κυβερνήσεων που υποστήριζε η Σοβιετική Ένωση στον Τρίτο Κόσμο, ήταν η επιθυμία της κυβέρνησης των ΗΠΑ να μη θέσει σε κίνδυνο ούτε τις ζωές του τακτικού στρατιωτικού δυναμικού της, ούτε να διακινδυνεύσει μία άμεση σύγκρουση με η Σοβιετική Ένωση.

Η αλλαγή συμπεριφοράς του Ρέιγκαν δεν ενόχλησε μόνο τους ρώσους αλλά και την Δύση. Σύμμαχοι μέσα στο NATO διαχώρισαν τη θέση τους από την όπωσ πίστευαν, ανοιχτά φιλοπόλεμη, και εξαιρετικά επικίνδυνη, αμερικανική στάση. Η κοινή γνώμη της Δυτικής Ευρώπης, αλλά και των ΗΠΑ, εκδήλωνε βαθιά ανησυχία για τις καταστροφικές συνέπειες που θα είχε ένας πυρηνικός πόλεμος που ξαφνικά εμφανιζόταν λιγότερο απίθανος από ότι ήταν για σχεδόν μία γενεά πριν. Η κοινή γνώμη των συμμαχικών χωρών, αλλά και η εγχώρια, ασκούσαν ισχυρή αντισταθμιστική πίεση στην κυβέρνηση Ρέιγκαν, υποδεικνύοντας την οδό προς το τραπέζι των διαπραγματεύσεων ήδη από τα μέσα της δεκαετίας του 1980. Οι διαφορές δεν ήταν κάτι νέο μέσα στην Ατλαντική συμμαχία, από παλαιά υπήρχαν διαφορετικές απόψεις για διάφορα θέματα που σχετίζονταν με την στρατηγική του ψυχρού πολέμου, όπως η αποαποικιοποίηση, το Σουέζ, το Βιετνάμ, τη συμμετοχή

στην άμυνα κ.α. . Όμως η ένταση των συγκρούσεων μεταξύ των ΗΠΑ και των ευρωπαϊών εταίρων δεν είχε προηγούμενο ιδιαίτερα κατά τη διάρκεια της πρώτης περιόδου της κυβέρνησης Ρέιγκαν. Τον Δεκέμβριο του 1981, η κυβέρνηση του Βούτσεκ Γιαρουζέλσκι, την οποία υποστήριζαν οι Σοβιετικοί, επέβαλε στρατιωτικό νόμο στους ατίθασους πολίτες της καταργώντας την ανεξάρτητη, μη κομμουνιστική, εργατική ένωση «Αλληλεγγύη». Οι ευρωπαίοι σύμμαχοι της Αμερικής αντέδρασαν στην πίεση του Ρέιγκαν να επιβληθούν ευρείας κλίμακας περιορισμοί στη Μόσχα, ως «τιμωρία» για το ότι απελευθέρωσε «τις δυνάμεις τυραννίας» εναντίον της Πολωνίας. Οι ευρωπαίοι περιορίστηκαν με χλιαρό τρόπο να απαγορεύσουν τις νέες πιστώσεις στην κυβέρνηση της Πολωνίας. Οι σκληροπυρηνική μέσα στην κυβέρνηση Ρέιγκαν ήταν έξαλλοι. Κατηγορούσαν τους ευρωπαίους ως ειρηνοποιούς χωρίς αρχές, οι οποίοι δεν ήθελαν να αναλάβουν καμία δράση που θα μπορούσε να βλάψει τους κερδοφόρους οικονομικούς δεσμούς με το ανατολικό μπλοκ. Για να ασκήσει ακόμη μεγαλύτερη πίεση, η κυβέρνηση Ρέιγκαν χρησιμοποίησε την καταστολή στην Πολωνία, ως πρόσχημα για να ανατρέψει μία ήδη προγραμματισμένη συμφωνία μεταξύ Σοβιετικής Ένωσης και πολλών ευρωπαϊκών χωρών για έναν αγωγό πετρελαίου, επισπεύδοντας έτσι μια πολύ ευρύτερη ευρω-αμερικανική σύγκρουση συμφερόντων.

Πολλές ευρωπαϊκές χώρες, με πρωτοβουλία της Γερμανίας είχαν συμφωνήσει να κατασκευαστεί ένας αγωγός 3.500.000 μιλίων, ο οποίος θα συνέδεε τα πλούσια σε φυσικό αέριο εδάφη της Σιβηρίας με τις δυτικοευρωπαϊκές αγορές. Αυτό το τεράστιο έργο αξίας 15 δισεκατομμυρίων δολαρίων θα περιόριζε την ευρωπαϊκή εξάρτηση από την ασταθή μέση ανατολή, θα ενίσχυε τους εμπορικούς δεσμούς Ανατολής – Δύσης και θα δημιουργούσε νέες επαγγελματικές ευκαιρίες σε μία Ευρώπη η οποία βυθιζόταν στην οικονομική κρίση. Ο Ρέιγκαν φοβούμενος ότι ο αγωγός θα αύξανε την οικονομική εξάρτηση ήδη συμμάχων χωρών από την Σοβιετική Ένωση, η οποία θα μπορούσε έτσι να ασκεί ένα είδος οικονομικού εκβιασμού εναντίον τους, μερικές εβδομάδες μετά τη διακήρυξη στρατιωτικού νόμου στην Πολωνία, απαγόρευσε την πώληση σχετικής τεχνολογίας στη Σοβιετική Ένωση. Τον Ιούνιο του 1982, ο πρόεδρος επέβαλε ακόμη ισχυρότερη πίεση, όταν αποφάσισε ότι οι ευρωπαϊκές εταιρείες που χρησιμοποιούν τεχνολογία και εξοπλισμό με προέλευση τις ΗΠΑ ή θυγατρικές αμερικανικών εταιρειών σε ευρωπαϊκό έδαφος, είναι υποχρεωμένες να ακυρώσουν όλα τα συμβόλαια έργου που έχουν σχέση με τον αγωγό. Η απότομη αυτή αλλαγή πλεύσης των ΗΠΑ, εξόργισε τους ευρωπαίους ηγέτες. Ο Γάλλος

υπουργός εξωτερικών, κατηγόρησε τις ΗΠΑ, ότι έχουν αποδυθεί σε «οικονομικό πόλεμο εναντίον των συμμάχων» και προειδοποίησε ότι αυτό θα μπορούσε να είναι: «η αρχή του τέλους της Ατλαντικής Συμμαχίας». Ο Γερμανός καγκελάριος Helmut Schmitt είπε: «σε τελική ανάλυση, η πολιτική των ΗΠΑ, πήρε μία μορφή που μπορεί να σημαίνει το τέλος των φιλικών και συνεργασιακών μας σχέσεων». Ακόμη και η Βρετανίδα πρωθυπουργός Margaret Thatcher, η πιο πιστή σύμμαχος της Αμερικής και με τις πλέον αντί-σοβιετικές πεποιθήσεις, εξοργίστηκε από τον απόλυτο τρόπο με τον οποίο χειρίστηκε το θέμα ο Ρέιγκαν.

Η κυβέρνηση Ρέιγκαν αντιμετώπιζε με όλες αυτές τις διαμαρτυρίες υποχώρησε και τον Νοέμβριο του 1982 μετά από έξι μήνες δύσκολων διαπραγματεύσεων, εγκατέλειψε την πολιτική των κυρώσεων. Το επεισόδιο αυτό κατέστησε σαφές στους πολιτικούς της Ουάσινγκτον τη βαθύτατη απροθυμία των Δυτικοευρωπαίων να καταστρέψουν τον ιστό της ευρω-σοβιετικής ύφεσης, η οποία είχε αποδειχθεί και δημοφιλής και οικονομικά ωφέλιμη. Παρά το ότι η σοβιέτ-αμερικανική ύφεση είχε χάσει την πειστικότητα της προς το τέλος της δεκαετίας του 1970, η ευρωπαϊκή εκδοχή της διατηρούσε την αίγλη της. Στις αρχές της δεκαετίας του 1980, μισό εκατομμύριο επαγγελματικές θέσεις στη Δυτική Γερμανία ήταν συνδεδεμένες με το εμπόριο με ανατολικές χώρες. Γιατί να εγκαταλειφθούν οι κερδοφόρες εμπορικές συναλλαγές με το σοβιετικό μπλοκ, αναρωτιόταν οι ευρωπαίοι διπλωμάτες, πολιτικοί και επιχειρηματίες, για να ικανοποιηθεί ένας σύμμαχος, ο οποίος μόλις πρόσφατα είχε ξαναρχίσει τις πωλήσεις σιτηρών στη Σοβιετική Ένωση, για να εκπληρώσει την προεκλογική υπόσχεση Ρέιγκαν προς τους αμερικανούς αγρότες. Η υποκρισία των ΗΠΑ, έθιξε την ευαισθησία των ευρωπαίων τόσο, όσο και η αλαζονεία τους. Και σε ένα ευρύτερο πεδίο, οι σχεδιαστές της ευρωπαϊκής άμυνας δεν απέδιδαν στη σοβιετική απειλή τον ίδιο βαθμό επικινδυνότητας που της απέδιδαν οι ΗΠΑ.

Στον στρατηγικό τομέα η ανάπτυξη μίας νέας γενιάς μέσου βεληνεκούς πυρηνικών όπλων των ΗΠΑ στη Δυτική Ευρώπη υπήρξε αντικείμενο της εντονότερης διαμάχης μεταξύ των δύο πλευρών του Ατλαντικού. Η αντιπαράθεση αυτή έθεσε αντιμετώπιες όχι μόνο τις ΗΠΑ εναντίον ορισμένων ευρωπαϊκών κυβερνήσεων, αλλά και μερικές από τις ευρωπαϊκές αυτές κυβερνήσεις αντιμετώπιες με τον ίδιο το λαό τους. Το πρόβλημα ξεκίνησε το 1977 όταν οι σοβιετικοί ανέπτυξαν τους κινητούς πυραύλους ξηράς SS-20 στην ευρωπαϊκή Ρωσία, με στόχο τη Γερμανία. Η κυβέρνηση Κάρτερ πρότεινε αρχικά να αντιμετωπίσει τη νέα σοβιετική ανάπτυξη με ένα ευρέως βεληνεκούς όπλο ακτινοβολίας, ονόματι «βόμβα

νετρονίου». Όταν ο Κάρτερ αποφάσισε, το 1978, να μην αναπτύξει τη βόμβα νετρονίου που ήταν αντικείμενο τόσης αντιπαλότητας προκάλεσε την οργή του καγκελάριου Schmitt, ο οποίος ήδη διαμαρτυρόταν για την έλλειψη αξιοπιστίας των ΗΠΑ. Η απόφαση του ΝΑΤΟ, μόλις δύο εβδομάδες πριν από την κατάληψη του Αφγανιστάν από τους σοβιετικούς, να στείλει 572 πυραύλους Πέρσινγκ ΙΙ και Κρουζ στη Γερμανία, τη Μεγάλη Βρετανία, την Ιταλία, το Βέλγιο και την Ολλανδία, ήταν αποτέλεσμα της ιστορίας με τη βόμβα νετρονίου. Ήταν όμως και λογικό επακόλουθο, καθώς συνοδεύονταν από την απόφαση να τεθούν επί τάπητος, ταυτόχρονα, νέες συζητήσεις για τον αφοπλισμό με τους σοβιετικούς, με στόχο να δημιουργηθεί μία σταθερή ισορροπία εικονικών πυρηνικών όπλων στην Ευρώπη, η λεγόμενη «οδός διπλής κατεύθυνσης» (dual track). Εάν ήταν επιτυχείς, όπως ήλπιζαν πολλοί ευρωπαίοι, θα αναστέλλονταν ίσως η ανάγκη να προχωρήσει μέχρι τέλους η ανάπτυξη πυραύλων που είχαν προαναγγείλει οι ΗΠΑ. Όταν ανέλαβε καθήκοντα προέδρου, ο Ρέιγκαν υποσχέθηκε να προχωρήσει με γοργούς ρυθμούς την ανάπτυξη πυρηνικών δυνάμεων μέσω βεληνεκούς INF. Αλλά η έλλειψη εμπιστοσύνης του στις συμφωνίες περί αφοπλισμού, την οποία είχε εκφράσει και δημόσια, σήμαινε ότι οι συνεχιζόμενες συζητήσεις με τους σοβιετικούς δεν οδηγούσαν πουθενά.

Η αναγγελθείσα εγκατάσταση πυραύλων Πέρσινγκ ΙΙ και Κρουζ είχε αποτέλεσμα την πυροδότηση ενός μαζικού κινήματος ειρήνης με πλατιά λαϊκή βάση σε ολόκληρο τον κόσμο. Στη Δυτική Γερμανία, το «κάλεσμα Κλεφελτ» (klefelt appeal) τον Νοέμβριο του 1980, το οποίο, συγκέντρωσε σε σύντομο χρόνο 2,5 εκατομμύρια υπογραφές για να υποστηρίξει τη βασική θέση του: «ο θάνατος από ατομική βόμβα απειλεί όλους μας, όχι στα ατομικά όπλα στην Ευρώπη». Τον Οκτώβριο του 1981, εκατομμύρια ευρωπαίοι έκαναν πορείες διαμαρτυρίας εναντίον της ανάπτυξης αμερικανικών και σοβιετικών πυραύλων. Στην Βόννη, το Λονδίνο και τη Ρώμη, έγιναν πορείες στις οποίες συμμετείχαν πάνω από 250.000 διαδηλωτές, τον επόμενο μήνα στο Άμστερνταμ, 500.000 άνθρωποι συμμετείχαν στη μεγαλύτερη μαζική διαμαρτυρία στη Ολλανδική ιστορία. Ο Ρέιγκαν, χωρίς να το θέλει, έριξε λάδι στη φωτιά όταν, απαντώντας σε ερώτηση δημοσιογράφου, είπε ότι μία πολεμική πυρηνική αναμέτρηση εδάφους θα μπορούσε να λάβει χώρα: «χωρίς αν χρειαστεί καμία από τις δύο δυνάμεις να πατήσει ένα κουμπί». Η παρατήρηση αυτή έγινε πρωτοσέλιδο στις περισσότερες εφημερίδες της Ευρώπης, διότι φυσικά ήταν φανερό ότι το έδαφος στο οποίο αναφερόταν ο Ρέιγκαν τόσο επιπόλαια ήταν η Ευρώπη. Όταν ο αμερικανός πρόεδρος επισκέφτηκε τη Γαλλία και τη Δυτική Γερμανία, τον

Ιούνιο του 1982, τον περίμεναν ακόμη μεγαλύτερες μαζικές διαμαρτυρίες, μεταξύ των οποίων μία ειρηνική συγκέντρωση 350.000 διαδηλωτών κατά των πυρηνικών όπλων κατά μήκος του ποταμού Ρήνου στη Βόννη, καθώς και ένα θορυβώδες πλήθος 100.000 ατόμων στο Δυτικό Βερολίνο. Η συγκέντρωση αυτή πραγματοποιήθηκε παρά την απαγόρευση όλων των συγκεντρώσεων κατά τη διάρκεια της επίσκεψης του Ρείγκαν και λίγο ακόμη και θα εξελισσόταν σε μείζονα εξέγερση. Τον Οκτώβριο του 1983, εκατομμύρια ευρωπαίοι βγήκαν στους δρόμους του Λονδίνου, της Ρώμης, της Βόννης, του Αμβούργου, της Βιέννης, των Βρυξελλών, της Χάγης, της Στοκχόλμης, του Παρισιού, του Δουβλίνου, της Κοπεγχάγης, και άλλων μεγάλων πόλεων, σε μία εντυπωσιακή αλλά ανεπιτυχή, τελευταία προσπάθεια, να εμποδίσουν την ανάπτυξη των INF. Στα αξιοσημείωτα της εποχής ήταν ότι τα δύο μεγάλα αντίπαλα πολιτικά κόμματα της Βρετανίας και της Γερμανίας, οι Εργατικοί και οι Σοσιαλδημοκράτες, διαδήλωσαν αντίθετα προς τους πυραύλους Πέρσινγκ II και Κρουζ. Ενώ παράλληλα τα συνδικάτα, η εκκλησία και οι φοιτητικές ενώσεις σε ολόκληρη τη Δυτική Ασία κλιμάκωσαν τις αντιδράσεις τους στον αγώνα ενάντια στον πυρηνικό πόλεμο.

Εκτός από τις αντιδράσεις στο εξωτερικό, ο Ρείγκαν αντιμετώπιζε πρόβλημα και στο εσωτερικό των ΗΠΑ, όπου η κοινή γνώμη συνειδητοποιούσε τον κίνδυνο να οδηγηθεί η χώρα σε πυρηνικό πόλεμο, με αποτέλεσμα τον ευρύτερο συνασπισμό ειρήνης, από την εποχή του Βιετνάμ. Η εκκλησία έπαιξε και εδώ σημαντικό ρόλο, όπως είχε γίνει και στη Δυτική Ευρώπη. Το Παγκόσμιο Συμβούλιο Εκκλησιών, το οποίο είχε μεγάλη δύναμη, διακήρυξε ότι ο ανταγωνισμός για τους πυρηνικούς εξοπλισμούς έπρεπε να σταματήσει, με τον ίδιο τρόπο αντέδρασαν και οι ρωμαιοκαθολικοί επίσκοποι των ΗΠΑ. Σε μία ποιμαντική επιστολή τους, έκτασης 150 σελίδων, τον Μάιο του 1983, οι καθολικοί επίσκοποι τόνιζαν: «είμαστε η πρώτη γενεά μετά τη γένεση, που έχουμε τη δύναμη να καταστρέψουμε σχεδόν το δημιούργημα του θεού». Επίσης γιατροί και επιστήμονες συμμετείχαν και αυτοί τονίζοντας τις καταστρεπτικές συνέπειες ενός πυρηνικού πολέμου για την ανθρωπότητα. Μερικοί επιστήμονες μιλούσαν για τον «πυρηνικό χειμώνα» που θα ακολουθούσε μία πυρηνική σύγκρουση μεγάλου βεληνεκούς, η θερμοκρασία της γης θα έπεφτε σε τόσο χαμηλά επίπεδα, ώστε πολλά είδη ζώων και φυτών θα εξαφανίζονταν οριστικά, ενώ οι «γιατροί υπέρ της κοινωνικής υπευθυνότητας» έκαναν γνωστό τι ακριβώς θα συνέβαινε αν μια πυρηνική βόμβα του ενός μεγατόνου έπεφτε πάνω στη Βοστώνη, αρκετά δημοσιεύματα σε εφημερίδες και βιβλία έκαναν αναφορές στις καταστροφικές συνέπειες του πυρηνικού πολέμου, με πιο δημοφιλή

την εκπομπή του καναλιού ABC της αμερικανικής τηλεόρασης με τίτλο «the day after», την οποία παρακολούθησαν πάνω από 100 εκατομμύρια αμερικανοί. Η εκπομπή παρουσίαζε δραματοποιημένη την «επόμενη ημέρα», μετά από μία επίθεση με πυρηνικά όπλα στη πόλη Λόρενς του Κάνσας. Ο Ρέιγκαν τρομοκρατήθηκε τόσο πολύ για την πολιτισμική επίδραση της «επόμενης ημέρας», ώστε αμέσως μετά την εκπομπή εμφανίσθηκε στην τηλεόραση ο υπουργός εσωτερικών σε μία προσπάθεια να μετριάσει την αντίδραση της κοινής γνώμης.

Στόχος του κινήματος, ήταν το πάγωμα των πυρηνικών εξοπλισμών, το οποίο είχε φτάσει στο απόγειο του τα χρόνια από το 1982 έως το 1984, και ήταν ο σημαντικότερος καρπός της αυξανόμενης αντί-πυρηνικής συνείδησης των αμερικανών. Στις 12 Ιουνίου 1982, σε μία διαδήλωση στο Σέντραλ Πάρκ της Νέας Υόρκης, περίπου ένα εκατομμύριο άνθρωποι διαδήλωσαν υπέρ του παγώματος των πυρηνικών εξοπλισμών, εκ μέρους και των δύο υπερδυνάμεων. Το κίνημα όμως έλαβε υποστήριξη ακόμη και μέσα από το κογκρέσο. Στις 4 Μάιου του 1983, η βουλή των αντιπροσώπων ψήφισε το πάγωμα των πυρηνικών όπλων, με σημαντική πλειοψηφία 278 προς 149. Ενώ οι δημοσκοπήσεις κατέγραφαν ότι η κοινή γνώμη κατά 70% ήταν υπέρ του παγώματος των πυρηνικών εξοπλισμών γεγονός που αποδείκνυε ότι ήταν δυσαρεστημένη με τη στρατιωτική πολιτική της κυβέρνησης Ρέιγκαν ενώ ποσοστό 50% πίστευε ότι η χώρα θα ήταν ασφαλέστερη, αν οι ηγέτες της δαπανούσαν το χρόνο σε διαπραγματεύσεις με τους σοβιετικούς και όχι την ενίσχυση των στρατιωτικών εξοπλισμών. Ανταποκρινόμενος σε αυτές τις πολιτικές πραγματικότητες, ο Ρέιγκαν άμβλυε σημαντικά τις ρητορικές του εξάρσεις, ήδη από τις αρχές του 1984. πολιτικοί σύμβουλοι του άμεσου περιβάλλοντος του προέδρου τον έπεισαν ότι το σημαντικότερο διακύβευμα για τους αμερικάνους ψηφοφόρους στις επικείμενες εκλογές ήταν τα ζητήματα της εξωτερικής πολιτικής, μία συμβιβαστική προσέγγιση προς την Σοβιετική Ένωση θα πλειοδοτούσε υπέρ του προέδρου, αυξάνοντας τις πιθανότητες επανεκλογής του. Έτσι σε μία βαρυσήμαντη ομιλία του, που έγραψε ο ίδιος και εκφώνησε τον Ιανουάριο του ίδιου έτους, προσέφερε κλάδο ελιάς στη Μόσχα. Ο πρόεδρος ονόμασε το 1984 «έτος μεγάλων ευκαιριών για την ειρήνη» και δήλωσε ότι είναι ανοιχτός στην επανάληψη των διαπραγματεύσεων. Στις 24 Σεπτεμβρίου, στο μέσω της προεκλογικής του εκστρατείας, ο Ρέιγκαν πρότεινε ενώπιον της Γενικής Συνέλευσης των ΗΠΑ να διαμορφωθεί ένα καινούργιο πλαίσιο διαπραγματεύσεων μεταξύ ΗΠΑ και Σοβιετικής Ένωσης, το οποίο θα συμπεριλάμβανε κάτω από την ίδια ομπρέλα τρεις, διαφορετικού θέματος,

συζητήσεις γύρω από το θέμα των εξοπλισμών και ειδικότερα: α) σχετικά με τις πυρηνικές δυνάμεις μέσου βεληνεκούς (intermediate nuclear forces), β) σχετικά με τους στρατηγικούς περιορισμούς των εξοπλισμών (strategic arms limitation) και γ) σχετικά με τα αντιπυραυλικά όπλα (Anti-satellite weapons).

Μετά την επανεκλογή του Ρέιγκαν, η Μόσχα συμφώνησε να συμμετάσχει σε διαπραγματεύσεις μέσα στο πλαίσιο αυτό. Ο Constantin Chernenko, ο οποίος είχε γίνει πρώτος γραμματέας του κομμουνιστικού κόμματος τον Φεβρουάριο του 1984, μετά το θάνατο του Αντρόποφ, δέχθηκε να αρχίσουν οι συνομιλίες. Αν και ξεκίνησαν να συζητούν τον Μάρτιο του 1985, σύντομα έφτασαν σε αδιέξοδο. Ο λόγος που εμπόδισε να γίνει οποιαδήποτε πρόοδος ήταν το προσφιλές στον Ρέιγκαν πρόγραμμα πυραυλικής άμυνας, μια πρωτοβουλία που οι σοβιετικοί θεωρούσαν επικίνδυνα αποσταθεροποιητική. Η έναρξη των συνομιλιών συνέπεσε με μία αλλαγή πολύ μεγαλύτερης σημασίας για το μέλλον, την αντικατάσταση του φιλάσθενου Τσερνεκο, μόλις μετά από ένα χρόνο στην εξουσία, με έναν διαφορετικού τύπου σοβιετικό ηγέτη, τον Μιχαήλ Γκορμπατσόφ.

3.2 Η περίοδος της αντίστροφης μέτρησης της εποχής του ψυχρού πολέμου (1985-1989).

Τον Μάρτιο του 1985 αναλαμβάνει τη θέση του Γενικού Γραμματέα του Κομμουνιστικού Κόμματος της Σοβιετικής Ένωσης, ο Μιχαήλ Γκορμπατσόφ. Ο Γκορμπατσόφ και ο υπουργός εσωτερικών του, Εντουαρντ Σεβερντατζε, είχαν να προτείνουν ριζοσπαστικές ιδέες σχετικά με την ασφάλεια και τους πυρηνικούς εξοπλισμούς, αλλά και τη σχέση των δύο αυτών με τις βασικές τους προτεραιότητες, τις εσωτερικές μεταρρυθμίσεις και την αναβίωση του σοσιαλισμού. Επηρεασμένοι από μεταρρυθμιστικές ιδεολογικές τάσεις, των οποίων φορείς ήταν εν μέρει σοβιετικοί επιστήμονες, διανοούμενοι και ειδικοί στην εξωτερική πολιτική, με δυτικές επιρροές ο Γκορμπατσόφ και ο Σεβερντατζε μπόλιασαν με ένα νέο τρόπο σκέψης, την άκαμπτη ηγεσία του Κρεμλίνου και τον σοβιέτ-αμερικανικό διάλογο, ο οποίος είχε φτάσει σε αδιέξοδο⁴⁶ ενώ συμπέραναν ότι ο ανταγωνισμός των

⁴⁶ Το 1986 ο βοηθός του Γκορμπατσόφ, Ανατόλι Τσερναγιεφ, αναφέρει ότι «πιστεύω ότι είναι πραγματικά αποφασισμένος να βάλει τέλος στον πόλεμο των εξοπλισμών, ότι και να γίνει» και συμπληρώνει «παίρνει το ρίσκο επειδή, κατά τη γνώμη του, δεν υπάρχει κανένας κίνδυνος, γιατί κανείς δεν θα τολμούσε να μας επιτεθεί ακόμη και αν αποπλιστούμε τελείως. Για να στερεώσουμε την

εξοπλισμών του είχε γυρίσει μπούμερανγκ δεν είχε προσθέσει τίποτα ουσιαστικό στην ασφάλεια της χώρας αντίθετα ήταν ένα επιπλέον βάρος στην ήδη πολύ κακή κατάσταση της οικονομίας. Ο Γκορμπατσόφ βεβαίωνε ότι η πραγματική ασφάλεια, μπορούσε να προκύψει μόνο από την «πολιτική διαπραγμάτευση» και όχι από τη στρατιωτική αναμέτρηση και τόνισε ότι: «η επιδίωξη της στρατιωτικής υπεροχής, είναι σαν να κυνηγάει κανείς την ουρά του».

Οι νέοι ηγέτες, βέβαιοι ότι κανένας λογικός άνθρωπος και κανένα ορθολογικό κράτος δεν θα χρησιμοποιούσαν πυρηνικά όπλα, και ότι η Σοβιετική Ένωση είχε ούτως ή άλλως στη διάθεση της ένα αρκετά μεγάλο πυρηνικό οπλοστάσιο για την εθνική της αυτοπροστασία, θεώρησαν ότι πρωταρχικός στόχος της σοβιετικής εξωτερικής πολιτικής θα έπρεπε να είναι η ενθάρρυνση μιας, από κοινού με τις ΗΠΑ, μείωση των πυρηνικών και συμβατικών όπλων. Πίστευαν ότι με αυτό τον τρόπο θα δημιουργούσαν ένα ασφαλέστερο και λιγότερο επικίνδυνο διεθνές περιβάλλον και θα απελευθέρωναν οικονομικούς πόρους απαραίτητους για τις ήδη πολύ καθυστερημένες εσωτερικές μεταρρυθμίσεις της οικονομίας τους, η οποία διήνυε περίοδο κλυδωνισμών. Η ώθηση την οποία έδωσε ο Γκορμπατσόφ στην «περεστρόικα» (αναδόμηση) και τη «γκλάσνοστ» (διαφάνεια) ήταν εξαρχής άρρηκτα συνδεδεμένες με την απόφαση του να σταματήσει άμεσα την αντιπαράθεση των εξοπλισμών με τις ΗΠΑ, βάζοντας τελεία και παύλα στην εχθρότητα που είχε αναπτυχθεί μεταξύ των δύο υπερδυνάμεων από το τέλος της ύφεσης και μετά.

Ο Γκορμπατσόφ είχε αρχίσει να αντιλαμβάνεται την επιβάρυνση που θα προκαλούσε στην ΕΣΣΔ ο ανταγωνισμός των εξοπλισμών και η ευθύνη ενός διαστημικού πολέμου που η χώρα του δεν άντεχε να αναλάβει. Έτσι, το Κρεμλίνο προτίμησε να φανεί συμβιβαστικότερο στην εξωτερική του πολιτική και πίεσε τους συμμάχους και τους υποτελείς του να κάνουν το ίδιο. Αυτό που ήθελε ήταν ο εκσυγχρονισμός, όχι η απόλυτη ελευθερία. Προσπάθησε να συνειδητοποιήσει την υφή του έξω κόσμου. Αντί γι' αυτό όμως έφερε την κατάρρευση του συστήματος που τον είχε διαπλάσει και στο οποίο όφειλε την έπαρσή του. Όσο περνούσε ο καιρός, τόσο περισσότερο συγκρούονταν η γκλάσνοστ με την περεστρόικα.

Τι ήταν, όμως, η «περεστρόικα» και η «γκλάσνοστ»;

Η περεστρόικα είναι ο ρωσικός όρος για τις οικονομικές μεταρρυθμίσεις που εισήχθησαν τον Ιούνιο του 1985 από το σοβιετικό ηγέτη Μιχαήλ Γκορμπατσόφ. Η

οικονομία της χώρας πρέπει να την απαλλάξουμε από αυτό το βάρος που επιβαρύνει και άλλους τομείς εκτός από τη οικονομία».

κυριολεκτική έννοιά της είναι η «αναδόμηση», αναφερόμενη στην αναδιάρθρωση της σοβιετικής οικονομίας. Κατά τη διάρκεια της αρχικής περιόδου (1985-1987) του Γκορμπατσόφ στην εξουσία, μίλησε για την τροποποίηση του κεντρικού του προγράμματος, αλλά δεν έκανε θεμελιώδεις αλλαγές. Ο Γκορμπατσόφ και η ομάδα των οικονομικών του συμβούλων εισήγαγαν μετά πιο θεμελιώδεις μεταρρυθμίσεις, οι οποίες έγιναν γνωστές ως περεστρόικα (οικονομική αναδόμηση). Στην ολομέλεια του Ιουνίου 1987 της Κεντρικής Επιτροπής του Κομμουνιστικού Κόμματος της Σοβιετικής Ένωσης (Κ.Κ.Σ.Ε.) ο Γκορμπατσόφ παρουσίασε τις «βασικές του θέσεις», που έθεσαν τα πολιτικά θεμέλια της οικονομικής μεταρρύθμισης για το υπόλοιπο της ύπαρξης της Σοβιετικής Ένωσης. Τον Ιούλιο του 1987, πέρασε ο νόμος σχετικά με την κρατική επιχείρηση. Ο νόμος όρισε ότι οι κρατικές επιχειρήσεις ήταν ελεύθερες να καθορίσουν τα επίπεδα παραγωγής βασισμένα στη ζήτηση από τους καταναλωτές και τις άλλες επιχειρήσεις. Επίσης, ο νόμος μετατόπισε τον έλεγχο των επιχειρηματικών διαδικασιών από τα υπουργεία στις εκλεγμένες κολεκτίβες των εργαζομένων. Ο νόμος σχετικά με τους συνεταιρισμούς που θεσπίστηκε το Μάιο του 1988, ήταν ίσως ο ριζοσπαστικότερος των οικονομικών μεταρρυθμίσεων κατά τη διάρκεια του πρώτου μέρους του καθεστώτος Γκορμπατσόφ. Για πρώτη φορά ο νόμος επέτρεψε την ιδιωτική ιδιοκτησία των επιχειρήσεων στις υπηρεσίες, την κατασκευή και το εμπόριο με ξένους. Το πρόγραμμά του ουσιαστικά εξαφάνισε το μονοπώλιο που το Υπουργείο Εξωτερικού Εμπορίου είχε κρατήσει στις περισσότερες εμπορικές διαδικασίες. Επέτρεψε στα υπουργεία διάφορων βιομηχανικών και γεωργικών κλάδων να διευθύνουν το εξωτερικό εμπόριο υπό την ευθύνη τους και όχι μέσω της γραφειοκρατίας των οργανώσεων του Εμπορικού Υπουργείου. Επιπλέον, οι περιφερειακές και τοπικές οργανώσεις και οι μεμονωμένες κρατικές επιχειρήσεις επιτράπηκαν να διευθύνουν το εξωτερικό εμπόριο. Αυτή η αλλαγή ήταν μια προσπάθεια να επανορθωθεί μια σημαντική ατέλεια στο σοβιετικό καθεστώς εξωτερικού εμπορίου: η έλλειψη επαφής μεταξύ των σοβιετικών τελικών χρηστών και των προμηθευτών και των ξένων συνεργατών τους. Η σημαντικότερη από τις μεταρρυθμίσεις του Γκορμπατσόφ ήταν που επιτρέπει σε αλλοδαπούς να επενδύσουν στη Σοβιετική Ένωση υπό μορφή κοινοπραξιών με τα σοβιετικά υπουργεία, τις κρατικές επιχειρήσεις και τους συνεταιρισμούς. Οι οικονομικές αλλαγές του Γκορμπατσόφ αποκέντρωσαν τα πράγματα ως ένα ορισμένο βαθμό, αν και οι έλεγχοι των τιμών παρέμειναν. Μέχρι το 1990 η κυβέρνηση είχε χάσει ουσιαστικά τον έλεγχο των οικονομικών όρων (τα φορολογικά έσοδα μειώθηκαν, αποβολή του

κεντρικού ελέγχου, κυβερνητικά έξοδα αυξημένα αισθητά) και έτσι προκλήθηκε μία νέα διοικητική αποκέντρωση. Στο τέλος του 1991, όταν διαλύθηκε επίσημα η Ένωση, η εθνική οικονομία ήταν σε αναταραχή. Η γενική ποιότητα της ζωής των σοβιετικών επιδεινώθηκε. Τροφοδοτημένη από τη φιλελευθεροποιημένη ατμόσφαιρα του Γκορμπατσόφ μέσω της γκλάσνοστ και από τη γενική βελτίωση στην πρόσβαση των πληροφοριών προς το τέλος της δεκαετίας του '80, η δημόσια δυσαρέσκεια για τους οικονομικούς όρους γινόταν προφανέστερη πιο πολύ από πριν στη σοβιετική περίοδο. Γενικά, η Σοβιετική Ένωση άφησε μια κληρονομιά οικονομικής ανεπάρκειας και επιδείνωσης στις δεκαπέντε ιδρυτικές δημοκρατίες μετά από την αποσύνθεσή της το Δεκέμβριο του 1991. Οι ανεπάρκειες των μεταρρυθμίσεων του Γκορμπατσόφ συνέβαλλαν στην οικονομική πτώση και την καταστροφή της Σοβιετικής Ένωσης. Το οικονομικό χάος που άρχισε με την περεστρόικα βοήθησε και να ενδυναμωθεί το οργανωμένο έγκλημα και επέτρεψε στους επιχειρηματίες με τις σωστές συνδέσεις να συσσωρεύουν την εξουσία σε λίγους ολιγαρχικούς της Ρωσίας. Οι οικονομικές ελευθερίες που καθιερώθηκαν από τον Γκορμπατσόφ υπό την περεστρόικα και τα προβλήματα που προκλήθηκαν από αυτές τις μεταρρυθμίσεις βοήθησαν ή και επιτάχυναν το τέλος της Σοβιετικής Ένωσης.

Η γκλάσνοστ⁴⁷ είναι η πολιτική της μέγιστης δημοσιότητας, της ειλικρίνειας και της διαφάνειας στις δραστηριότητες όλων των κυβερνητικών ιδρυμάτων της Σοβιετικής Ένωσης, μαζί με την ελευθερία των πληροφοριών, η οποία εισήχθη από τον Γκορμπατσόφ. Η λέξη χρησιμοποιήθηκε συχνά από τον Γκορμπατσόφ για να διευκρινιστούν οι πολιτικές που αυτός θεώρησε ότι θα βοηθήσουν να μειωθεί η διαφθορά στο Κομμουνιστικό Κόμμα και στη σοβιετική κυβέρνηση και να συγκρατηθεί η κατάχρηση της διοικητικής εξουσίας της κεντρικής επιτροπής. Η γκλάσνοστ συνδέεται ως όρος με τη συγκεκριμένη περίοδο στην ιστορία της ΕΣΣΔ και της μετέπειτα Ρωσίας (1990-2000) όταν δεν καταστάληκε η ελευθερία των πληροφοριών και δεν υπήρξε καμία λογοκρισία προς τα μέσα μαζικής επικοινωνίας.

Η λέξη εμφανίστηκε γύρω στο 1985-1990 ως μέρος του προγράμματος των μεταρρυθμίσεων αποκαλούμενων περεστρόικα, που είχαν ως στόχους την καταπολέμηση της διαφθοράς. Υπό την ευρύτερη έννοια, στόχευε να φιλελευθεροποιήσει την ελευθερία του τύπου και να επιτρέψει την ελευθερία της διαφωνίας. Μέσω αυτής της πολιτικής, ο Γκορμπατσόφ πίεσε τα συντηρητικά μέρη

⁴⁷ Wikipedia.org, The Columbia Encyclopedia, sixth edition, 2001-2007

του κομμουνιστικού κόμματος που αντιτάχθηκαν στην περεστρόικα. Με την καλλιέργεια ενός πνεύματος διανοητικής και πολιτιστικής ειλικρίνειας ο Γκορμπατσόφ ήλπιζε να αυξήσει την υποστήριξη των σοβιετικών ως προς την περεστρόικα και να τους κάνει να συμμετέχουν σε αυτήν. Αυτή η πολιτική του είχε ως σκοπό να καταστεί η διαχείριση της χώρας διαφανής και ανοικτή προς συζήτηση, παρακάμπτοντας κατά συνέπεια το στενό κύκλο των *απαράτσικ*⁴⁸ που ασκούσαν προηγουμένως τον πλήρη έλεγχο της οικονομίας. Η χαλάρωση της λογοκρισίας οδήγησε το Κομμουνιστικό Κόμμα να χάσει το στήριγμά του στα μέσα μαζικής ενημέρωσης. Οι Σοβιετικοί ηγέτες έγιναν πιο αποδεκτοί προς τα μέσα ενημέρωσης και τους ξένους ηγέτες καθώς μία νέα περίοδος διπλωματικής αποκλιμάκωσης ανάμεσα στην Ανατολή και τη Δύση ξεκινούσε. Όμως σιγά σιγά τα μέσα άρχισαν να εκθέτουν τα σοβαρά κοινωνικά και οικονομικά προβλήματα που η σοβιετική κυβέρνηση είχε αρνηθεί από καιρό και είχε προσπαθήσει να καλύψει. Από καιρό αμφισβητημένα προβλήματα όπως η φτώχη κατοικία, ελλείψεις τροφίμων, ο αλκοολισμός, η ρύπανση, τα ποσοστά θνησιμότητας και η μέτρια θέση των γυναικών ελάμβαναν τώρα την αυξανόμενη προσοχή. Επιπλέον, κάτω από την γκλάσνοστ, οι άνθρωποι ήταν σε θέση να μάθουν πολλά περισσότερα για τις φρικαλεότητες που γινόντουσαν επί κυβέρνησης Στάλιν. Αυτό άρχισε να υπονομεύει την πίστη του κοινού στο σοβιετικό σύστημα. Οι ελευθερίες που παρήχθησαν κάτω από την γκλάσνοστ επέτρεψαν την αυξανόμενη επαφή μεταξύ των σοβιετικών και των υπολοίπων του δυτικού κόσμου, ιδιαίτερα με τις Ηνωμένες Πολιτείες.

Έχοντας κατά νου τα παραπάνω, μετά από μία διάσκεψη γνωριμίας στη Γενεύη το Νοέμβριο του 1985, η οποία δεν παρήγαγε τίποτα ουσιαστικό, εκτός από το ότι βελτίωσε σημαντικά την περιρρέουσα ατμόσφαιρα των σοβιέτ-αμερικανικών σχέσεων, ο Γκορμπατσόφ έπεισε τον Ρέιγκαν να παραστεί σε μία διάσκεψη η οποία

⁴⁸ Ο «απαράτσικ» είναι ένας ρωσικός όρος για έναν πλήρους απασχόλησης, επαγγελματικό αξιωματούχο του Κομμουνιστικού Κόμματος ή της κυβέρνησης, π.χ. ένας πράκτορας του κυβερνητικού ή άλλου κόμματος ο οποίος κατέχει οποιαδήποτε θέση γραφειοκρατικής ή πολιτικής ευθύνης, με εξαίρεση τις υψηλότερες βαθμίδες της διαχείρισης. Τα μέλη του "apparats" μεταφερόντουσαν συχνά μεταξύ διαφορετικών τομέων ευθύνης, συνήθως με ελάχιστη ή καμία πραγματική κατάρτιση για τους νέους τομείς ευθύνης τους. Κατά συνέπεια, ο όρος «απαράτσικ» ήταν συνήθως η καλύτερη δυνατή περιγραφή του επαγγέλματος και της απασχόλησης του προσώπου. Σήμερα αυτός ο όρος χρησιμοποιείται επίσης και εκτός από τη Σοβιετική Ένωση. Παραδείγματος χάριν, χρησιμοποιείται συχνά για να περιγράψει τους ανθρώπους που προκαλούν τις γραφειοκρατικές δυσχέρειες στις ειδήλως αποδοτικές οργανώσεις, ειδικά στις ομάδες υπηρεσιών υποστήριξη. Επίσης συχνά χρησιμοποιείται για να περιγράψει τα άτομα που διορίζονται σε θέσεις σε οποιαδήποτε κυβέρνηση βάσει της ιδεολογικής ή πολιτικής πίστης τους παρά με βάση την ικανότητά τους. (<http://en.wikipedia.org>)

ετοιμάστηκε βιαστικά στο Ρέικιαβικ της Ισλανδίας τον Οκτώβριο του 1986. Εκεί, οι δύο ηγέτες ήλθαν πολύ κοντά σε μία κοινή απόφαση να καταργήσουν όλους τους βαλλιστικούς πυραύλους. Τελικά όμως, η επιμονή του Ρέιγκαν να συνεχιστεί η πρωτοβουλία του για τα SDI⁴⁹, ανάγκασε το σοβιετικό ηγέτη να αποσύρει τις ριζοσπαστικές προτάσεις του. Η υπαναχώρηση του Ρέικιαβικ όμως, αποδείχθηκε πρόσκαιρη. Λίγο αργότερα ο Γκορμπατσόφ παραιτήθηκε από την αρχική του θέση, σύμφωνα με την οποία, προϋπόθεση για να προχωρήσουν οι διαβουλεύσεις πάνω στο θέμα του αφοπλισμού ήταν να αποσύρει η Αμερική τα SDI. Αντίθετα, ο σοβιετικός ηγέτης προχώρησε στην αποδοχή της «μηδενικής επιλογής» (η οποία προέβλεπε την ταυτόχρονη απομάκρυνση των SS-20 και των αντίστοιχων αμερικανικών πυραύλων Πέρσινγκ και Κρούζ) την οποία υποστήριζαν οι εκπρόσωποι των ΗΠΑ, ήδη από το 1981, γεγονός που ευνοούσε σαφώς την αμερικανική πλευρά.

Τον Δεκέμβριο του 1987, στη διάσκεψη κορυφής της Ουάσινγκτον μετά τις υποχωρήσεις του Γκορμπατσόφ υπεγράφη η ενδιάμεση συνθήκη για τα πυρηνικά όπλα (intermediate nuclear forces treaty). Η Συνθήκη αυτή αποτέλεσε και το πρώτο στάδιο της μείωσης των στρατηγικών και τακτικών πυρηνικών όπλων (συμφωνία START⁵⁰) αλλά και των συμβατικών δυνάμεων, που θα συνεχιστεί τα επόμενα χρόνια..

⁴⁹ Τα SDI είναι όπλα διαστήματος. Αρχισαν να αναπτύσσονται κυρίως στα πλαίσια της αμερικανικής πρωτοβουλίας στρατηγικής αμύνης (Strategic Defence Initiative – SDI ή «Πόλεμος των Αστρων»- Star War), που ανακοινώθηκε επίσημα από τον πρόεδρο Ρέιγκαν το 1983. Αυτά τα όπλα διαστήματος προέβλεπαν τη χρήση ειδικών δορυφόρων (killer satellites) για την εξουδετέρωση δορυφόρων του εχθρού και καταστροφή πυραύλων από μεγάλη απόσταση με δέσμη laser υψηλής ακρίβειας και μεγάλης ταχύτητας. Οι περισσότεροι αμφισβήτησαν κατά πόσο ήταν υλοποιήσιμη η παραπάνω στρατηγική. Θα λέγαμε ότι ο Ρέιγκαν χρησιμοποίησε το SDI ως διαπραγματευτικό χαρτί στις συνομιλίες του με τη Σοβιετική Ένωση. Δίστανται οι απόψεις κατά πόσο το SDI οδήγησε στην κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης. Ορισμένοι υποστηρίζουν ότι υπήρξε το κρίσιμο βήμα που ανάγκασε τη Σοβιετική Ένωση να εγκαταλείψει την κούρσα των εξοπλισμών και ουσιαστικά να συνθηκολογήσει τερματίζοντας το Ψυχρό Πόλεμο. Η αντίθετη πλευρά υποστηρίζει ότι δεν ήταν τίποτε άλλο παρά σπάταλη πόρων σε ανεφάρμοστη τεχνολογία και ότι καθυστέρησε την ομαλοποίηση των αμερικανοσοβιετικών σχέσεων. Τέλος θα μπορούσαμε να υποστηρίξουμε ότι το SDI δημιούργησε θετικές παραστάσεις για τις ΗΠΑ παγκοσμίως. Συνέβαλε στη διεθνή εικόνα των ΗΠΑ ως πιο τεχνολογικά και βιομηχανικά προηγμένης δύναμης. Ίσως να οφείλεται στο SDI η στροφή της σοβιετικής ηγεσίας στις αρχές του 1985 προς την ομαλοποίηση των σχέσεων της με τις ΗΠΑ. Η SDI εγκαταλείφθηκε μετά την πτώση της ΕΣΣΔ, αλλά αναβίωσε επί προεδρίας Κλίντον, μολονότι με διαφορετικό επίκεντρο. (Χ. Παπασωτηρίου, Αμερικανικό πολιτικό σύστημα και εξωτερική πολιτική: 1945-2002, εκδ. Ποιότητα, Αθήνα 2003).

⁵⁰ Το 1991 Μπους και Γκορμπατσόφ υπογράφουν τη συνθήκη START I. Αυτή αποτέλεσε τη διαπραγμάτευση της μεγαλύτερης και πιο σύνθετης συνθήκης ελέγχου όπλων στην ιστορία και η τελική εφαρμογή της στα τέλη του 2001 οδήγησε στην αφαίρεση περίπου 80% όλων των στρατηγικών πυρηνικών όπλων. Υπογράφηκε στις 31 Ιουλίου του 1991, πέντε μήνες πριν από την κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης. Η εφαρμογή της καθυστέρησε λόγω της κατάρρευσης της ΕΣΣΔ και της αναμονής εφαρμογής ενός παραρτήματος της Συνθήκης που επέβαλε τους όρους της επάνω στις πρόσφατα ανεξάρτητες χώρες της Ρωσίας, της Λευκορωσίας, του Καζακστάν και της Ουκρανίας. Τα τελευταία τρία κράτη συμφώνησαν να μεταφέρουν τα πυρηνικά τους όπλα στη διάθεση της Ρωσίας.

Ο Ρέιγκαν αστειευόμενος, σε δημόσια ομιλία του αναφέρθηκε σε μία παλαιά ρωσική παροιμία «νταβεριε νου πραβεριε» δηλαδή «πίστευε αλλά επιβεβαίωνε», ενώ αντίθετα το όραμα που προέβαλε ο σοβιετικός ηγέτης έδειχνε πολύ μεγαλύτερο ζήλο για την αλλαγή. «Εύχομαι» είπε «η 8^η Δεκεμβρίου του 1987, να γίνει μία χρονολογία που θα γραφτεί στους δέλτους της ιστορίας» και πρόσθεσε «μία χρονολογία που θα χαράξει τη διαχωριστική γραμμή ανάμεσα στην περίοδο του αυξανόμενου κινδύνου του πυρηνικού ολέθρου και την περίοδο της αποστρατικοποίησης της ανθρώπινης ζωής». Η συνθήκη του INF, η οποία εγκρίθηκε από τη γερουσία σε χρόνο μηδέν, οδήγησε στην καταστροφή 1846 σοβιετικών και 846 αμερικανικών πυρηνικών όπλων μέσα σε τρία χρόνια, ενώ κάθε μία από τις δύο πλευρές επέτρεψε στην άλλη να επισκεφθεί τα εργοτάξια των πυρηνικών της όπλων, κάτι ανήκουστο μέχρι τότε. Για πρώτη φορά στην ιστορία της ατομικής εποχής, μία ολόκληρη τάξη πυρηνικών όπλων, όχι μόνο περιορίστηκε, αλλά καταστράφηκε εντελώς.

Οι ηγέτες των δύο υπερδυνάμεων πλέον συμπεριφέρονταν ο ένας στον άλλο περισσότερο ως φίλοι και εταίροι, παρά ως εχθροί, γεγονός που επιβεβαιώνεται και από το ταξίδι του Ρέιγκαν στη Μόσχα το 1988 που σηματοδοτούσε, τη συνεχιζόμενη μεταβολή στις σοβιέτ-αμερικανικές σχέσεις και τον ψυχρό πόλεμο. Μάλιστα ο Αμερικανός πρόεδρος αποκήρυξε δημόσια τις προηγούμενες θεωρίες του, σύμφωνα με τις οποίες το Σοβιετικό κράτος ήταν μία «αυτοκρατορία του κακού». Όταν ρωτήθηκε από έναν δημοσιογράφο αν ακόμη πιστεύει τις παλαιές του ιδέες, απάντησε αρνητικά και είπε πως αυτά ανήκουν σε μία άλλη εποχή⁵¹. Πριν από την αναχώρησή του από τη Μόσχα, ο άνθρωπος ο οποίος είχε καταγγείλει το Σοβιετικό καθεστώς με τον πιο σκληρό και απροκάλυπτο τρόπο από την εγκαθίδρυση του Ψυχρού Πολέμου εξέφραζε πια την ελπίδα ότι θα κυριαρχήσει μία καινούργια εποχή στην ιστορία της ανθρωπότητας, μία εποχή ειρήνης ανάμεσα στις χώρες μας και τους λαούς μας από εκεί και πέρα.

Το Δεκέμβριο του 1988, ο Γκορμπατσόφ έκανε άλλη μία επίσκεψη στις ΗΠΑ για να συναντηθεί με τον Ρέιγκαν, για τελευταία φορά όσο διαρκούσε η προεδρία του, ενώ με την ίδια ευκαιρία είχε αναγνωριστικές συνομιλίες με τον υποψήφιο πρόεδρο Τζορτζ Μπους (George Bush). Κατά τη διάρκεια του ταξιδιού αυτού ο Σοβιετικός ηγέτης έκανε μία ομιλία εξαιρετικής βαρύτητας στα Ηνωμένα Έθνη,

Παραμένει ουσιαστικά σε ισχύ μεταξύ των ΗΠΑ και της Ρωσίας, της Λευκορωσίας, του Καζακστάν και της Ουκρανίας.

⁵¹ W. Wohlforth ,(1996) «Witnesses to the End of the Cold War», εκδ. Johns Hopkins University Press.

όπου αποκάλυψε τις προθέσεις του να ελαττώσει μονομερώς τις Σοβιετικές στρατιωτικές δυνάμεις κατά μισό εκατομμύριο⁵². Οι Τάιμς της Νέας Υόρκης σε κύριο άρθρο τους έγραψαν σε ενθουσιώδεις τόνους: «Ποτέ άλλοτε μετά την παρουσίαση των Δεκατεσσάρων Σημείων από τον Γούντροου Γουίλσον (Woodrow Wilson) και τη δημοσίευση του Καταστατικού Χάρτη του Ατλαντικού στα 1941 από τον Ουίνστον Τσόρτσιλ, πρόσωπο παγκόσμιας εμβέλειας δεν είχε τη διορατικότητα που έδειξε χθες ο Γκορμπατσόφ στα Ηνωμένα Έθνη»⁵³.

Η πρόταση Γκορμπατσόφ είχε αποτέλεσμα τη σημαντική μείωση της σοβιετικής στρατιωτικής παρουσίας στην Ανατολική Ευρώπη. Ήταν επίσης αλάνθαστο δείγμα, όπως υποδήλωναν άλλωστε και οι δημόσιες και ιδιωτικές δηλώσεις του, ότι η ηγεσία του Κρεμλίνου απέρριπτε το λεγόμενο «Δόγμα Μπρέζνιεφ»⁵⁴- την αντίληψη ότι η Σοβιετική Ένωση θα χρησιμοποιούσε ακόμη και στρατιωτική ισχύ, για να διατηρήσει τον αυστηρό έλεγχο της πάνω σε όλους τους συμμάχους του Συμφώνου της Βαρσοβίας. Η χαλάρωση της πυγμής της Σοβιετικής Ένωσης ενθουσίασε τους διαφωνούντες της Ανατολικής Ευρώπης, ενώ οι παλαιάς σχολής κομμουνιστές «απαράττικ» δαίλιασαν. Το δρόμο της Σοβιετικής Ένωσης ακολούθησαν με αξιοσημείωτη ταχύτητα επαναστατικά κινήματα στις Λαϊκές Δημοκρατίες της Ανατολικής Ευρώπης, με αποτέλεσμα την κατάργηση των κομμουνιστικών καθεστώτων των χωρών αυτών.

Οι ραγδαίες μεταβολές στη Σοβιετική Ένωση, απρόσμενες ακόμα και για τους υποκινητές τους, επηρέασαν αποφασιστικά την εξέλιξη των Λαϊκών Δημοκρατιών: φιλελευθεροποίηση της ενημέρωσης, εκδημοκρατισμός- ακόμη

⁵² NY Times, δημοσιεύθηκε στις 8 Δεκεμβρίου 1988 στο άρθρο «The Gorbachev Visit; Excerpts From Speech to U.N. on Major Soviet Military Cuts» (<http://query.nytimes.com/gst/fullpage.html?res=940DE7DB1538F93BA35751C1A96E948260&sc=1&sq=Gorbachev+visit+in+US+in+1988&st=nyt>)

⁵³ NY Times, δημοσιεύθηκε στις 8 Δεκεμβρίου 1988 στο άρθρο «Gambler, Showman, Statesman» (<http://query.nytimes.com/gst/fullpage.html?res=940DE3D71338F93BA35751C1A96E948260&sc=3&sq=Gorbachev%2B+Woodrow+Wilson&st=nyt>)

⁵⁴ Το Δόγμα Μπρέζνιεφ ήταν ένα πρότυπο της σοβιετικής εξωτερικής πολιτικής που δημοσιεύθηκε στην Πράβντα και το πρωτοείπε ο S. Kovalev το 1968. Το Δόγμα έλεγε το εξής: «όταν δυνάμεις που είναι εχθρικές προς το σοσιαλισμό προσπαθούν να αναστρέψουν την ανάπτυξη κάποιας σοσιαλιστικής χώρας προς τον καπιταλισμό, αυτό αποτελεί όχι μόνο πρόβλημα της ενδιαφερόμενης χώρας, αλλά κοινό πρόβλημα και ανησυχία όλων των σοσιαλιστικών χωρών.» Έτσι λοιπόν οι κομμουνιστικές χώρες θα επενέβαιναν οπουδήποτε εχθρικές προς τον σοσιαλισμό δυνάμεις προσπαθούσαν να αναστρέψουν την εξέλιξη μιας σοσιαλιστικής χώρας. Στην πράξη, η πολιτική αυτή εννοούσε ότι επιτρεπόταν περιορισμένη ανεξαρτησία των κομμουνιστικών κομμάτων και ότι καμία χώρα δεν είχε την άδεια να αφήσει το σύμφωνο της Βαρσοβίας, να ανατρέψει το μονοπώλιο του κομμουνιστικού κόμματος ενός έθνους που είναι στην εξουσία, ή να συμβιβάσει τη δύναμη του ανατολικού μπλοκ. Το Δόγμα Μπρέζνιεφ παρέμεινε σε ισχύ έως ότου ακυρώθηκε λόγω της άρνησης του Γκορμπατσόφ να χρησιμοποιήσει στρατιωτική δύναμη ενάντια στις χώρες του ανατολικού μπλοκ. (<http://en.wikipedia.org>)

ατελής αλλά πραγματικός- των θεσμών και της πολιτικής ζωής, αφύπνιση των εθνών στον Καύκασο (Αρμενίων και Αζέρων) και στις Βαλτικές Χώρες που κατέληξε σύντομα σε διακηρύξεις ανεξαρτησίας των μελών της Ένωσης, χωρίς καμία παρέμβαση του Κόκκινου Στρατού και στον εξωτερικό τομέα η αποχώρηση των σοβιετικών δυνάμεων από το Αφγανιστάν και η εγκατάλειψη του «δόγματος Μπρέζνιεφ». Σαράντα χρόνια πιο πριν, ο Ψυχρός Πόλεμος είχε μετατρέψει τις Λαϊκές Δημοκρατίες σε μονολιθικό μπλοκ ολοκληρωτικά υποχείριο της ΕΣΣΔ η διάλυσή του οφείλεται κατά μεγάλο μέρος στον στρατηγικό και διπλωματικό αποπλισμό που υιοθέτησε η ΕΣΣΔ για τους λόγους που προαναφέραμε.

Στους παράγοντες αυτούς θα πρέπει να προσθέσουμε τις επιπτώσεις μιας οικονομικής κρίσης που στις χώρες της Ανατολικής Ευρώπης είχε καταστεί σχεδόν διαρθρωτική, ξεσηκώνοντας μεγάλες δυσαρέσκειες στον πληθυσμό τους, που χάρη στην αύξηση των επαφών με τη Δύση (τύπος, τηλεόραση, ταξίδια) μπορούσε να συγκρίνει τις ελλείψεις των σοσιαλιστικών οικονομιών και το μέτριο βιοτικό τους επίπεδο με τη σχετική ευημερία των δυτικών χωρών στα χρόνια αυτά της ανάκαμψης. Τα συμπτώματα είναι: μικρή ή μεγάλη επιβράδυνση των αυξητικών ρυθμών, χαμηλή παραγωγικότητα, μόνιμα ελλειμματική αγροτική παραγωγή και έλλειψη τροφίμων. Τα γεγονότα του 1989-1990 στην Ανατολική Ευρώπη χαρακτηρίζονται από το στενό μα όχι αυτόματο συσχετισμό οικονομίας και πολιτικής, την ύπαρξη ενός περιβάλλοντος που διευκόλυνε την εξάπλωση της κρίσης και υπερεθνικών δυνάμεων που μπορούσαν να την κατευθύνουν, την ανεπάρκεια των μυθολογικών ερμηνειών με όρους σκοτεινών συνωμοσιών των ξένων κέντρων εξουσία και τη συμβολή μεμονωμένων χωρών στην αρχική πυροδότηση της εξέγερσης.

Δύο κράτη έπαιξαν μετά το 1988 ζωτικό ρόλο στην έναρξη των εξελίξεων: η Πολωνία και η Ουγγαρία. Μετά τα γεγονότα του 1980-1981 η Πολωνία συνέχιζε να αποτελεί μια χώρα όπου σε πείσμα της «ομαλοποίησης» ολόκληρο το κοινωνικό σύνολο αποδύθηκε σε μια παθητική αντίσταση που υποχρέωνε το καθεστώς να διαπραγματευθεί με τους δύο βασικούς οργανωτικούς του φορείς, την Καθολική Εκκλησία και το συνδικάτο «Αλληλεγγύη». Σε μία «στρογγυλή τράπεζα» που έγινε το 1988 υπογράφηκε μία συμφωνία που προέβλεπε την καθιέρωση ενός πλουραλιστικού συνδικαλισμού- επομένως και τη νομιμοποίηση της «Αλληλεγγύης»- και τη σύσταση νέων πολιτικών θεσμών (Δίαιτα, Γερουσία). Με αυτόν τον τρόπο για πρώτη φορά κάποια σπέρματα πλουραλιστικών

δημοκρατικών λειτουργιών θα μπολιάζονταν στον κορμό του πολιτικού συστήματος μιας λαϊκής δημοκρατίας. Η Δίαιτα μάλιστα το Δεκέμβριο του 1989 υιοθέτησε επίσημα την ονομασία «Δημοκρατία της Πολωνίας», αφαιρώντας κάθε αναφορά στο «σοσιαλιστικό» ή «λαϊκό» της χαρακτήρα. Επιπλέον, σιγά σιγά δημιουργήθηκαν και νέα κόμματα, η «Πολωνική Σοσιαλδημοκρατία» και η «Σοσιαλδημοκρατική Ένωση».

Στην Ουγγαρία η καθεστωτική αλλαγή υπήρξε ακόμα πιο γρήγορη και διεκπεραιώθηκε απρόσκοπτα από μια κυβέρνηση μεταρρυθμιστών κομμουνιστών. Από το καλοκαίρι του 1988 είχαν αρχίσει να σχηματίζονται αναρίθμητες πολιτικές και μορφωτικές ενώσεις, ομάδες και λέσχες, που η νομική τους ύπαρξη κατοχυρώθηκε όταν το κοινοβούλιο αποφάσισε τον Ιανουάριο του 1989 να καταργήσει τους περιορισμούς στην ελευθερία της συνάθροισης και της έκφρασης. Όπως και στην Πολωνία, οι θεσμοί της πολιτείας αναμορφώθηκαν εντελώς. Η Ουγγαρία έπαψε να είναι «λαϊκή δημοκρατία» και μετατράπηκε σε «κράτος δικαίου» που αναγνώριζε «από κοινού τις αξίες της αστικής δημοκρατίας και του δημοκρατικού σοσιαλισμού», υιοθετώντας τον πολιτικό και συνδικαλιστικό πλουραλισμό κι ένα πολίτευμα με ημιπροεδρικό χαρακτήρα. Το κομμουνιστικό κόμμα αυτοδιαλύθηκε και έδωσε τη θέση του στο Ουγγρικό Σοσιαλιστικό Κόμμα.

Στο τομέα της εξωτερικής πολιτικής η Ουγγαρία ήταν η πρώτη χώρα που αποστασιοποιήθηκε ξεκάθαρα από το Σύμφωνο της Βαρσοβίας, χωρίς να δημιουργήσει ωστόσο μεγάλα προβλήματα στους Σοβιετικούς, που άρχισαν από τον Απρίλιο του 1989 να αποσύρουν τα στρατεύματά τους από τη χώρα και δεν αντιτάχθηκαν στο άνοιγμα των συνόρων με τη γειτονική Αυστρία. Οι σχέσεις των δύο χωρών θα γίνουν όλο και στενότερες, η Ουγγαρία στράφηκε προς τη Δύση και ιδιαίτερα την ΕΟΚ με μεγαλύτερη αποφασιστικότητα από κάθε άλλη χώρα του πρώην Ανατολικού συνασπισμού. Η ειρηνική αυτή και «εκ των άνω» επανάσταση διέφερε πολύ από τις διαδικασίες που συνόδευσαν τον εκδημοκρατισμό της Λαϊκής Δημοκρατίας της Γερμανίας, της Τσεχοσλοβακίας και της Βουλγαρίας, όπου μπορεί να μην έλαβαν χώρα εκτεταμένες αναταραχές, όπως στη Ρουμανία, αλλά οι κάτοχοι της εξουσίας δεν υπέκυψαν παρά μόνο όταν βρέθηκαν αντιμέτωποι με το πεζοδρόμιο.

Ο μεγαλύτερος κίνδυνος γενικής αιματοχυσίας διαγραφόταν στη Λαοκρατική Δημοκρατία της Γερμανίας. Όμως τα κατασταλτικά μέτρα του κομματικού μηχανισμού

δεν μπορούσαν να περιστείλουν τις εξελίξεις. Όταν επισκέφθηκε το Βερολίνο για να παραστεί στις εκδηλώσεις των 40 χρόνων της Λαϊκής Δημοκρατίας της Γερμανίας, ο Μιχαήλ Γκορμπατσόφ δήλωσε απερίφραστα στον Ανατολικογερμανό ομόλογο του ότι σε περίπτωση ταραχών η ΕΣΣΔ δεν μπορούσε να του εγγυηθεί την αποκατάσταση της «σοσιαλιστικής νομιμότητας». Στις 9 Νοεμβρίου στο τείχος του Βερολίνου ανοίχτηκαν ρήγματα απ' όπου ξεχύθηκαν τρία εκατομμύρια κόσμος, ανυπόμονοι να γευτούν τις χαρές της ελευθερίας. Η ειρηνική αυτή επανάσταση του Νοεμβρίου δεν οδήγησε αυτόματα στην πτώση του κομμουνιστικού κόμματος (SED), που μπορούσε ακόμη, επισείοντας την απειλή του φασισμού, να αξιοποιήσει την υποστήριξη των παλιών στελεχών του και τον έλεγχο του κρατικού μηχανισμού. Οι διαδηλωτές πέρα από το αίτημα του εκδημοκρατισμού και του πλουραλισμού προσέθεσαν και το αίτημα της Γερμανικής επανένωσης. Οι Σοβιετικοί αντέδρασαν με ψυχρότητα, η Δύση με συγκρατημένο ενθουσιασμό, με τον καιρό όμως φάνηκε ότι τίποτα δεν μπορούσε να την αποτρέψει. Με την κατάρρευση του κομμουνιστικού συστήματος ο πληθυσμός της Λαϊκής Δημοκρατίας της Γερμανίας είχε ως στήριγμα το γερμανικό έθνος. Στις 3 Οκτωβρίου 1990 η Γερμανία έγινε και πάλι ένα ενιαίο κράτος, κάτι που επιτεύχθηκε με την προσάρτηση της Λαϊκής Δημοκρατίας της Γερμανίας στην Ομοσπονδιακή Γερμανία. Η «θεωρία του ντόμινο»⁵⁵, δημιούργημα των θεωρητικών της Ουάσιγκτον στις δυσκολότερες στιγμές του Ψυχρού Πολέμου, επαληθεύτηκε πανηγυρικά στις χώρες της ανατολικής Ευρώπης το φθινόπωρο του 1989. Το άνοιγμα των αυστρουγγικών συνόρων δεν προκάλεσε μόνο τη μαζική έξοδο των Ανατολικογερμανών προς τη Δύση, αλλά μετατρέποντας την Πράγα σε ενδιάμεσο σταθμό του ρεύματος φυγής πυροδότησε και στην Τσεχοσλοβακία, τη

⁵⁵ Η θεωρία ντόμινο ήταν μια θεωρία εξωτερικής πολιτικής στα μέσα του 20ου αιώνα, που προωθήθηκε από την κυβέρνηση των Ηνωμένων Πολιτειών: εάν ένα έδαφος σε μια περιοχή βρεθεί υπό την επιρροή του κομμουνισμού, τότε και περιβάλλουσες χώρες θα ακολουθήσουν ως ντόμινο. Η επίδραση ντόμινο αναφέρει ότι κάποια αλλαγή, μικρή μεν σε αυτό το έδαφος, θα προκαλέσει μια παρόμοια αλλαγή σε κοντινή περιοχή, η οποία έπειτα θα προκαλέσει μια άλλη παρόμοια αλλαγή και έτσι σαν γραμμική ακολουθία θα γεννηθεί ένα ντόμινο αλλαγών. Η θεωρία ντόμινο χρησιμοποιήθηκε από διαδοχικές κυβερνήσεις των Ηνωμένων Πολιτειών κατά τη διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου για να δικαιολογήσει την αμερικανική επέμβαση σε όλο τον κόσμο. Η θεωρία διατυπώθηκε αρχικά από τον Πρόεδρο Τρούμαν, που το χρησιμοποίησε για να δικαιολογήσει την αποστολή από τις ΗΠΑ στρατιωτικής ενίσχυσης στην Ελλάδα και την Τουρκία προς το τέλος της δεκαετίας του '40. Ο Eisenhower, ο Kennedy και ο Johnson το επικαλέστηκαν για να δικαιολογήσουν την αμερικανική στρατιωτική συμμετοχή στη Νοτιοανατολική Ασία, ειδικά στη συνέχιση του πολέμου του Βιετνάμ. Η έννοια, τέλος, της «ανάσχεσης» κατά τη διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου γεννήθηκε βάσει αυτής της θεωρίας ντόμινο. (<http://en.wikipedia.org>, www.britannica.com, www.u-s-history.com)

Βουλγαρία και τη Ρουμανία το κύμα της φιλελευθεροποίησης. Στη Ρουμανία βέβαια η πορεία προς τον εκδημοκρατισμό εγκαινιάστηκε με τρόπο και βία. Δύο χώρες οι οποίες εντάσσονταν στο Σύμφωνο της Βαρσοβίας, η Γιουγκοσλαβία και η Αλβανία, αναγκάστηκαν με τη σειρά τους να εγκαταλείψουν ό,τι συνιστούσε την κομμουνιστική τους ταυτότητα. Στην πρώτη ο πολυκομματισμός και οι ελεύθερες εκλογές οδηγούν τα κομμουνιστικά κόμματα στην απώλεια της εξουσίας, εκτός από τη Σερβία και το Μαυροβούνιο.

Το γεγονός που έγινε σύμβολο της κατάρρευσης της παλαιάς τάξης ήταν το γκρέμισμα του Τείχους του Βερολίνου στις 9 Νοεμβρίου 1989. Το Τείχος αυτό της ντροπής, μήκους 28 μιλίων, είχε γίνει σύμβολο, όχι μόνο της διχοτόμησης της πρώην πρωτεύουσας της Γερμανίας αλλά και της διχοτόμησης της Ευρώπης επίσης. Το Τείχος έπεσε και μαζί με αυτό κατέρρευσε η διχοτόμηση ανάμεσα σε Ανατολή και Δύση. Προς μεγάλη ικανοποίηση της κυβέρνησης Μπους, που είχε τη φρόνηση να μην υιοθετήσει υψηλούς τόνους, καταδικάζοντας τα κομμουνιστικά κράτη της Ανατολικής Ευρώπης, ο Γκορμπατσόφ απλώς άφησε τα γεγονότα να ακολουθήσουν τη ροή τους. Με πολλούς τρόπους, η καταστροφή του Τείχους του Βερολίνου και η συνακόλουθη κατάρρευση, όχι μόνο των κομμουνιστικών κυβερνήσεων της Ανατολικής Ευρώπης, αλλά και ολόκληρου του Συμφώνου της Βαρσοβίας, σήμανε το τέλος του Ψυχρού Πολέμου. Η ιδεολογική αντιπαράθεση είχε πλέον τελειώσει. Ούτε ο κομμουνισμός, ούτε το Σοβιετικό κράτος αποτελούσαν πια σοβαρή απειλή για την ασφάλεια των ΗΠΑ και τους συμμάχους της. Δεν είναι περίεργο, λοιπόν, το ότι μερικοί μελετητές θεωρούν το 1989 ως το τέλος του Ψυχρού Πολέμου. Αλλά και πάλι, παρέμενε άλυτο ένα μείζον πρόβλημα: η πολιτική θέση της Γερμανίας. Ένα πρόβλημα, του οποίου η τεράστια σημασία και ο σύνθετος χαρακτήρας, ήταν στη ρίζα της πρώτης ρήξης μεταξύ Σοβιετικών και Αμερικανών στην περίοδο που ακολούθησε τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο.

Η κυβέρνηση της Δυτικής Γερμανίας, με καγκελάριο τον Χέλμουτ Κολ (Helmut Kohl), άρχισε να ασκεί πιέσεις με στόχο την επανένωση, αμέσως μετά την πτώση του Τείχους του Βερολίνου, φέρνοντας το Κρεμλίνο αντιμέτωπο με ένα ακανθώδες στρατηγικό πρόβλημα. Ο Γκορμπατσόφ εκτιμούσε ότι η ασφάλεια της Σοβιετικής Ένωσης δεν απαιτούσε πλέον τη διατήρηση δορυφορικών, φιλικά διακείμενων κρατών στην Ανατολική Ευρώπη. Η περίπτωση της Γερμανίας όμως ήταν διαφορετική. Μία διχοτομημένη Γερμανία ήταν θεμελιακή προϋπόθεση της Σοβιετικής πολιτικής για την άμυνα της χώρας, ήδη από την εποχή του Στάλιν. «Είχαμε πληρώσει

ένα τεράστιο τίμημα για την υπόθεση αυτή, και δεν ήταν δυνατό να τη διαγράψουμε. Η ανάμνηση του πολέμου ήταν ισχυρότερη από τις νέες αντιλήψεις για τα όρια της ασφάλειας», σημείωνε ο Σεβερντάτσε. Αναγκαστικά, όμως, στο τέλος, ο Γκορμπατσόφ αποδέχθηκε, γύρω στα μέσα του 1990, ότι μία ανανεωμένη Γερμανία ήταν αναπόφευκτη. Απρόθυμος να χρησιμοποιήσει την εξουσία για να αναχαιτίσει την κατά τα φαινόμενα, ακατάσχετη ώθηση προς την ενότητα, ο Σοβιετικός ηγέτης παρηγορήθηκε με τις διαβεβαιώσεις του Μπους ότι η Γερμανία θα παρέμενε συνδεδεμένη με το σύστημα εθνικής ασφάλειας της Δύσης. Ο μεγαλύτερος φόβος του Γκορμπατσόφ ήταν ότι μία ανεξέλεγκτη, επανεξοπλισμένη Γερμανία θα εξελισσόταν σε μελλοντική απειλή κατά της Σοβιετικής Ένωσης - οι ίδιοι ακριβώς φόβοι, πρέπει να θυμίσουμε, που ήταν και πίσω από την προσέγγιση του Στάλιν στο Γερμανικό ζήτημα, κατά τη διάρκεια του Β' Παγκόσμιου Πολέμου και μετά από αυτόν. Όμως, σαράντα χρόνια γερμανικής δημοκρατίας είχαν ως αποτέλεσμα να διαλυθούν οι φόβοι αυτοί. Όλα αυτά, σε συνδυασμό με την επιμονή των Αμερικανών ότι η Γερμανία θα παρέμενε εντός του ΝΑΤΟ, το οποίο ήταν εγγύηση ειρήνης, σταθερότητας και δημοκρατικής διακυβέρνησης, συνετέλεσαν στο να διασκεδαστούν οι ανησυχίες του Γκορμπατσόφ.

Το καλοκαίρι του 1990, Σοβιετικοί, Αμερικανοί, Βρετανοί, Γάλλοι και Γερμανοί συμφώνησαν ότι στο εξής οι δύο Γερμανίες θα αποτελούσαν μία ενιαία, κυρίαρχη χώρα, η οποία θα παρέμενε εντός της αγκάλης του ΝΑΤΟ. Με την πλήρη ένταξη της Γερμανικής δύναμης μέσα στο συνεργασιακό πλαίσιο της Δυτικής Συμμαχίας, μία από τις μεγαλύτερες ανησυχίες των ηγετικών κύκλων των Ηνωμένων Πολιτειών, δηλαδή ο κίνδυνος μιας ενωμένης Γερμανίας που θα ήταν υπέρ της Σοβιετικής πολιτικής, εξαφανίστηκε. Κάτω από τις συνθήκες αυτές, η παρατήρηση ότι ο Ψυχρός Πόλεμος έληξε όταν οι Σοβιετικοί αποδέχθηκαν μία ενωμένη Γερμανία μέσα στα πλαίσια του ΝΑΤΟ, φαίνεται κατά βάση ορθή.

Η τελευταία πράξη στην ιστορία των ευρωπαϊκών κομμουνιστικών καθεστώτων παίχτηκε στην ΕΣΣΔ το 1991. Εδώ ο Γκορμπατσόφ αμφιταλαντευόταν ανάμεσα σε μία συμμαχία με τους συντηρητικούς του Πολιτικού Γραφείου και τη σύμπραξη με τους φιλελευθέρους που εκπροσωπούσε ο πρόεδρος της Ρωσικής Ομοσπονδίας Μπορίς Γιέλτσιν, πασχίζοντας συγχρόνως να εισαγάγει βαθμιαία την οικονομία της αγοράς με τη βοήθεια της Δύσης και να διατηρήσει την ενότητα της ΕΣΣΔ παρά τις φυγόκεντρες τάσεις των διαφόρων Δημοκρατιών της. Η δυναμική παρέμβαση του κομματικού μηχανισμού ανέτρεψε

τις εύθραυστες ισορροπίες που τον στήριζαν. Στις 19 Αυγούστου 1991 ο πρόεδρος τέθηκε σε κατ' οίκον περιορισμό στην Κριμαία και η εξουσία πέρασε πραξικοπηματικά στα χέρια μιας χούφτας συντηρητικών στελεχών που υποστηρίζονταν από τη στρατιωτική ηγεσία, την ΚGB, την αστυνομία και την προεδρία του Ανωτάτου Σοβιέτ. Το κίνημα κατέρρευσε σε 48 χώρες χάρη στην αποδοκιμασία των μεγάλων δυνάμεων, την αντίσταση του λαού και τη μαχητικότητα του Γέλτσιν που συσπείρωσε γύρω του, τους αντιφρονούντες. Συνέπεια του επεισοδίου ήταν η κατάλυση του κομμουνισμού και ο κατακερματισμός της ΕΣΣΔ. Σε όλες τις Δημοκρατίες το ΚΚΣΕ αναγκάστηκε να διακόψει τη λειτουργία του. Ο Γκορμπατσόφ παραιτήθηκε από τη θέση του Γενικού Γραμματέα και κάλεσε το κόμμα να διαλυθεί· ήδη οι βασικοί του ηγέτες ήταν στη φυλακή ως συνένοχοι του κινήματος. Η εξουδετέρωση του κόμματος που αποτελούσε μετά το 1917 τη σπονδυλική στήλη της ΕΣΣΔ κατέληξε στην αποσύνθεσή της. Μία - μία οι Σοβιετικές Δημοκρατίες διακήρυτταν την ανεξαρτησία τους ή την εθνική τους κυριαρχία. Στις 8 Δεκεμβρίου οι πρόεδροι των τριών Σλαβικών Δημοκρατιών (Ρωσίας, Ουκρανίας και Λευκορωσίας) επικύρωσαν στο Μινσκ την κατάλυση της ΕΣΣΔ και αποφάσισαν να ιδρύσουν μία «Κοινοπολιτεία Ανεξάρτητων Κρατών», στην οποία σε λίγο προσχώρησαν άλλες οκτώ Δημοκρατίες της πρώην ΕΣΣΔ. Στις 25 Δεκεμβρίου ο Μπορίς Γέλτσιν εξαναγκάζει σε παραίτηση τον Μιχαήλ Γκορμπατσόφ, πρόεδρο ενός κράτους που πια δεν υπάρχει. Το 1990, μάλλον, και όχι το 1989 είναι εκείνο που σηματοδότησε πράγματι το τέλος του Ψυχρού Πολέμου. Η κατάρρευση της ίδιας της Σοβιετικής Ένωσης το 1991 ήταν αποτέλεσμα δυνάμεων που έθεσε ο ίδιος ο Γκορμπατσόφ σε κίνηση, τις οποίες στάθηκε αδύνατο να ελέγξει. Αποτέλεσε είναι ένα σημαντικό ιστορικό γεγονός, κεφαλαιώδους σημασίας, ανεξάρτητα από οτιδήποτε άλλο. Στο πλαίσιο όμως του Ψυχρού Πολέμου, είναι αυτό που οδήγησε στην αποκλιμάκωση. Και όταν η Σοβιετική Ένωση έπαυσε πλέον να υφίσταται, ο Ψυχρός Πόλεμος έγινε και αυτός ιστορικό παρελθόν. Η ΕΣΣΔ είχε πεθάνει οριστικά.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4^ο

Η ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΑΝΑΒΙΩΣΗ ΚΑΙ ΤΟΥ ΤΕΛΟΥΣ ΤΟΥ ΨΥΧΡΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ ΥΠΟ ΤΟ ΠΡΙΣΜΑ ΤΩΝ ΕΠΙΠΕΔΩΝ ΑΝΑΛΥΣΕΙΣ

4.1 Το ζήτημα των επιπέδων ανάλυσης.

Από τη στιγμή που ο σκοπός της παρούσας μελέτης ξεφεύγει από την απλή καταγραφή των ιστορικών γεγονότων αλλά επεκτείνεται στη συστηματική τους ανάλυση και επεξεργασία, η επιλογή των τρόπων με τους οποίους το υπό εξέταση φαινόμενο-γεγονός θα τεθεί για το σκοπό αυτό δεν μπορεί παρά να αποτελέσει αντικείμενο ενδιαφέροντος προκειμένου να καταστεί σαφές το μεθοδολογικό εργαλείο με το οποίο θα πραγματοποιηθεί η ανάλυση καθώς και το θεωρητικό υπόβαθρο που θα τη στηρίζει. Το ζήτημα των επιπέδων ανάλυσης ως βάσεων σύμφωνα με τις οποίες εξετάζεται ένα φαινόμενο αποτέλεσε αντικείμενο έρευνας τόσο για τις φυσικές όσο και για τις κοινωνικές επιστήμες -και όπως είναι λογικό και για την επιστήμη των διεθνών Σχέσεων- και αφορούσε τόσο σε γενικό βαθμό το θέμα της οπτικής γωνίας υπό την οποία αντιμετωπίζεται ένα γεγονός αλλά και, αφενός τις παραμέτρους κάθε γεγονότος στις οποίες δίνεται έμφαση και αφετέρου τις δυσχέρειες που παρεμβάλλονται στην άρθρωση της διεθνολογικής θεωρίας. Λόγω της πολυδιάστατης λοιπόν σημασίας του, το ζήτημα των επιπέδων ανάλυσης αποτέλεσε αντικείμενο μελέτης από διαπρεπείς διεθνολόγους οι οποίοι πρότειναν δύο, τρία ή και περισσότερα επίπεδα δίνοντας αντίστοιχα έμφαση σε διαφορετικές ή αντίθετες ή συμπληρωματικές παραμέτρους-οπτικές γωνίες σύμφωνα με⁵⁶ τις οποίες μπορεί να πραγματοποιηθεί η συστηματική ανάλυση ενός γεγονότος προκειμένου να προκύψουν τα εκάστοτε ορθά συμπεράσματα. Πιο συγκεκριμένα, το θεωρητικό αντικείμενο των επιπέδων ανάλυσης έχει συνδεθεί κυρίως με το όνομα του David Singer ο οποίος όσον αφορά τον τομέα της επιστήμης των διεθνών Σχέσεων διέκρινε ανάμεσα σε δύο επίπεδα,

⁵⁶ Δ. Κώνστας – Κ. Αρβανιτόπουλος, (1997), «Διεθνείς Σχέσεις: Συνέχεια και Μεταβολή», Τόμος Α', Εκδόσεις Ι. Σιδέρη, Αθήνα, σελ. 119.

το επίπεδο του κράτους και το επίπεδο του διεθνούς συστήματος τα οποία ανταποκρίνονται αντίστοιχα στη μικρο- και μακρο-θεώρηση των διεθνών φαινομένων, ωστόσο, πριν από αυτόν ο Kenneth W. Waltz είχε προκρίνει την οριοθέτηση τριών επιπέδων ανάλυσης προσθέτοντας στα προαναφερθέντα και το επίπεδο του ατόμου ή διαφορετικά των υπευθύνων για τη λήψη των αποφάσεων, εξειδικεύοντας έτσι σε ακόμη μεγαλύτερο βαθμό τη μικρο-θεώρηση της διεθνούς πραγματικότητας. Η περαιτέρω οριοθέτηση στην οποία προέβησαν οι B. Russett και H. Starr και η οποία συνιστά τη διάκριση σε έξι επίπεδα ανάλυσης⁵⁷ δεν αποτελεί παρά μια περαιτέρω διάσπαση των τριών επιπέδων σε δυο υποδιαίρεσεις το καθένα έτσι ώστε η ανάλυση του Waltz σε κάθε επίπεδο να επεκτείνεται σε όσο το δυνατόν περισσότερες και αναλυτικότερες παραμέτρους. Παρά την τελευταία οριοθέτηση που εμφανίζεται ως η πιο αναλυτική, η τριπλή διαίρεση του Waltz γίνεται δεκτή από την πλειοψηφία των διεθνολόγων καθώς επιτρέπει την όσο το δυνατόν πιο σφαιρική και συγκροτημένη θεώρηση των διεθνών φαινομένων περιλαμβάνοντας όλες τις σημαντικές οπτικές γωνίες από τις οποίες θα μπορούσε να αναλυθεί ένα γεγονός και όλες τις επιμέρους παραμέτρους που χρειάζεται χωρίς να καθίσταται ιδιαίτερα υπερβολική και να αποπροσανατολίζει. Πιο συγκεκριμένα, θα επιχειρηθεί να αναλυθεί η περίοδος της αναβίωσης και του τέλους του ψυχρού πολέμου υπό το πρίσμα της διάκρισης των τριών επιπέδων ανάλυσης του Kenneth Waltz, αρχικά θα παραταθεί το θεωρητικό υπόβαθρο κάθε επιπέδου και εν συνεχεία θα γίνει αναγωγή στην υπό εξέταση περίοδο.

4. 2. Το επίπεδο του διεθνούς συστήματος (συστημικό).

Σύμφωνα με το επίπεδο αυτό, προσφέρετε μια συνοπτική και σφαιρική θεώρηση της διεθνούς πραγματικότητας, το διεθνές σύστημα δεν παρουσιάζεται ως ένα απλό άθροισμα των επιμέρους μονάδων του αλλά ως ένα όλο-σύνολο με δική του δομή και λειτουργία, στοιχεία τα οποία επηρεάζουν τη

⁵⁷ Ατομα, β) Ρόλος, γ) Κυβερνητική δομή . Πολιτικό Σύστημα, δ) Εθνικά , Κοινωνικά Γνωρίσματα, ε) Διακρατικές Διεθνείς Σχέσεις, στ) Διεθνές Σύστημα. Σχετικά (βλ. Δ. Κώνστας – Κ. Αρβανιτόπουλος, (1997), «Διεθνείς Σχέσεις: Συνέχεια και Μεταβολή», Τόμος Α΄, Εκδόσεις Ι. Σιδέρη, Αθήνα, σελ. 123-129).

συμπεριφορά των μονάδων και στα οποία χρειάζεται να εστιάσουμε προκειμένου να εντοπίσουμε τα αίτια των διεθνών συμβάντων. Παράγοντες που διαμορφώνουν τη δομή και τη λειτουργία του διεθνούς συστήματος αποτελούν: η κατανομή της ισχύος και η διαφορά δυνατοτήτων ανάμεσα στις μονάδες του συστήματος οι οποίες με τη σειρά τους δεν περιορίζονται στα κράτη - τα οποία βεβαίως αποτελούν τους πλέον σημαντικούς δρώντες- αλλά περιλαμβάνουν και τους οργανισμούς, διεθνείς ή περιφερειακούς αλλά και κατά τα τελευταία χρόνια τις πολυεθνικές επιχειρήσεις. Αυτό που έχει σημασία είναι η οργανική ενότητα του διεθνούς συστήματος και γι' αυτό είναι ανάγκη να εστιάσουμε την προσοχή μας στη δομή και τη λειτουργία της ενότητας αυτής προκειμένου να αναλύσουμε τις σχέσεις και τις συμπεριφορές. Οι Morton Kaplan και Kenneth Waltz ασχολήθηκαν με το επίπεδο αυτό και με τη βοήθεια των δικών τους αναλύσεων θα επιχειρηθεί και η επεξεργασία των στοιχείων που αφορούν το συγκεκριμένο γεγονός της αναβίωσης και του τέλους του Ψυχρού Πολέμου το οποίο αποτελεί και το αντικείμενο της παρούσας μελέτης.

Το διεθνές σύστημα, όπως και κάθε σύστημα, έχει συγκεκριμένη δομή και λειτουργίες, οι οποίες επηρεάζουν τη συμπεριφορά των μονάδων που την αποτελούν. Κατά συνέπεια, για να εξηγήσουμε και να προβλέψουμε τα διεθνή γεγονότα χρειάζεται πολλές φορές να εστιάσουμε την προσοχή μας, όχι μόνο σε αίτια που απορρέουν από άτομα και κράτη αλλά και στη δομή και τη λειτουργία του συστήματος. Επιπρόσθετα σημειώνουμε ότι αν και τα κράτη είναι ίσως οι πλέον σημαντικές μονάδες του διεθνούς συστήματος, δεν είναι οι μόνες. Παγκόσμιοι οργανισμοί, όπως είναι ο ΟΗΕ, περιφερειακοί, όπως είναι η Ευρωπαϊκή Ένωση, διακυβερνητικοί οικονομικοί, όπως είναι το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο και η Παγκόσμια Τράπεζα και πολυεθνικές επιχειρήσεις, ασκούν έμμεση επίδραση στο διεθνές σύστημα επηρεάζοντας τις οικονομικές, τεχνολογικές και πολιτιστικές διακρατικές σχέσεις ή άμεση επίδραση στις λειτουργίες ολόκληρου του διεθνούς συστήματος.

Βασικό χαρακτηριστικό, το οποίο καθορίζει τη δομή και τη λειτουργία του διεθνούς συστήματος είναι η κατανομή της ισχύος και η διαφορά δυνατοτήτων ανάμεσα στις μονάδες του συστήματος. Οι μονάδες που έχουν τη μεγαλύτερη επιρροή στο διεθνές σύστημα αποτελούν τους πόλους του συστήματος. Ένας συστημικός πόλος μπορεί να αποτελείται από ένα κράτος-μέλος του συστήματος με μεγάλη ισχύ, όπως είναι οι ΗΠΑ, μπορεί επίσης να αποτελείται από ένα κράτος και

το συνασπισμό του οποίου ηγείται, όπως η Σοβιετική Ένωση και το Σύμφωνο της Βαρσοβίας, κατά την περίοδο του ψυχρού πολέμου. Ο αριθμός των πόλων είναι ένα σημαντικό χαρακτηριστικό του διεθνούς συστήματος, το οποίο επηρεάζει τη λειτουργία του. Πολλοί επιστήμονες έχουν εξετάσει τη σχέση ανάμεσα στον αριθμό των πόλων ενός διεθνούς συστήματος (χαρακτηρίζοντας το ως διπολικό, τριπολικό, πολυπολικό) και το βαθμό της σταθερότητας του ή της ροπής του προς την αστάθεια και τον πόλεμο⁵⁸.

Σύμφωνα με τους κοινωνιολόγους Emile Durkheim και Talcott Parsons το σύστημα καθόριζε τη συμπεριφορά των συστατικών του μονάδων. Ο Talcott διέκρινε τέσσερις αναγκαίες προϋποθέσεις για την ύπαρξη ενός συστήματος, α) ένα σύστημα πρέπει να χαρακτηρίζεται από ένα συγκεκριμένο τρόπο συντήρησης και αναπαραγωγής. β) ένα σύστημα πρέπει να έχει την ικανότητα προσαρμογής στις αλλαγές του περιβάλλοντος εντός του οποίου δρα γ) ένα σύστημα πρέπει να είναι σε θέση να εκπληρώνει τους στόχους του, ο ελάχιστος των οποίων είναι η αυτοσυντήρηση του και τέλος δ) τα μέλη ενός συστήματος πρέπει να ενεργούν με τρόπο που να διαιώνίζει τη συνοχή του.

Οι ιδεαλιστές υποστηρίζοντας ότι η ειρήνη και όχι ο πόλεμος, είναι η φυσιολογική τάξη πραγμάτων και η διατήρηση της αποτελεί κοινό συμφέρον όλων των κρατών δεν υιοθέτησαν πλήρως τη συστημική προσέγγιση στις διεθνείς σχέσεις, καθώς θεωρούσαν το άτομο ή το κράτος, και όχι το σύστημα, ως κύριο αίτιο της διεθνούς συμπεριφοράς και των διεθνών συμβάντων. Σκιαγράφησαν το περίβλημα της οργάνωσης του διεθνούς συστήματος, δίνοντας έμφαση στο διεθνές δίκαιο και στους διεθνείς οργανισμούς, ως μηχανισμούς οι οποίοι θα προσέδιδαν κανονικότητα στη συμπεριφορά των κρατών και θα διασφάλιζαν την ειρήνη στο διεθνές σύστημα. Οι ρεαλιστές από την πλευρά τους άσκησαν δριμεία κριτική στις αρχές του ιδεαλισμού και υποστήριξαν ότι το διεθνές σύστημα είναι ουσιαστικά άναρχο και αποτελείται από κράτη με διαφορετικά συμφέροντα που έχουν ως ελάχιστο στόχο την επιβίωση τους και ως μέγιστο στόχο την αύξηση της ισχύος και της επιρροής τους στο σύστημα. Ο Kenneth Waltz υποστήριξε ότι τα κύρια αίτια του πολέμου πρέπει να αναζητηθούν σε τρία επίπεδα, στη φύση του ανθρώπου, στην κρατική συμπεριφορά και στην άναρχη δομή του διεθνούς συστήματος. Στο τρίτο επίπεδο ο Waltz

⁵⁸ P. Berholz, «The International Game of Power», σελ. 69

ισχυρίζεται ότι πόλεμοι ξεσπούν ακριβώς επειδή στο διεθνές σύστημα δεν υπάρχει κεντρική εξουσία να τους αποτρέψει⁵⁹.

4.2.1 Το διεθνές σύστημα κατά την περίοδο της αναβίωσης και του τέλους του ψυχρού πολέμου.

Κατά την διάρκεια του ψυχρού πολέμου και μέχρι την λήξη στο διεθνές σύστημα κυριαρχούσαν δύο υπερδυνάμεις οι ΗΠΑ και η Σοβιετική Ένωση, οι οποίες ηγούνταν δύο μεγάλους συνασπισμούς τον Δυτικό και τον Ανατολικό αντίστοιχα, γεγονός που χαρακτηρίζει το σύστημα ως διπολικό. Οι συνασπισμοί και οι συμμαχίες που είχαν δημιουργηθεί ήταν μακράς διάρκειας και βασίζονταν πάνω σε ιδεολογικές αρχές, ανάμεσα στα μέλη του συστήματος υπήρχε διαφοροποίηση ρόλων ενώ υπήρχαν μη μέλη-κράτη του ενός ή άλλου συνασπισμού αδέσμευτα κράτη (πχ κίνημα αδεσμεύτων), παγκόσμιοι οργανισμοί (πχ ΟΗΕ), και αμυντικές συμμαχίες όπως το ΝΑΤΟ για τις ΗΠΑ και το Σύμφωνο της Βαρσοβίας για την Σοβιετική Ένωση. Η ύπαρξη και η δράση των αδέσμευτων χωρών και των παγκόσμιων οργανισμών αποτελούσε διαμεσολαβητικός παράγοντας, ο οποίος εκτόνωνε την ένταση που επικρατούσε στο σύστημα, το γεγονός αυτό προσέδιδε στο σύστημα ένα χαλαρό χαρακτήρα με αποτέλεσμα το σύστημα τελικά να χαρακτηρίζεται ως χαλαρό διπολικό σύστημα.

Η ύπαρξη των πυρηνικών όπλων αποτελούσε βασικό χαρακτηριστικό του διπολικού συστήματος το οποίο απέτρεπε την ένοπλη σύρραξη ανάμεσα στις ηγεμονικές δυνάμεις των αντίπαλων συνασπισμών. Οι πόλεμοι στο σύστημα ήταν μικρής κλίμακας και διεξάγονταν περιφερειακά ανάμεσα σε ασθενέστερες δυνάμεις των δύο συνασπισμών ή μεταξύ της υπερδύναμης ενός συνασπισμού και ασθενέστερων δυνάμεων του αντίπαλου συνασπισμού. Στο μέτρο που η σύγκρουση των υπερδυνάμεων βρισκόνταν πίσω από τις περιφερειακές συγκρούσεις σε διάφορα μέρη του κόσμου, το τέλος του ψυχρού πολέμου προσέφερε τη δυνατότητα επίλυσης των συγκρούσεων αυτών.

Σύμφωνα, με την πιο αισιόδοξη ερμηνεία, με το τέλος του ψυχρού πολέμου υπήρχαν πλέον οι συνθήκες για τη δημιουργία μιας νέας παγκόσμιας τάξης στην

⁵⁹ K. Waltz (1954), «Man the State and War», (New York: Columbia University Press). σελ, 232.

οποία η αμερικανική εξουσία, σε συνεννόηση με τα άλλα μέλη του συμβουλίου ασφαλείας των Ηνωμένων Εθνών, θα χρησίμευε ως παγκόσμιος σταθεροποιητής. Στις πρώτες αμερικανικές αντιδράσεις ένας συγγραφέας⁶⁰, έκανε λόγο για μία «μονοπολική στιγμή» στην οποία ο ΟΗΕ με την υποστήριξη των ΗΠΑ, θα είχε θα είχε το ρόλο ενός αυθεντικού οργανισμού συλλογικής ασφάλειας, όπως τον προόριζαν οι ιδρυτές του. Στο άλλο άκρο βρισκόταν η άποψη ότι ο ψυχρός πόλεμος χρησίμευε στη σταθεροποίηση του διεθνούς συστήματος, και μάλιστα ότι προάγει τη μακροχρόνια ειρήνη των μεταπολεμικών χρόνων, η οποία χαρακτηρίστηκε⁶¹ ως η έλλειψη πολέμου μεταξύ των Μεγάλων Δυνάμεων. Από αυτήν την άποψη η λήξη του ψυχρού πολέμου αποτελούσε συνεπώς αποσταθεροποιητικό παράγοντα. Οι πιο απαισιόδοξες προβλέψεις ήταν για χάος και βία στα διάδοχα κράτη της Σοβιετικής Ένωσης και της Ανατολικής Ευρώπης καθώς οι εθνικές και εθνολογικές δυνάμεις οι οποίες ήταν καταπιεσμένες για πολλά χρόνια απέκτησαν φωνή, επιπρόσθετα προέβλεψαν και μία γενική αύξηση της παγκόσμιας αστάθειας.⁶²

Άλλοι πάλι, προέβλεψαν τον «πολυπολισμό» βασισμένο είτε σε τρία μεγάλα οικονομικά μπλοκ, της Βόρειας Αμερικής, ειδικά μετά την υπογραφή της Βορειοαμερικανικής Ζώνης Ελευθέρων Συναλλαγών (NAFTA) το 1993, της Ευρωπαϊκής Ένωσης και της Ανατολικής Ασίας, ή σε ένα μεγαλύτερο αριθμό κυρίαρχων δυνάμεων ενώ άλλοι ήταν υπέρ του «μονοπολισμού», βασισμένου στην κυριαρχία των ΗΠΑ. Η νέα παγκόσμια τάξη των ΗΠΑ υποσχόταν ένα σχέδιο διεθνισμού σύμφωνα με το μοντέλο του Woodrow Wilson το οποίο βασιζόταν στην προϋπόθεση της δυναμικής αμερικανικής υποστήριξης σε μηχανισμούς για την επίλυση διεθνών διαφορών, για την εμπόδιση της επιθετικότητας και την εξασφάλιση της διεθνούς δικαιοσύνης⁶³. Χαρακτηριστικό παράδειγμα σε αυτό βρίσκεται, αν και πιο σύγχρονο από την υπό εξέταση περίοδο υπήρξε η φράση κλειδί που αφορούσε την εξωτερική πολιτική των ΗΠΑ και εκφωνήθηκε στον πανηγυρικό λόγο του Προέδρου Μπους Τζούνιορ την 20 Ιανουαρίου 2001. Ο Μπους αναφέρθηκε στην ανάγκη τέτοιας μορφής άμυνας που να μην επιδέχεται οποιαδήποτε αμφισβήτηση

⁶⁰ C. Krauthammer (1990-1) . «The Unipolar Moment», Foreign Affairs, σελ, 23-33.

⁶¹ J. Gaddis (1986). «The Long Peace: Elements of Stability in the Post-war International system», International Security, σελ 99-142

⁶² J. Mearsheimer (1990). «Back to the Future: Instability After the Cold War». International Security, σελ 5-56

⁶³ E. Halliday (1999). «The Potentials of Enlightenment», Review of international studies, 25 Dec. σελ 105-125.

(unchallenged defense)⁶⁴. Η φράση αυτή είναι φράση- κλειδί διότι εμπεριέχει τον ιδεολογικό – πολιτικό αυτοπροσδιορισμό των ΗΠΑ ως ένα κράτος καθοδηγούμενο από την Θεία Πρόνοια και τους Αμερικανούς ως περιούσιο λαό που έχουν δικαίωμα στην «απόλυτη ασφάλεια». Εκφράζει επίσης την εκ των πραγμάτων αλαζονεία των αμερικανών και παράλληλα την αντίληψη τους ότι ως Μεγάλη Δύναμη (Great Power) η χώρα τους μπορεί να διασφαλισθεί με μονομερείς ενέργειες και ότι σε τελική ανάλυση, δεν έχουν ανάγκη από συμμάχους και συμμαχίες.

Η κατάρρευση των κομμουνιστικών καθεστώτων στην Ευρώπη και η διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης έβαλαν τέλος στην διπολική δομή του διεθνούς συστήματος και φάνηκε ότι άνοιξαν το δρόμο σε μια νέα διαμόρφωση των διεθνών συσχετισμών η οποία χαρακτηρίζεται από την κυριαρχία της Μόνης Υπερδύναμης που υφίσταται πλέον, των ΗΠΑ. Ο αμερικανικός ρόλος στην διεξαγωγή του πολέμου του Περσικού (1990-1991) έδωσε την εντύπωση ότι μία παγκόσμια τάξη ήταν στα σκαριά υπό την αιγίδα των ΗΠΑ. Ωστόσο, αυτός ο πόλεμος του κόλπου έδειξε με σαφήνεια ότι, μπορεί η ΗΠΑ να είναι αναμφισβήτητα η κυρίαρχη παγκόσμια δύναμη από στρατιωτικής άποψης ωστόσο δεν είναι σε θέση να σηκώσουν από μόνες τους το οικονομικό βάρος του ρόλου που θέλουν να διαδραματίσουν στον κόσμο. Η νέα παγκόσμια τάξη που πρόσβευε ο Τζορτζ Μπους φάνηκε προοδευτικά πόσο απατηλή ήταν σήμερα, είμαστε υποχρεωμένοι να διαπιστώσουμε ότι, αντί για την εξαγγελθείσα παγκόσμια τάξη, αντιμετωπίζουμε ένα σύνθετο διεθνές σύστημα, που σίγουρα χαρακτηρίζεται από την κυρίαρχη επιρροή της αμερικανικής υπερδύναμης, αλλά χωρίς να αναδύεται μία νέα, σαφώς καθορισμένη και αρμονική δομή. Αυτή η κατάσταση επιβεβαιώθηκε, και μάλιστα ενισχύθηκε από τα τραγικά γεγονότα της 11^{ης} Σεπτεμβρίου 2001 καθώς και από τις καταστροφικές συνέπειες της αμερικανικής επέμβασης στο Ιράκ το 2003. ο κόσμος εισήλθε σε μία νέα περίοδο ανασφάλειας και αστάθειας.

4.3. Το επίπεδο ανάλυσης του εσωτερικού συστήματος (κρατικό).

Σύμφωνα με το επίπεδο αυτό, η ανάγνωση και η αξιολόγηση του εκάστοτε διεθνούς γεγονότος και γενικότερα της διεθνούς συμπεριφοράς πρέπει να πραγματοποιείται σύμφωνα με την άποψη που υποστηρίζει ότι οι αποφάσεις

⁶⁴ Μ. Ευρυβιάδης, ΗΠΑ, Επιστροφή στο μέλλον. Τεύχος 213, 25-01-2001 Ινστιτούτο Αμυντικών Αναλύσεων.

εδράζονται στη φύση του εσωτερικού συστήματος των δρώντων ή διαφορετικά, ότι η διεθνής συμπεριφορά του κράτους αποτελεί συνάρτηση του πολιτικού του συστήματος. Το επίπεδο αυτό ανάλυσης αναγνωρίζει την πρωτοκαθεδρία, χωρίς ωστόσο να παραμελεί τους άλλους δρώντες της μονάδας του κράτους ως του κύριου δρώντος του διεθνούς συστήματος, εστιάζει σε αυτό και επιχειρεί να εξηγήσει τη διεθνή συμπεριφορά και κατ' επέκταση τις διεθνείς εξελίξεις με βάση το σύστημα διακυβέρνησης του κάθε κράτους, το πολιτικό και ιδεολογικό πλαίσιο το οποίο το «εξαναγκάζει» σε πολιτικές επιλογές που προάγουν τα συμφέροντά του. Επιπρόσθετα η εξωτερική πολιτική ενός κράτους προσδιορίζεται κυρίως από το κοινωνικό – οικονομικό του σύστημα, καθώς επίσης και από τη γεωγραφική του θέση, το μορφωτικό επίπεδο των κατοίκων, τη βιομηχανική και γενικότερα την οικονομική του ανάπτυξη, τους φυσικούς πόρους, τη θρησκευτική και φυλετική ομοιογένεια του, την πολιτιστική του παράδοση, τις στρατιωτικές του δυνάμεις. Τα γνωρίσματα αυτά θέτουν περιορισμούς στην άσκηση της κρατικής εξωτερικής πολιτικής, οι οποίοι επενεργούν ομοιόμορφα – δηλαδή τα κράτη που έχουν κοινά γνωρίσματα θα αντιμετωπίσουν ομοιόμορφους περιορισμούς.

4.3.1 Το επίπεδο ανάλυσης του εσωτερικού συστήματος της Σοβιετικής Ένωσης την περίοδο της αναβίωσης και του τέλους του ψυχρού πολέμου.

Για να κατανοήσουμε τους λόγους που οδήγησαν να φτάσουμε τη δεδομένη περίοδο στην κατάρρευση της Ε.Σ.Σ.Δ. είναι χρήσιμο να ξεχωρίσουμε τα αίτια, τα οποία χωρίζονται σε μακροχρόνια και βραχυχρόνια. Το βασικό μακροχρόνιο πρόβλημα της Σοβιετικής Ένωσης ήταν οικονομικό, αν και είχε πολιτικές ρίζες δεδομένου ότι οι οικονομικές πολιτικές και πρακτικές υπαγορευόταν από την πολιτική ιδεολογία. Οι διορθωτικές αδυναμίες ήταν ενσωματωμένες στο σύστημα της κατευθυνόμενης οικονομίας, που βασιζόταν στον άκαμπτο κεντρικό σχεδιασμό, αντάμειβε την ακαθάριστη παραγωγή αγαθών και όχι την παραγωγικότητα και προσέφερε αντικίνητρα για την καινοτομία στις τεχνικές διοίκησης και παραγωγής. Αντί η προσφορά και η ζήτηση των καταναλωτών να σχετίζεται με την αγορά, που από τα τέλη της δεκαετίας του 1920 το κέντρο υπαγόρευε τι είδους αγαθά θα παράγονταν και ποιές θα ήταν οι τιμές τους, δίνοντας υπεροχή στη βαριά βιομηχανική παραγωγή με απώτερο σκοπό να βαδίσει με βήμα ταχύ η σοβιετική

οικονομία στον εικοστό αιώνα. Η προσέγγιση αυτή είχε επιτυχία μέχρι ένα σημείο, η ικανότητα της Σοβιετικής Ένωσης να αντέξει την επίθεση της Γερμανίας το 1941 και τελικά να νικήσει το τρίτο ράιχ οφειλόταν σε μεγάλο βαθμό στους άγριους ρυθμούς στους οποίους είχε φτάσει ο Στάλιν τη σοβιετική οικονομία και το σοβιετικό λαό κατά τη δεκαετία του 1930. Η επιτυχία αυτή ήρθε με τίμημα πολλών ανθρώπινων ζωών και με αντάλλαγμα την εδραίωση του πρωτείου της βαριάς βιομηχανίας στη σοβιετική οικονομία, σκεπτόμενοι πιο πέρα από το σημείο ωφελείας. Στο σημείο αυτό έφτασαν κάποια στιγμή κατά την δεκαετία του 1970, όταν η επανάσταση στους υπολογιστές και στον αυτοματισμό κατέφτασε στην Ευρώπη αλλά προσπέρασε ουσιαστικά την Σοβιετική Ένωση, με εξαίρεση το στρατιωτικό τομέα. Ακόμη και εκεί η Σοβιετική Ένωση δυσκολεύτηκε να συμβαδίσει με τη Δύση. Επιπλέον ήταν γνωστό ότι η γεωργία αποτελούσε ανίσχυρο τομέα της σοβιετικής οικονομίας. Στη γεωργία, όπως και στη βιομηχανία, ο κεντρικός σχεδιασμός κατέπνιγε την παραγωγικότητα και προωθούσε ανελαστικές πρακτικές.

Τα προβλήματα αυτά ήταν συστηματικά και μακροχρόνια. Όμως αν ήταν έτσι πως κατάφερε η Σοβιετική Ένωση να επιβιώσει για τόσα χρόνια και γιατί έγιναν κρίσιμα τα προβλήματα αυτά κατά την δεκαετία του 1980; Οι απαντήσεις στα ερωτήματα αυτά έχουν πολιτικά και οικονομικά στοιχεία. Η επιβίωση ήταν δυνατή οικονομικά διότι, η σοβιετική οικονομία είχε επιτυχία σε ορισμένους τομείς, όπως στην παραγωγή βαριών βιομηχανικών προϊόντων και στρατιωτικού εξοπλισμού. Είχε επίσης μεγάλα αποθέματα πετρελαίου τα οποία μπορούσε να πουλήσει με αντάλλαγμα σκληρό νόμισμα. Πολιτικά η κληρονομιά της πειθαρχίας και της καταπίεσης που άφησε το κομμουνιστικό κόμμα χρησίμευε στο να καταπνίγει τη διαφωνία και θετικότερα να προωθεί ένα ήθος συλλογικής θυσίας, όπως αυτές που αναλαμβάνονται από τις κυβερνήσεις κατά περιόδους πολέμου. Πράγματι, το σοβιετικό σύστημα μπορεί να περιγραφεί ουσιαστικά ως μια οικονομία πολέμου. Όσο για το ερώτημα σχετικά με το γιατί οι συνθήκες έγιναν κρίσιμες τη δεκαετία του 1980, όπως παρατηρήσαμε, οικονομικά η αδυναμία της Σοβιετικής Ένωσης να εκσυγχρονιστεί με τους ίδιους ρυθμούς με τη Δύση έπαιξε μεγάλο ρόλο. Επιπλέον η σοβαρή πτώση στη σοδειά κατά τα τέλη της δεκαετίας του 1970 και η επιβράδυνση της παραγωγής σε κάποιες βασικές βιομηχανίες υπαινίσσονταν ένα γενικό κλίμα οικονομικής στασιμότητας. Κατά τις αρχές της δεκαετίας του 1980 άρχισαν να γίνονται πολλές συζητήσεις στη Δύση για τη γενική πτώση της υγείας στη Σοβιετική

Ένωση, όπου αυξανόταν ο δείκτης θνησιμότητας, καθώς και ο δείκτης παιδικής θνησιμότητας.

Ωστόσο, ακόμη και αυτά τα προβλήματα ίσως να μην ήταν τόσο κρίσιμα, δεδομένης της ικανότητας του σοβιετικού συστήματος να διατηρείται παρά τα μειονεκτήματά του. Προκειμένου να μετατρέψει τα συστηματικά προβλήματα σε συστηματική κρίση, ο Γκορμπατσόφ, έπρεπε να αναλάβει συγκεκριμένες πρωτοβουλίες. Αρχικά, επέτρεψε τη διάδοση της γνώσης σχετικά με την πραγματικότητα στη ζωή της Σοβιετικής Ένωσης (γκλάσνοστ ή διαφάνεια), και μετά ασχολήθηκε με την πολιτική και οικονομική αναδιάρθρωση (περεστρόικα). Ορισμένα στοιχεία αυτών των προγραμμάτων υπήρχαν και σε προηγούμενες προσπάθειες μεταρρύθμισης στη Σοβιετική Ένωση, όπως για παράδειγμα κατά την περίοδο του Khrushchev. Αν κάποιο στοιχείο ξεχώριζε την προσέγγιση του Γκορμπατσόφ από αυτήν των προκατόχων του, ήταν η πεποίθηση του ότι η συναίνεση και όχι ο εξαναγκασμός θα έπρεπε, στο μέτρο που αυτό είναι δυνατό, να κατευθύνει την εφαρμογή αυτών των αλλαγών. Η γκλάσνοστ ήταν υπό μία έννοια η παλαιά κομμουνιστική παράδοση της αυτοκριτικής στην πιο ξεκάθαρη και δυνατή μορφή της. Η διαφορά ήταν ότι η γκλάσνοστ ήταν λιγότερο καθαρά τυπολατρική, είχε λιγότερους περιορισμούς και ήταν πιο ανοικτή από τις συνηθισμένες μορφές αυτοκριτικής που εκφραζόταν στις σελίδες της Pravda και άλλων όμοιων εκδόσεων. Σχεδιασμένη για να εξαγνίσει και όχι να καταστρέφει, να υπηρετεί ως μέσο για να κερδίσει τη στήριξη του κοινού για τις μεταρρυθμίσεις του Γκορμπατσόφ, παρά ως μέσω επίθεσης κατά του ίδιου του συστήματος, η γκλάσνοστ υπερέβη σύντομα τα όρια τα οποία της τέθηκαν. Από τη στιγμή που ο έλεγχος το τύπου, του ραδιοφώνου, της τηλεόρασης και της κινηματογραφικής βιομηχανίας άρχισε να χαλαρώνει, ο έλεγχος της κοινής γνώμης άρχισε να γλιστράει από τα χέρια του Γκορμπατσόφ. Η ελευθερία έκφρασης έδωσε φωνή σε εκείνους που εναντιωνόταν στον Γκορμπατσόφ, καθώς και σε εκείνους που ήθελαν να προχωρήσουν πιο γρήγορα και πιο μακριά από εκείνον. Παρόλο που η γκλάσνοστ δεν δημιούργησε από μόνη της κόμματα αντιπολίτευσης, η λογική της γκλάσνοστ ήταν τελικώς να υποσκάψει τη θεμελιώδη αρχή του πρωταγωνιστικού ρόλου του κόμματος. Αν και η προνομιούχα θέση του κόμματος, την οποία εγγυόταν το άρθρο 6 του σοβιετικού συντάγματος, δεν καταργήθηκε μέχρι το 1990, μία αλληλουχία μεταρρυθμίσεων, που εξελίχθηκαν σε μεγάλες αλλαγές οι οποίες προτάθηκαν στο 19^ο συνέδριο του κόμματος τον Ιούνιο του 1988, πραγματοποίησε μια θεμελιώδη μετακίνηση στην ισορροπία των πολιτικών

δυνάμεων με το σοβιετικό κράτος. Ίσως θα ήταν πιο σωστό να ισχυριστεί κανείς ότι μέσω των μεταρρυθμίσεων αυτών, ο Γκορμπατσόφ αναγνώριζε την ύπαρξη μίας νέας αναδυόμενης κοινωνίας των πολιτών η οποία δεν είχε σχέση με τα συμφέροντα του κομμουνιστικού κόμματος και της κυβέρνησης.

Η μεγάλη πρόταση του Γκορμπατσόφ ήταν για ένα νέο νομοθετικό σώμα. Μόνο το ένα τρίτο αυτού του σώματος θα συνέθεταν οι εκπρόσωποι του κομμουνιστικού κόμματος και των οργάνων που σχετίζονται με αυτό, οι υπόλοιποι εκπρόσωποι του συνεδρίου των λαϊκών αντιπροσώπων, όπως έγινε γνωστό το σώμα, θα εκλεγόταν άμεσα από το λαό. Με μία μόνο κίνηση, μετά από τις εκλογές του 1989, το πολιτικό σύστημα μεταμορφώθηκε από την είσοδο στην πολιτική ζωή μιας μάζας νέων συμμετεχόντων, από τους οποίους ένα μεγάλο μέρος δεν ήταν υπόχρεο στο κομμουνιστικό κόμμα. Πράγματι, νικήθηκε μεγάλος αριθμός υποψηφίων του κομμουνιστικού κόμματος. Η πρώτη συνάντηση του συνεδρίου το Μάιο του 1989 περιγράφηκε ως «το πιο βαρυσήμαντο γεγονός στη Σοβιετική Ένωση από την επανάσταση του 1917». Υπήρχε «ένας ανεμοστρόβιλος ελεύθερου διαλόγου που σκόρπισε κάθε γνωστό κομμουνιστικό ταμπού» .

Το άλλο σημαντικό στοιχείο της πολιτικής αναδιάρθρωσης ήταν η δημιουργία μιας εκτελεστικής προεδρίας. Για τη θέση αυτή επέμενε ο Γκορμπατσόφ να του επιτραπεί να είναι ο μοναδικός υποψήφιος. Ο στόχος του ήταν να ελέγξει την κατεύθυνση της αλλαγής, όμως δεν ήταν δυνατόν οι κριτικοί του, ακόμα και ορισμένοι από τους υποστηρικτές του, να μην παρατηρήσουν την ειρωνεία ενός ηγέτη ο οποίος κήρυττε τη δημοκρατία, αλλά διεκδικούσε το δικαίωμα ο ίδιος να είναι υπεράνω αυτής. Ένας βάσιμος ισχυρισμός ωστόσο είναι ότι η επιδίωξη της μεταρρύθμισης από τον Γκορμπατσόφ από πάνω προς τα κάτω, όσο και αν εξυπηρετούσε τον ίδιο, ήταν βαθιά μέσα στη ρωσική/σοβιετική παράδοση και κατανοητή σε μία χώρα η οποία υποβαλλόταν σε ολοένα και μεγαλύτερη διάσπαση. Η φθορά της ολοκληρωμένης δύναμης του κομμουνιστικού κόμματος άλλαξε ριζικά τη δυναμική των πολιτικών θεσμών στο κέντρο και απειλούσε επίσης τη δομή της ίδιας της Σοβιετικής Ένωσης.

Επιπρόσθετα η Σοβιετική Ένωση, ήταν μία πολυεθνική, πολύγλωσση οντότητα την οποία συνέθεταν 15 «αυτόνομες» δημοκρατίες και ένας μεγάλος αριθμός υπομονάδων εντός αυτών, ήταν από όλες τις απόψεις, με εξαίρεση το όνομα της, μία αυτοκρατορία η οποία διατηρούσε τη συνοχή της μέσω ισχυρών κεντρικών θεσμών, της πίεσης για ιδεολογική συμμόρφωση και της απειλής βίας. Το

κομμουνιστικό κόμμα έπαιζε κεντρικό ρόλο σε αυτούς τους τομείς και φθορά της δύναμης του κόμματος απελευθέρωσε τις προσδοκίες για την ελευθερία, τις οποίες κατέπνιξαν αλλά δεν κατέστρεψαν τα εβδομήντα χρόνια σοβιετικής εξουσίας. Δύο σημεία αυτών των γεγονότων είναι σημαντικά για να καταλάβει κανείς την πτώση της σοβιετικής εξουσίας: α) το «ζήτημα των εθνοτήτων» αποτελούσε προφανώς ένα τυφλό χτύπημα για τον Γκορμπατσόφ. Έδειχνε εμφανή αναλγησία στις απαιτήσεις τους και παρόλο που επιθυμούσε να διατηρήσει την αξιοπιστία του ως φιλελεύθερος, ισχυριζόμενος ότι είχαν γίνει βιαιότερες προσπάθειες για την καταστολή του εθνικισμού στις δημοκρατίες χωρίς την εντολή του, επέμενε ότι η Μόσχα δεν μπορούσε να επιτρέψει την απόσχιση και β) όταν ήλθε αντιμέτωπος με την πραγματικότητα των ενεργειών της απόσχισης (κυρίως στις βαλτικές χώρες), ήταν απρόθυμος στην πράξη να χρησιμοποιήσει ολόκληρη τη δύναμη του σοβιετικού στρατού για να τους καταστείλει. Το αποτέλεσμα ήταν ο Γκορμπατσόφ να πετύχει την αποξένωση τόσο των φιλελευθέρων, οι οποίοι υποστήριζαν ότι η Ρωσία δεν έπρεπε να σταθεί εμπόδιο στα κινήματα ανεξαρτησίας, όσο και των συντηρητικών, οι οποίοι θεωρούσαν ότι οι παραχωρήσεις του Γκορμπατσόφ πρόδιδαν την ακεραιότητα της Σοβιετικής Ένωσης. Ο Γκορμπατσόφ αμφιταλαντευόταν ανάμεσα στο να ευχαριστήσει τους συντηρητικούς και τους φιλελεύθερους γεγονός που είχε ως αποτέλεσμα την δημιουργία του πραξικοπήματος τον Αυγούστου του 1991 και αργότερα στην ανάληψη της προεδρίας από τον Γέλτσιν, η λογική της περεστρόικα και του εθνικισμού ολοκληρώθηκε με το ξήλωμα της Σοβιετικής Ένωσης και την αντικατάσταση της με μια κοινοπολιτεία ανεξαρτήτων κρατών (CIS).

Αναφορικά με την οικονομική αναδιάρθρωση αυτή δεν μπορεί να θεωρηθεί ξεχωριστή από την πολιτική εφόσον, όπως παρατηρήθηκε πιο πάνω, υπό το σοβιετικό σύστημα τα οικονομικά όπως όλοι οι τομείς της κοινωνικής ζωής, διέπονταν από ένα σκεπτικό το οποίο προέρχονταν από την πολιτική και την ιδεολογία. Ωστόσο, οι οικονομικές πρωτοβουλίες υπό τον Γκορμπατσόφ ήταν σημαντικές από μόνες τους, δεδομένου ότι ο στόχος τους ήταν ακριβώς να πετύχουν το διαχωρισμό της οικονομίας από την πολιτική, ή τουλάχιστον να κάνουν κάτι προς αυτήν τη κατεύθυνση. Οι πραγματικές αλλαγές ξεκίνησαν το 1987 με τη νομιμοποίηση (με ξεκάθαρα καθορισμένους περιορισμούς) της ιδιωτικής εκμετάλλευσης και των επαγγελματικών συνεταιρισμών. Ένα χρόνο αργότερα, ο επιχειρηματικός νόμος παρείχε περιορισμένη ελευθερία στους διευθυντές των κρατικών επιχειρήσεων για να πουλήσουν ένα μερίδιο των προϊόντων τους στην

ελεύθερη αγορά αντί, όπως συνηθιζόταν, να πουλάνε όλα τα προϊόντα τους στην κυβέρνηση⁶⁵.

Μέσω όλων αυτών των μέτρων υπήρχε μια μερική μετακίνηση προς μία ελεύθερη αγορά ή συγκεκριμένα, προς μία προσπάθεια να υπερπηδήσουν το κενό μεταξύ της αποπνικτικής κατευθυνόμενης οικονομίας και ενός συστήματος αγοράς κατευθυνόμενου από κίνητρα. Στη σφαίρα της εξωτερικής οικονομικής πολιτικής, ένας νέος νόμος για τις κοινοπραξίες επέτρεψε στις ξένες εταιρείες να κατέχουν επιχειρήσεις στην Σοβιετική Ένωση (αρχικά το 49 % και μετά το 1990 το ποσοστό έφτασε το 100%) αυτό αποτελούσε μεγάλη καινοτομία για μία οικονομία η οποία επεδίωκε γενικά να προστατεύσει τον εαυτό της από τον καπιταλισμό. Οι εμπορικές συναλλαγές που διεξάγονταν με την Δύση ελέγχονταν αυστηρά από το υπουργείο εξωτερικού εμπορίου. Η κάθε εταιρεία μπορούσε πλέον να κάνει τις δικές της συμφωνίες⁶⁶.

Η επίδραση των οικονομικών αυτών αλλαγών ήταν καταστροφική. Οι μεταρρυθμίσεις κατάφεραν να ανατρέψουν το παλαιό σύστημα δίχως να το αντικαταστήσουν με νέους βιώσιμους οικονομικούς μηχανισμούς. Ο κρατικός σχεδιασμός βρισκόταν σε εκκρεμότητα, αλλά δεν υπήρχε ένας μηχανισμός της αγοράς σε πλήρη λειτουργία στη θέση του, τα επίπεδα τιμών ήταν ευμετάβλητα, ορισμένα αντιπροσώπευαν την εισροή των κυβερνητικών επιδοτήσεων, ενώ άλλα αντιπροσώπευαν το τι θα πλήρωναν οι καταναλωτές. Ο πληθωρισμός, τα ελλείμματα και η πτώση της παραγωγής αποτελούσαν τον καρπό των πέντε χρόνων της περεστρόικα και της γκλάσνοστ. Σε αυτά μπορούν να προστεθούν οι αυξημένοι ρυθμοί εγκληματικότητας, η συναίσθηση της κοινωνικής αναστάτωσης και το αίσθημα της αβεβαιότητας για το μέλλον.

4.3.2 Το επίπεδο ανάλυσης του εσωτερικού συστήματος των Ηνωμένων Πολιτειών την περίοδο της αναβίωσης και του τέλους του ψυχρού πολέμου.

Στις εκλογές του 1980 ο αμερικανικός λαός εξέλεξε τον συντηρητικότερο πρόεδρο των ΗΠΑ από την δεκαετία του '20 ολοκληρώνοντας την στροφή προς τα δεξιά που είχε ξεκινήσει ο Νίξον. Η άνοδος του Ρέιγκαν χαρακτηρίστηκε ως

⁶⁵ M. Goldman (1992), «What Went Wrong With Perestroika», (New York W.W Norton) σελ.111-17.

⁶⁶ J. Hough (1988), «Opening the Soviet Economy», (Washington DC Brooking Institution) σελ.66-72.

«συντηρητική επανάσταση»⁶⁷. Η «συντηρητική επανάσταση» επανάσταση αφορούσε ζητήματα τόσο εσωτερικής όσο και εξωτερικής πολιτικής. Δύο ρεύματα στην αμερικανική κοινωνία που αφορούσαν την εσωτερική πολιτική, συνέκλιναν το 1980 και προκάλεσαν τη «συντηρητική επανάσταση».

Το πρώτο ρεύμα αφορούσε την οικονομία κατά την περίοδο 1974-80 η αμερικανική οικονομία περιήλθε σε κατάσταση στασιμοπληθωρισμού⁶⁸, που σήμαινε χαμηλούς ή αρνητικούς ρυθμούς ανάπτυξης, αύξηση της ανεργίας και εκρηκτική αύξηση του πληθωρισμού. Ο πληθωρισμός εκτός της αύξησης των τιμών των προϊόντων μείωσε τα εισοδήματα των εργαζομένων αμερικανών με ένα πολύ συγκεκριμένο τρόπο, αυξάνοντας τη φορολογία τους. Καθώς τα ονομαστικά εισοδήματα τους αυξάνονταν λόγω πληθωρισμού, περιέχονταν σε ανώτερα κλιμάκια των συντελεστών φορολόγησης, που σήμαινε ότι ένα αυξανόμενο ποσοστό τους πήγαινε στην εφορία. Το πολιτικό κατεστημένο δεν προσάρμοσε τα κλιμάκια των συντελεστών φορολόγησης στις συνθήκες του πληθωρισμού, επωφελούμενο από τις αυξημένες εισροές φορολογικών εσόδων. Ο νέος πρόεδρος διέγινε ότι τα αίτια των οικονομικών προβλημάτων της Αμερικής εντοπίζονταν στο μεγάλο μέγεθος του ομοσπονδιακού κράτους, στο υπερβολικά υψηλό επίπεδο της φορολογίας και στο υπερτροφικό κράτος πρόνοιας, το οποίο, πέραν της δυσβάστακτης επιβάρυνσης που συνεπαγόταν για την οικονομία, είχε εξασθενήσει τόσο την ιδιωτική πρωτοβουλία όσο και την ελεύθερη αγορά. Ο Ρέιγκαν και άλλοι οπαδοί του οικονομικού συντηρητισμού πίστευαν ότι το βαρύ χέρι της ομοσπονδιακής κυβέρνησης κατέστρεφε τα κίνητρα για εργασία, αποταμίευση και ένδυση. Για να λυθούν αυτά τα προβλήματα, διαβεβαίωναν τρία πράγματα, να μειωθεί το μέγεθος του ομοσπονδιακού κράτους, να περιοριστεί δραστικά η φορολογία και να αφηθεί η αγορά να λειτουργήσει ελεύθερα. Υπό τη σημαία μιας νεοφανούς οικονομικής θεωρίας, των οικονομικών της προσφοράς, που υποσχόταν περισσότερη ανάπτυξη και λιγότερο κράτος, η κυβέρνηση Ρέιγκαν, με την υποστήριξη της δημοκρατικής

⁶⁷ Χ.Παπασωτηρίου, «Αμερικανικό πολιτικό σύστημα και εξωτερική πολιτική 1945-2002», (εκδ. Ποιότητα, Αθήνα 2003), σελ 329.

⁶⁸ Ο στασιμοπληθωρισμός είναι μια τάση συνδυασμού μιας συνεχιζόμενης αύξησης του γενικού επιπέδου των τιμών με υψηλούς ρυθμούς και μίας εκτεταμένης ανεργίας, κατά τη διάρκεια μίας σχετικά μεγάλης χρονικά περιόδου, που είναι δυνατό να διακόπτεται πρόσκαιρα. Ι. Βαβούρας (1990), «Οικονομική Πολιτική», (εκδ. Παπαζήση),σελ 232.

πλειοψηφίας του κογκρέσο, προχώρησε το 1981 στη σημαντικότερη μείωση του ομοσπονδιακού φόρου⁶⁹.

Το δεύτερο μεγάλο ρεύμα στην αμερικανική κοινωνία, που συνέβαλε στην «συντηρητική επανάσταση» του 1980, αφορούσε τη θρησκεία. Η αμερικανική κοινωνία ήταν παραδοσιακά έντονα θρησκευόμενη, με τον ευαγγελικό προτεσταντισμό να κυριαρχεί κατά τον 19^ο αιώνα. Η μαζική εισροή μεταναστών του 19^{ου} και στις αρχές του 20^{ου} αιώνα ενίσχυσε τη θρησκευτική πολυμορφία της αμερικανικής κοινωνίας δημιουργώντας σημαντικές ρωμαιοκαθολικές και εβραϊκές κοινότητες. Οι παραδοσιακοί ευαγγελικοί φονταμενταλιστές βρέθηκαν απομονωμένοι από τα κυρίαρχα ρεύματα στην αμερικανική κοινωνία του μεσοπολέμου λόγω της προσήλωσης τους στην κυριολεκτική ερμηνεία της βίβλου, με αποτέλεσμα οι φονταμενταλιστές να αποσυρθούν από την πολιτική και να αφοσιωθούν σε μη πολιτικές δραστηριότητες. Όμως οι εξελίξεις κατά τη δεκαετία του '70 συνέπεσαν με ένα ρεύμα στην αμερικανική κοινωνία υπέρ των ευαγγελικών προτεσταντικών εκκλησιών, οι οποίες γνώρισαν αύξηση στους πιστούς τους και άνθιση στα οικονομικά τους. Η οικονομική άνθιση οδήγησε στην κατασκευή και λειτουργία εκκλησιαστικών ραδιοτηλεοπτικών σταθμών, σχολείων, κολεγίων και εκδοτικών οίκων δημιουργώντας το δικό τους ξεχωριστό κοινωνικό χώρο αποστασιοποιημένο από την υπόλοιπη κοινωνία. Όμως η απόφαση του Κάρτερ, το 1978, να φορολογήσει τις μη κερδοσκοπικές δραστηριότητες των εκκλησιών τις ώθησε να ασχοληθούν ενεργά με την πολιτική προκειμένου προστατεύσουν τα συμφέροντα τους. Η εξέγερση ενάντια στην υψηλή φορολογία και η επανείσοδος των ευαγγελιστών φονταμενταλιστών προτεσταντών στην πολιτική σκηνή αποτέλεσαν τα δύο μαζικά κινήματα στην αμερικανική κοινωνία που οδήγησαν στη «συντηρητική επανάσταση» του 1980.

Η μείωση του φόρου εισοδήματος ήταν το εύκολο σκέλος της επανάστασης του Ρέικαν, το δυσκολότερο μέρος ήταν η μείωση των ομοσπονδιακών δαπανών επειδή κάθε περικοπή θα ζημίωνε κάποιες ομάδες του πληθυσμού προκαλώντας δυσφορία στις εκλογικές περιφέρειες. Το πρόβλημα κατάρτισης του προϋπολογισμού για το 1981-82 ήταν ιδιαίτερα δύσκολο, επειδή ταυτόχρονα με την δραστική μείωση στον ομοσπονδιακό φόρο εισοδήματος ο Ρέικαν επιδίωκε εξίσου δραστική αύξηση των αμυντικών δαπανών υπεράνω των ήδη σημαντικών αυξήσεων του Κάρτερ το

⁶⁹ R. Gilpin (2003), «Η Πρόκληση του παγκόσμιου καπιταλισμού». (εκδ. Ποιότητα ,Αθήνα 2003) σελ. 278.

1980 λόγω της σοβιετικής εισβολής στο Αφγανιστάν. Η μείωση των ομοσπονδιακών εσόδων και η αύξηση των αμυντικών δαπανών δημιούργησε την ανάγκη ιδιαίτερα δραστικών περικοπών στις μη αμυντικές δαπάνες προκειμένου αποφευχθεί ένα μεγάλο ομοσπονδιακό δημοσιονομικό έλλειμμα. Ο Ρέιγκαν, ωστόσο υποστήριξε τη διαφύλαξη των κεντρικών πυλώνων του κράτους πρόνοιας, δηλαδή την κοινωνική ασφάλεια και το σύστημα υγειονομικής περίθαλψης για τους συνταξιούχους και τους άπορους (Medicare και Medicaid) που αποτελούν τα μεγαλύτερα κοινωνικά προγράμματα των ΗΠΑ. Υποστήριξε επίσης τις ομοσπονδιακές δαπάνες για την παιδεία, που επί προεδρίας του ανήλθαν σε πρωτόγνωρα ύψη. Ως εκ τούτου όλο το βάρος της περικοπής των ομοσπονδιακών δαπανών έπεσε στα πιο ειδικευμένα κοινωνικά προγράμματα κυρίως της Great Society καθώς και στον εξορθολογισμό της ομοσπονδιακής δημόσιας διοίκησης μέσω της συρρίκνωσης του προσωπικού της, τα οποία όμως δεν είχαν άμεσα αποτελέσματα με συνέπεια να γιγαντωθεί το ετήσιο ομοσπονδιακό δημοσιονομικό έλλειμμα.

Πέρα από τη μείωση του φόρου εισοδήματος και την ανακοπή των τάσεων γιγάντωσης του ομοσπονδιακού κράτους ο Ρέιγκαν προώθησε τη λεγόμενη «απορύθμιση» (με την έννοια του deregulation) απελευθερώνοντας σημαντικούς κλάδους της οικονομίας από το λεπτομερειακό ομοσπονδιακό παρεμβατισμό. Επίσης ο Ρέιγκαν απελευθέρωσε τον καίριο κλάδο των τραπεζών και της κεφαλαιαγοράς καθώς και των κλάδο της ενέργειας. Οι μεταρρυθμίσεις του Ρέιγκαν στην κεφαλαιαγορά οδήγησαν στην άνθηση νέων ειδικευμένων μορφών χρηματοδότησης της επιχειρηματικότητας, που σε συνδυασμό με τη μείωση της φορολογίας προσέδωσαν νέα δυναμική στο αμερικανικό καπιταλιστικό σύστημα γεγονός που είχε ως συνέπεια να εμφανίζονται στην αμερικανική οικονομία πολύ συχνότερα νέες επιχειρήσεις, που στηρίζονται σε τεχνολογικές ή άλλες καινοτομίες και βρίσκουν χρηματοδότηση στο νέο απελευθερωμένο πλαίσιο της κεφαλαιαγοράς. Η ύφεση του 1982 όντως τερμάτισε την περίοδο του υψηλού πληθωρισμού στις ΗΠΑ. Ακολούθησε η πιο μακροχρόνια μέχρι τότε περίοδος οικονομικής ανάπτυξης στην αμερικανική ιστορία, ο στασιμοπληθωρισμός αποτελούσε πλέον παρελθόν ενώ το πολιτικό κλίμα άλλαξε δραματικά υπέρ του προέδρου. Το αποτέλεσμα των εκλογών του 1984 επικύρωσε τη «συντηρητική επανάσταση» του Ρέιγκαν ο οποίος πήρε το 58% των ψήφων και κέρδισε όλες τις πολιτείες πλην της Μινεσότας, από την οποία προερχόταν ο αντίπαλος του Ουαλτερ Μοντεϊλ. Η οικονομία των ΗΠΑ ως σύνολο βγήκε από τη φάση της συγκριτικής παρακμής της έναντι των κυριότερων διεθνών

ανταγωνιστών της και γνώρισε εντυπωσιακούς ρυθμούς ανάπτυξης που αποτέλεσε καίριο στοιχείο για την αμερικανική διεθνή ισχύ και επιρροή στις τελευταίες δύο δεκαετίες του 20^{ου} αιώνα.

Στην εξωτερική πολιτική η «συντηρητική επανάσταση» του Ρέιγκαν συνδύασε την έξαρση του αμερικανικού εθνικισμού με την αναβίωση της αντικομμουνιστικής ιδεολογικής σταυροφορίας. Η έξαρση του αμερικανικού εθνικισμού στα τέλη της δεκαετίας του '70 συνδέεται με δύο περιφερειακά γεγονότα επί προεδρίας Κάρτερ. Το πρώτο ήταν η απομάκρυνση των ΗΠΑ από την διώρυγα του Παναμά και το δεύτερο και σημαντικότερο ήταν η ομηρία για πάνω από ένα χρόνο 52 αμερικανών διπλωματών στο Ιράν έπειτα από βίαιη κατάληψη της πρεσβείας των ΗΠΑ στην Τεχεράνη στα τέλη του 1979. Στην αναβίωση της αντικομμουνιστικής σταυροφορίας συνέβαλε η άνοδος φιλοσοβιετικών καθεστώτων σε περιοχές της Αφρικής, της νότιας αραβικής χερσονήσου και ιδίως στη Νικαράγουα, που λόγω της εγγύτητας στις ΗΠΑ θορόβησε τα συντηρητικά τμήματα της αμερικανικής κοινωνίας. Επίσης τα φιλόδοξα εξοπλιστικά προγράμματα της Σοβιετικής Ένωσης και η σοβιετική εισβολή στο Αφγανιστάν το Δεκέμβριο του 1979 ολοκλήρωσαν την εικόνα αποτυχίας της *détente* στις αντιλήψεις της νέας συντηρητικής πλειοψηφίας που ανέδειξε τον Ρέιγκαν ως πρόεδρο.

Ο Ρέιγκαν ήταν ωστόσο ο μόνος σημαντικός πολιτικός των ΗΠΑ που από το 1980 θεωρούσε επικείμενη στο προβλεπτό μέλλον την κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης, ήταν πεπεισμένος ότι η εντυπωσιακή στρατιωτική μηχανή της Σοβιετικής Ένωσης στηριζόταν σε ετοιμόρροπα οικονομικά θεμέλια και έβλεπε τη νέα παγκόσμια αντικομμουνιστική σταυροφορία ως στρατηγική της αποφασιστικής εντατικοποίησης των αντισοβιετικών πιέσεων, για να επιφέρουν την κατάρρευση του σαθρού σοβιετικού οικοδομήματος, η διάγνωση του στηριζόταν κυρίως στην ακράδαντη πίστη του ότι το σοβιετικό σύστημα πήγαινε ενάντια στην ανθρώπινη πίστη και ήταν καταδικασμένο να αποτύχει. Κεντρικό στοιχείο της πολιτικής του Ρέιγκαν προς τη Σοβιετική Ένωση ήταν η μεγάλη αύξηση των αμυντικών δαπανών⁷⁰,

⁷⁰ Ουσιαστική όψη της αμυντικής ανάλυσης έγκειται στο ότι η συμπεριφορά των εχθρών μας επηρεάζεται από τις στρατιωτικές δαπάνες μας, και μάλιστα κατά δύο διαφορετικούς τρόπους. Πρώτον, αν δαπανήσουμε περισσότερα, τότε και αυτοί μάλλον θα ξοδέψουν περισσότερα δεν μπορούμε να υπολογίσουμε το καθαρό κέρδος που θα αποκομίσουμε υποθέτοντας ότι δεν θα υπάρξει καμία αντίδραση από μέρους τους. Είναι μάλιστα δυνατό να προκύψει ότι το καθαρό πλεονέκτημα που έχουμε θα μειωθεί ως απώρροια των αυξημένων δαπανών : ενδέχεται για κάθε δολάριο που θα ξοδέψουμε εμείς, αυτοί να δαπανήσουν περισσότερο. Επομένως, η πεποίθηση ότι μπορούμε να αποκομίσουμε οφέλη από τις επιπρόσθετες δαπάνες στηρίζεται εν μέρει στην υπόθεση ότι η Σοβιετική Ένωση δεν θα είναι σε θέση ή δεν θα επιθυμήσει να δαπανήσει εξίσου πολλά με εμάς. Φυσικά, αυτό

που αποσκοπούσε να χρεοκοπήσει τη Σοβιετική Ένωση μέσω μιας δυσβάστακτης κούρσας εξοπλισμών.

4.4 Το επίπεδο της λήψης αποφάσεων (ατομικό).

Ξεφεύγοντας από το σύστημα και το κράτος, η προσοχή πλέον επικεντρώνεται στο ποιος αποφασίζει για την εξωτερική πολιτική. Η ανάλυση σε αυτό το επίπεδο εξετάζει τη διεθνή πραγματικότητα και συμπεριφορά με τέτοιον τρόπο ώστε να απαντά στο ερώτημα κατά πόσο οι αποφάσεις και οι δράσεις των πρωταγωνιστικών δρώντων επηρεάζονται από τα χαρακτηριστικά των ατόμων που έχουν την αρμοδιότητα να λαμβάνουν αποφάσεις εξωτερικής πολιτικής. Πιο συγκεκριμένα, έχοντας ως αφετηρία ότι οι πολιτικοί ηγέτες αποτελούν τους κινητήριους μοχλούς της διεθνούς ζωής, εξετάζει την επίδραση των ατομικών χαρακτηριστικών και σύμφωνα με τον Robert Jervis⁷¹ των πεποιθήσεων και των αντιλήψεων - εικόνων που σχηματίζουν οι άνθρωποι αυτοί για το διεθνές περιβάλλον και τους άλλους καθώς επίσης και το βαθμό στον οποίο οι λανθασμένες αυτές αντιλήψεις οδηγούν σε αντίστοιχες λανθασμένες αποφάσεις.

Επιπρόσθετα οι πράξεις ενός ατόμου δεν μπορούν να εξηγηθούν μονάχα με βάση τα προσωπικά του γνωρίσματα, το χαρακτήρα και την ιδιοσυγκρασία του. Όταν κάποιος είναι ενταγμένος μέσα σε ένα μηχανισμό δέχεται πλήθος πιέσεις και υφίσταται άπειρους περιορισμούς. Συνεπώς η ανάλυση επικεντρώνεται και στην κατανόηση του ρόλου που διαδραματίζει το άτομο μέσα σε ένα συγκεκριμένο πολιτικό και κοινωνικό οργανισμό αλλά και των επιδράσεων που ασκεί αυτός ο ρόλος στη συμπεριφορά του. Στην υπό εξέταση περίοδο οι ηγέτες των δύο υπερδυνάμεων, ο Ροναλτ Ρέιγκαν για τις ΗΠΑ και ο Μιχαήλ Γκορμπατσόφ για τη Σοβιετική Ένωση, με τις πράξεις και αποφάσεις τους διαδραμάτισαν σημαντικό ρόλο για τον τερματισμό του ψυχρού πολέμου. Ειδικότερα .

επιδέχεται αμφισβήτησης : ενώ το εθνικό εισόδημα τους είναι μικρότερο από το δικό μας, έχουν εν τούτοις μεγαλύτερη δυνατότητα συμπίεσης της κατανάλωσης των πολιτών τους. J.Stiglitz (1992), «Οικονομική του Δημόσιου Τομέα», (εκδ. Κριτική), σελ 387

⁷¹ Για την ανάλυσή του Jervis σχετικά με το επίπεδο λήψης αποφάσεων (βλ. R. Jervis, (1976), «Perceptions and Misperceptions in International Politics», (Princeton University Press, Princeton).

4.4.1 Ροναλτ Ρέιγκαν

Ήταν ο τεσσαρακοστός πρόεδρος των Ηνωμένων Πολιτειών (1981-1989) και τριακοστός τρίτος Κυβερνήτης της Καλιφόρνια (1967-1975). Γεννήθηκε στο Illinois, όπου και σπούδασε οικονομικά και κοινωνιολογία, μετακόμισε στο Λος Άντζελες τη δεκαετία του 1930, όπου εργάστηκε ως ηθοποιός, έγινε πρόεδρος του συνδικάτου ηθοποιών (Screen Actors Guild SAG) και εκπρόσωπος της General Electric. Το ξεκίνημα στην πολιτική συνέβη κατά την εργασία του για την General Electric αρχικά ήταν μέλος του Δημοκρατικού Κόμματος, όμως αργότερα το 1962, σε ηλικία των 51 ετών μεταπήδησε στο Ρεπουμπλικανικό Κόμμα,. Είχε λάβει μέρος για τη Ρεπουμπλικανική προεδρική υποψηφιότητα το 1968 καθώς και το 1976 χωρίς επιτυχία την οποία όμως κέρδισε (υποψηφιότητα και εκλογή) το 1980.

Ο τρόπος με τον οποίο ενήργησε ο Ρέιγκαν ήταν εκκληκτικός και για τους ακαδημαϊκούς παρατηρητές, σχεδόν ακατανόητος. Ο Ρέιγκαν δεν είχε ιδέα⁷² από ιστορία και τα λίγα που έμαθε τα έκοψε και έραψε με τέτοιο τρόπο ώστε να ταιριάζουν στις ακλόνητες προκαταλήψεις του. Ο Ρέιγκαν βαριόταν τις λεπτομέρειες της εξωτερικής πολιτικής. Είχε μάθει μερικές βασικές ιδέες για τους κινδύνους του κατευνασμού, τα κακά του κομμουνισμού και το μεγαλείο της πατρίδας του, αλλά δεν ήταν η ειδικότητα του η ανάλυση ουσιαστικών θεμάτων. Ο Ρέιγκαν μπορεί να είχε μόνο βασικές ιδέες, αλλά έτυχε να έχουν να κάνουν και με τα ουσιαστικά θέματα εξωτερικής πολιτικής της εποχής του, γεγονός που αποδεικνύει ότι η αίσθηση προσανατολισμού και η δύναμη των πεποιθήσεων αποτελούν κύρια χαρακτηριστικά της ηγεσίας.

Ο Ρέιγκαν εισηγήθηκε ένα δόγμα εξωτερικής πολιτικής που χαρακτηριζόταν από μεγάλη συνοχή και μεγάλη διανοητική δύναμη. Είχε να επιδείξει μία εξαιρετη ενστικτώδη ψυχοσυναισθηματική επαφή με την πηγή των αμερικανικών κινήτρων συμπεριφοράς. Παράλληλα, καταλάβαινε πόσο εύθραυστο ήταν στην ουσία το σοβιετικό σύστημα, μία άποψη τελείως αντίθετη με εκείνη των περισσότερων εμπειρογνομόνων, ακόμη και μέσα στη συντηρητική παράταξη. Ο Ρέιγκαν είχε ένα φανταστικό ταλέντο να ενώνει τον αμερικανικό λαό. Διέθετε επίσης και μία ασυνήθιστα ευχάριστη και αυθεντικά θερμή προσωπικότητα. Ακόμη και όσοι αποτελούσαν στόχους της ρητορικής του με δυσκολία τον έπαιρναν προσωπικά. Το μελιστάλακτο ύφος του, έκρυβε έναν πολυσύνθετο χαρακτήρα. Ήταν προσηνής και

⁷² H. Kissinger (1995), «Διπλωματία», (Εκδόσεις Λιβάνη), σελ.852.

απόμακρος μαζί, καλοδιάθετος, αλλά σε τελική ανάλυση, ακατάδεκτος. Η ανοικτή καρδιά του ήταν ο τρόπος του για να κρατάει μία απόσταση από τους άλλους. Εφόσον φερόταν σε όλους με την ίδια φιλική διάθεση και φιλοφρονήσεις, κανείς δεν θα μπορούσε να τον διεκδικήσει αποκλειστικά για τον εαυτό του. Το απόθεμα ανεκδότων που ανακυκλωνόταν από τη μία συζήτηση στην άλλη χρησίμευε σαν προστατευτική ασπίδα για τα αδύνατα σημεία του. Όπως πολλοί ηθοποιοί, ο Ρέιγκαν ήταν η πεμπτουσία του μοναχικού ανθρώπου, η γοητεία του ήταν όση και ο εγωκεντρισμός του.

Η ρητορική του Ρέιγκαν για τη μοναδική ηθική θέση της Αμερικής αντικαθρέφτιζε αυτά που έχουν επαναλάβει κατά διαστήματα όλοι σχεδόν οι πρόεδροι του αιώνα μας. Αυτό που έκανε μοναδική τη συγκεκριμένη άποψη του Ρέιγκαν για την μοναδικότητα της Αμερικής ήταν η κατά γράμμα ερμηνεία της, ως οδού στην καθημερινή άσκηση της εξωτερικής πολιτικής. Ενώ οι προκάτοχοι του επικαλούνταν τις αμερικανικές αρχές σαν έρεισμα μίας συγκεκριμένης πρωτοβουλίας (π.χ το σχέδιο Μάρσαλ) ο Ρέιγκαν τις χρησιμοποιούσε σαν όπλα στον καθημερινό αγώνα εναντίον του κομμουνισμού.

Ο Ρέιγκαν θεωρούσε απαράδεκτο το «σύμπλεγμα ενοχής» που ταύτιζε με την κυβέρνηση Κάρτερ και υπερασπιζόταν περήφανα τη θέση της Αμερικής ως «της μεγαλύτερης δύναμης που αγωνίζεται για την ειρήνη σε όλο τον κόσμο σήμερα». Στην πρώτη του συνέντευξη τύπου, χαρακτήρισε τη Σοβιετική Ένωση σαν μία παράνομη αυτοκρατορία έτοιμη να «διαπράξει κάθε είδους έγκλημα, να πει ψέματα, να κοροϊδέψει», για να πετύχει τους σκοπούς της. Ήταν ο προάγγελος του χαρακτηρισμού της Σοβιετικής Ένωσης το 1983 ως «αυτοκρατορίας το κακού», μία άμεση ηθική πρόκληση την οποία δε θα χρησιμοποιούσε κανείς από τους προκατόχους του. Ο Ρέιγκαν έβγαине από τα πλαίσια της συμβατικής διπλωματίας και υπεραπλούστευε τις αρετές της Αμερικής στην αποστολή που μόνος του είχε αναλάβει να πείσει τον αμερικανικό λαό ότι η ιδεολογική σύγκρουση Ανατολής και Δύσης δεν ήταν παίξε γέλασε και πως ορισμένοι διεθνείς αγώνες έχουν να κάνουν με νικητές με ηττημένους και όχι με αντοχή ή διπλωματία.

Η ρητορική της πρώτης τετραετίας του Ρέιγκαν σημάδεψε το τυπικό τέλος της περιόδου ύφεσης. Στόχος της Αμερικής δεν ήταν πλέον η χαλάρωση της έντασης, αλλά η σταυροφορία και ο προσηλυτισμός. Ο Ρέιγκαν είχε εκλεγεί με βάση την υπόσχεση του για ένα μαχητικό αντικομμουνισμό και κράτησε το λόγο του. Τυχερός που αντιμετώπισε μια Σοβιετική Ένωση στον κατήφορο της παρακμής, απέρριπτε την

έμφαση που έδινε ο Νίξον στο εθνικό συμφέρον ως ιδιαίτερα σχετικιστική, ενώ χαρακτήριζε τη μετριοφροσύνη του Κάρτερ ως ένδειξη ηττοπάθειας. Τελικά, η ρητορική του Ρέιγκαν δεν στάθηκε εμπόδιο στις σημαντικές διαπραγματεύσεις, όπως είχαν προδιαγράψει οι επικριτές του. Αντίθετα, στη δεύτερη τετραετία, πραγματοποιήθηκε διάλογος Ανατολής και Δύσης, που όμοιος του σε ένταση και έκταση είχε να γίνει από την περίοδο της ύφεσης του Νίξον. Μόνο που αυτή τη φορά οι διαπραγματεύσεις είχαν την υποστήριξη της κοινής γνώμης και επικροτήθηκαν από τους συντηρητικούς.

Ένας τρόπος που αντιμετώπιζε ο Ρέιγκαν την ιδεολογική σύγκρουση ήταν μια απλουστευμένη παραλλαγή του ουίλσονισμού, η φιλοσοφία του για μια λύση αυτού του προβλήματος είχε και αυτή τις ρίζες της στον αμερικανικό ουτοπισμό. Παρόλο που είχε χαρακτηρίσει το ζήτημα σαν έναν αγώνα μεταξύ καλού και κακού, ο Ρέιγκαν δεν πίστευε ότι πρέπει να δοθεί μία μάχη μέχρι τέλους, αντίθετα ήταν πεπεισμένος ότι η κομμουνιστική αδιαλλαξία βασιζόταν περισσότερο στην άγνοια παρά σε μια σύμφυτη κακή προαίρεση, πιο πολύ σε μία παρεξήγηση παρά σε μία σκόπιμη εχθρότητα. Γιαντό κατά την άποψη του, η σύγκρουση αυτή θα κατέληγε κατά πάσα πιθανότητα στον προσηλυτισμό του αντιπάλου.

Από την ημέρα της ορκωμοσίας του ο Ρέιγκαν επεδίωξε ταυτόχρονα δύο αντικειμενικούς σκοπούς, να πολεμήσει τη σοβιετική γεωπολιτική πίεση μέχρι να σταματήσει πρώτα η διαδικασία του επεκτατισμού και μετά να αντιστραφεί και να καταστρώσουν ένα πρόγραμμα επανεξοπλισμού που θα στόχευε στο πάγωμα των σοβιετικών προσπαθειών για μια στρατηγική ανωτερότητα, με αποτέλεσμα να μετατραπούν σε στρατηγικό παθητικό. Η κυβέρνηση Ρέιγκαν πραγματοποίησε αυτά τα επιτεύγματα με το να θέσει σε εφαρμογή αυτό που έγινε γνωστό ως δόγμα Ρέιγκαν: «το ότι οι Ηνωμένες Πολιτείες θα βοηθούσαν αντικομμουνιστικές επαναστάσεις να βγάλουν τις χώρες τους από τη σοβιετική σφαίρα επιρροής», αυτό σήμαινε εξοπλισμό των Αφγανών μουτζαχεντίν στον αγώνα κατά των ρώσων, υποστήριξη των κόντρας στη Νικαράγουα και βοήθεια των αντικομμουνιστικών δυνάμεων στην Αιθιοπία και την Αγκόλα. Στις δεκαετίες `60 και `70, οι σοβιετικοί είχαν υποκινήσει επαναστάσεις κατά των κυβερνήσεων που είχαν φιλικές σχέσεις με τις Ηνωμένες Πολιτείες. Τώρα, τη δεκαετία του `80, η Αμερική έδινε στους σοβιετικούς να δοκιμάσουν το δικό τους φάρμακο.

4.4.2 Μιχαήλ Γκορμπατσόφ.

Μιχαήλ Σεργκέγεβιτς Γκορμπατσόφ γεννήθηκε το 1931 στο Πρίβολγε της Σταυρούπολης. Γόνος αγροτικής οικογένειας, είχε πατροπαράδοτους δεσμούς με το Κομμουνιστικό Κόμμα. Η οικογένειά του ανήκε στους Μπολσεβίκους από την εποχή της Οκτωβριανής Επανάστασης και ο ίδιος έγινε μέλος της Κομμουνιστικής Νεολαίας (Κομσομόλ) σε ηλικία μόλις 15 ετών, ενώ ήδη εργαζόταν ως οδηγός αγροτικών μηχανημάτων. Στο Κ.Κ.Σ.Ε. (Κομμουνιστικό Κόμμα της Σοβιετικής Ένωσης) έγινε δεκτός έξι χρόνια αργότερα, ενώ σπούδαζε νομικά στο Πανεπιστήμιο Λεμονόσοφ της Μόσχας. Εξακολουθώντας να ενδιαφέρεται πάντα για την αγροτική οικονομία, είτε ως επαγγελματική ενασχόληση είτε ως αντικείμενο σπουδών, πήρε στη συνέχεια των σπουδών του την ειδικότητα του γεωπόνου-οικονομολόγου από το Ινστιτούτο Αγροτικής Οικονομίας της Σταυρούπολης (1967).

Η άνοδος του Γκορμπατσόφ στην εξουσία το Μάρτιο του 1985 αποτελούσε από μόνη της σημαντικό γεγονός. Ήταν ο πρώτος Γενικός Γραμματέας του Σοβιετικού Κομμουνιστικού Κόμματος ο οποίος έφτασε σε ώριμη ηλικία μετά τον δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο. Ως ενήλικας είχε λίγες εμπειρίες από τη σταλινική περίοδο και ήταν λιγότερο υποχρεωμένος στην κληρονομιά του Στάλιν από ότι οι προκατόχοι του. Είχε διοριστεί στο κυβερνών Πολίτμπρο (πολιτικό γραφείο) το 1978, προς το τέλος της εποχής της αποτελμάτωσης υπό τον Μπρέζνιεφ. Προβάλλοντας ένα νέο δυναμισμό ως εκπρόσωπος της ανερχόμενης τάξης των μορφωμένων επαγγελματιών, παρουσίασε μία έντονη αντίθεση με τους ηλικιωμένους και πνευματικά αποδυναμωμένους ηγέτες της περιόδου του Μπρέζνιεφ. Δεν οδηγήθηκε στην ηγεσία αμέσως μετά το θάνατο του Μπρέζνιεφ. Μετά το θάνατο του τελευταίου, το 1982, επακολούθησε μία μεσοβασιλεία κατά την οποία διορίστηκε πρώτα ο Yuri Andropov και μετά ο Konstantin Chernenko, ο καθένας εκ των οποίων πέθανε σε λίγο παραπάνω από ένα χρόνο από τη στιγμή που ανέλαβαν το αξίωμα. Το τέλος της παλαιάς φρουράς, σε συνδυασμό με τη βάση εξουσίας που είχε ο Γκορμπατσόφ μεταξύ των υπέρμαχων της αλλαγής, η οποία του επέτρεψε να κάνει βασικές αλλαγές στο προσωπικό, έδιναν την αίσθηση ότι ο Γκορμπατσόφ εισήγαγε μία νέα εποχή στην ιστορία της Σοβιετικής Ένωσης.

Ο Γκορμπατσόφ, ο έβδομος σε μία ευθεία γραμμή μετά τον Λένιν, είχε μεγαλώσει σε μία Σοβιετική Ένωση που απολάμβανε μια δύναμη και ένα κύρος άνευ προηγουμένου στην ιστορία της. Ωστόσο, ήταν γραφτό του να είναι ο ηγέτης της, τη

στιγμή που κατέρρευσε μια αυτοκρατορία χτισμένη με τόσο αίμα και τόσο πλούτο. Όταν ο Γκορμπατσόφ ανέβηκε στην εξουσία, βρέθηκε να είναι αρχηγός μίας πυρηνικής υπερδύναμης που είχε ήδη αρχίσει να παρακμάζει οικονομικά και κοινωνικά. Ο Γκορμπατσόφ ενέπνεε μαζί φόβο και ελπίδα. Φόβο, ως ηγέτης μιας υπερδύναμης που την έκανε ακόμη πιο απειλητική ο αινιγματικός τρόπος της διακυβέρνησης της. Ελπίδα πως ο νέος Γενικός Γραμματέας θα έφερνε ίσως μαζί του τον από καιρό αναμενόμενο κλάδο ελιάς. Δεν υπήρχε λέξη του Γκορμπατσόφ που να μην αναλυόταν για κάποιο σημάδι χαλάρωσης της έντασης.

Στην πραγματικότητα, ο Γκορμπατσόφ είχε κάνει μία από τις σημαντικότερες επαναστάσεις της εποχής του. Κατέστρεψε το κομμουνιστικό κόμμα, που είχε οργανωθεί με συγκεκριμένο σκοπό, την κατάληψη και διατήρηση της εξουσίας, και το οποίο είχε υπό τον έλεγχο του όλες τις πτυχές της σοβιετικής ζωής. Στη θέση του, ο Γκορμπατσόφ άφησε τα θρυμματισμένα υπολείμματα μιας αυτοκρατορίας που είχε κάνει αιώνες να χτισθεί. Οργανωμένα σαν ανεξάρτητα κράτη, αλλά τρέμοντας τη νοσταλγία της Ρωσίας για την παλαιά αυτοκρατορία, τα απομεινάρια αυτά έχουν μετατραπεί σε καινούρια στοιχεία αστάθειας, απειλούμενα ταυτόχρονα από τους πρώην ιμπεριαλιστές αφέντες τους και από τα κατάλοιπα διαφόρων ξένων εθνικών ομάδων, ρωσικών τις περισσότερες φορές, που έχουν αποθεθεί στα εδάφη τους μετά από αιώνες ρωσικής κυριαρχίας. Κανένα από αυτά τα αποτελέσματα δεν είχε την παραμικρή σχέση με τις προθέσεις του Γκορμπατσόφ. Αυτό που ήθελε ήταν ο εκσυγχρονισμός, όχι η ελευθερία. Είχε προσπαθήσει να κάνει το κομμουνιστικό κόμμα να συνειδητοποιήσει την υφή του έξω κόσμου. Αντί γιαυτό, έφερε την κατάρρευση του συστήματος που τον είχε διαπλάσει και στο οποίο όφειλε την έπαρση του.

Ωστόσο προφανώς δεν είχε πρόθεση να εξουδετερώσει τη Σοβιετική Ένωση. Το ευρέως αναγνωρισμένο πολιτικό πιστεύω, η περεστρόικα, ήταν σταθερά αντί-σταλινική αλλά όχι αντί-σοσιαλιστική. Έγραψε ότι «μέσω της περεστρόικα και της γκλάσνοστ, τα ιδανικά του σοσιαλισμού θα πάρουν νέα ώθηση» και αυτό θα γινόταν μέσω της επιστροφής στα ιδανικά του Λένιν, ο οποίος εξακολουθεί να ζει στο νου και την καρδιά εκατομμυρίων ανθρώπων⁷³. Η αίσθηση της ανανέωσης που πρόβαλε ο Γκορμπατσόφ δεν έμοιαζε να προμηνύει το τέλος του ψυχρού πολέμου, αντίθετα πολλοί δεξιοί στις Ηνωμένες Πολιτείες είχαν την αίσθηση ότι μια ενδυναμωμένη

⁷³ M. Gorbachev (1988), «Perestroika, New Thinking for our Country and the Word», (London :Fontana) σελ 131.

Σοβιετική Ένωση θα παρουσίαζε μια σοβαρότερη πρόκληση στη Δύση από ότι η παλαιά σκληροπυρηνική ηγεσία.

Παρά την τελική πανωλεθρία, ο Γκορμπατσόφ αξίζει συγχαρητηρίων επειδή είχε την δύναμη να αντιμετωπίσει τα διλήμματα της Σοβιετικής Ένωσης. Στις αρχές, φαίνεται πως πίστευε ότι θα μπορούσε να αναζωογονήσει την κοινωνία του με εκκαθαρίσεις στο κομμουνιστικό κόμμα και την εισαγωγή κάποιων στοιχείων ελεύθερης οικονομίας στον κεντρικό προγραμματισμό. Μονολογι, ο Γκορμπατσόφ δεν είχε ιδέα για τις διαστάσεις του έργου που αναλάμβανε στο εσωτερικό της χώρας, γνώριζε πολύ καλά ότι χρειαζόταν μια περίοδο διεθνούς ηρεμίας για να μπορέσει να κάνει κάτι. Από την άποψη αυτή, τα συμπεράσματα του Γκορμπατσόφ δεν διέφεραν και τόσο από εκείνα όλων των μετασταλινικών προκατόχων του .ενώ στη δεκαετία του `50, ο Κρουσσοφ εξακολουθούσε να έχει τη βεβαιότητα ότι η σοβιετική οικονομία δεν θα αργούσε να ξεπεράσει το καπιταλιστικό σύστημα, ο Γκορμπατσόφ , στη δεκαετία του `80 είχε διαπιστώσει ότι θα χρειαζόταν πάρα πολύ καιρό για να μπορέσει η Σοβιετική Ένωση να επιτύχει μία βιομηχανική παραγωγή που θα ήταν δυνατό έστω κα κατ` ιδέα να θεωρηθεί εφάμιλλη με εκείνη του καπιταλιστικού κόσμου.

Ο Γκορμπατσόφ άρχισε να αναθεωρεί ολόκληρη τη σοβιετική εξωτερική πολιτική. Στο 27^ο συνέδριο του κόμματος το 1986, εγκαταλείφθηκε ολότελα η μαρξιστική – λενινιστική ιδεολογία. Ο Γκορμπατσόφ ήταν ο πρώτος σοβιετικός ηγέτης που αποκήρυξε ολότελα τον ταξικό αγώνα και διακήρυξε τη συνύπαρξη σαν αυτοσκοπό. Αν και συνέχιζε να επιβεβαιώνει τις ιδεολογικές διαφορές μεταξύ Ανατολής κα Δύσης, ο Γκορμπατσόφ επέμενε ότι επισκιάζονταν από την ανάγκη μιας διεθνούς συνεργασίας. Πέρα από αυτό δεν αντιλαμβανόταν τη συνύπαρξη με τον ίδιο τρόπο που την αντιλαμβάνονταν άλλοτε, σαν ένα διάλειμμα πριν από την τελική αναμέτρηση, αλλά σαν ένα πάγιο συστατικό της σχέσεις μεταξύ του κομμουνιστικού και του καπιταλιστικού κόσμου.

Ο Γκορμπατσόφ ξεκίνησε με την πεποίθηση ότι ένα ανανεωμένο κομμουνιστικό κόμμα θα μπορούσε να φέρει τη σοβιετική κοινωνία στο σύγχρονο κόσμο. Αυτό που δεν κατάφερε να κάνει, όμως ήταν να δεχθεί ο ίδιος πως ο κομμουνισμός δεν ήταν η λύση, αλλά το πρόβλημα. Επί δύο γενιές, το κομμουνιστικό κόμμα καταπίεζε την ανεξάρτητη σκέψη και κατέστρεφε την ατομική πρωτοβουλία. Μέχρι το 1990, ο κεντρικός προγραμματισμός είχε απολιθωθεί και οι διάφοροι οργανισμοί που είχαν φτιαχτεί για να ελεγχθούν όλες οι πτυχές της ζωής αντ` αυτού

διαπραγματεύονταν συνθήκες μη επίθεσης με τις ίδιες ομάδες που υποτίθεται ότι επέβλεπαν. Η πειθαρχία είχε γίνει θέμα ρουτίνας και η απόπειρα του Γκορμπατσόφ να απελευθερώσει την πρωτοβουλία εξαπέλυσε το χάος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5^ο

Η ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΑΝΑΒΙΩΣΗΣ ΚΑΙ ΤΟ ΤΕΛΟΣ ΤΟΥ ΨΥΧΡΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ ΥΠΟ ΤΟ ΠΡΙΣΜΑ ΤΗΣ ΡΕΑΛΙΣΤΙΚΗΣ ΚΑΙ ΦΙΛΕΛΕΥΘΕΡΗΣ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗΣ

5.1 Ρεαλιστική και Φιλελεύθερη προσέγγιση.

Μέσω της επιστημονικής μελέτης της διεθνούς πολιτικής, οι επιστήμονες μπορούν να βρουν τα αίτια των σοβαρότερων πολιτικών προβλημάτων του κόσμου και να προτείνουν λύσεις ώστε να βοηθήσουν τους πολιτικούς να τα προσπεράσουν. Η επιστήμη σημαδεύτηκε από μια τέτοια δέσμευση στο να αλλάξει ο κόσμος. Αυτή είναι γνωστή ως η κανονιστική θέση και το έργο της ακαδημαϊκής μελέτης είναι να δημιουργήσει ένα καλύτερο κόσμο. Οι αντίπαλοι αυτής της θέσης τη χαρακτήρισαν ιδεαλισμό, διότι είχε μια άποψη για το πώς θα έπρεπε να είναι ο κόσμος και προσπάθησε να συμβάλει σε γεγονότα ώστε να πραγματοποιηθεί αυτή η άποψη. Αντί αυτού, οι αντίπαλοι της προτίμησαν μία προσέγγιση την οποία ονόμασαν Ρεαλισμό, η οποία όπως ήταν αναμενόμενο, επέμενε να βλέπουμε τον κόσμο όπως είναι στην πραγματικότητα και όχι όπως θα θέλαμε να είναι. Για τους ρεαλιστές, ο πραγματικός κόσμος δεν είναι ευχάριστος, οι άνθρωποι είναι εγωιστές, στην καλύτερη περίπτωση, και συνήθως είναι μάλλον πολύ χειρότερα. Αντιλήψεις, όπως η πιθανότητα να τελειοποιηθούν οι άνθρωποι και η δυνατότητα βελτίωσης της διεθνούς πολιτικής φαντάζουν εξωπραγματικές. Αυτή η διαμάχη μεταξύ του ιδεαλισμού και του ρεαλισμού συνεχίζεται μέχρι και σήμερα, αλλά θα ήταν δίκαιο να πούμε ότι ο ρεαλισμός τείνει να βρίσκεται σε πλεονεκτική θέση. Αυτό οφείλεται κυρίως στο γεγονός ότι ο ρεαλισμός φαίνεται να συμφωνεί περισσότερο με την κοινή λογική από ότι ο ιδεαλισμός. Ο ρεαλισμός αποτελεί τον κυρίαρχο τρόπο με τον οποίο εξηγείται η διεθνή πολιτική τα τελευταία εκατό χρόνια.

Οι φιλελεύθεροι έχουν άλλη άποψη της διεθνούς πολιτικής και όπως οι ρεαλιστές, έχουν μακρά παράδοση. Προηγουμένως αναφέραμε τον ιδεαλισμό, ο οποίος αποτέλεσε μία ακραία εκδοχή του φιλελευθερισμού. Υπάρχουν πολλές παραλλαγές του φιλελευθερισμού (ή του πλουραλισμού, όπως συχνά ονομάζεται), όπως θα δούμε και στη συνέχεια τα κύρια θέματα της φιλελεύθερης σκέψης είναι ότι οι άνθρωποι μπορούν να τελειοποιηθούν, ότι η δημοκρατία είναι απαραίτητη για την

ανάπτυξη αυτής της τελειοποίησης και ότι οι ιδέες έχουν σημασία. Πίσω από όλα αυτά βρίσκεται η πίστη στην πρόοδο.

5.2 Φιλελεύθερη σχολή

Η Φιλελεύθερη παράδοση⁷⁴ είναι συνυφασμένη με την εμφάνιση του σύγχρονου φιλελεύθερου κράτους. Οι φιλελεύθεροι φιλόσοφοι ξεκινώντας από το βρετανό John Locke τον 17ο αιώνα, διέβλεπαν ισχυρές προοπτικές για ανθρώπινη πρόοδο στο πλαίσιο των σύγχρονων αστικών κοινωνιών και καπιταλιστικών οικονομιών που θα μπορούσαν να ευδοκιμήσουν ιδιαίτερα σε εκείνα τα κράτη που παρείχαν εγγυήσεις για τις προσωπικές ελευθερίες. Η σύγχρονη εποχή, αποτελούσε το όχημα για μια νέα και καλύτερη ζωή, χωρίς αυταρχική διακυβέρνηση και με ένα σαφώς υψηλότερο επίπεδο υλικής ευημερίας. Η διαδικασία του εκσυγχρονισμού που πυροδότησε η επιστημονική επανάσταση, οδήγησε σε βελτιωμένες τεχνολογίες και συνεπώς σε πιο αποτελεσματικούς τρόπους παραγωγής αγαθών και τιθάσευσης της φύσης. Αυτή η πορεία ενισχύθηκε περαιτέρω από τη φιλελεύθερη πνευματική επανάσταση που έδειχνε μεγάλη εμπιστοσύνη στη λογική και κρίση του ανθρώπου. Ιδού, λοιπόν, η βάση της φιλελεύθερης πίστης στη δυνατότητα ανθρώπινης προόδου, το σύγχρονο φιλελεύθερο κράτος λειτουργεί με ένα τέτοιο πολιτικό και οικονομικό σύστημα που θα αποφέρει, σύμφωνα με τη γνωστή φράση του Jeremy Bentham, «τη μέγιστη δυνατή ευτυχία στο μέγιστο δυνατό αριθμό ανθρώπων».

Οι φιλελεύθεροι γενικά ερμηνεύουν θετικά την ανθρώπινη φύση⁷⁵. Δείχνουν μεγάλη εμπιστοσύνη στην ανθρώπινη λογική και είναι πεπεισμένοι ότι μπορούν να εφαρμοστούν ορθολογικά κριτήρια για τη διαχείριση των εξωτερικών θεμάτων. Οι φιλελεύθεροι αναγνωρίζουν ότι οι άνθρωποι είναι ιδιοτελείς και ανταγωνιστικοί μέχρι ενός ορισμένου σημείου. Πιστεύουν όμως επίσης, ότι οι άνθρωποι έχουν ταυτόχρονα πολλά κοινά συμφέροντα και συνεπώς, μπορούν να επιδοθούν σε συνεργασίες και κοινωνικές δράσεις, τόσο στο εσωτερικό, όσο και στο εξωτερικό πεδίο, ώστε να επιτύχουν μεγαλύτερα οφέλη σε εθνικό επίπεδο, αλλά και διεθνώς. Κατά, συνέπεια οι φιλελεύθεροι τείνουν να είναι αισιόδοξοι αναφορικά με τις προοπτικές του να γίνει ο κόσμος ασφαλέστερος και ειρηνικότερος. Οι περισσότεροι φιλελεύθεροι πιστεύουν

⁷⁴ R.Jackson – G. Sorensen (2006), «Θεωρία και μεθολογία των διεθνών σχέσεων», (Εκδόσεις Gutenberg) σελ.164..

⁷⁵ J. Mearshaimar (2007), «Η τραγωδία της πολιτικής των μεγάλων δυνάμεων», (Εκδόσεις Ποιότητα), σελ.47

ότι είναι εφικτό να μειωθεί σε σημαντικό βαθμό η μάστιγα του πολέμου και να αυξηθεί η διεθνής ευημερία. Ως εκ τούτου οι φιλελεύθερες θεωρίες ενίοτε ονομάζονται «ουτοπικές» ή «ιδεαλιστικές».

Η αισιόδοξη οπτική του φιλελευθερισμού για τη διεθνή πολιτική βασίζεται σε τρεις θεμελιώδεις πεποιθήσεις, α) οι φιλελεύθεροι θεωρούν τα κράτη, ως τους κυριότερους δρώντες στη διεθνή πολιτική, β) τονίζουν ότι τα εσωτερικά χαρακτηριστικά των κρατών ποικίλουν σημαντικά και ότι αυτές οι διαφορές έχουν βαθιά επίδραση στην κρατική συμπεριφορά. Επιπλέον οι φιλελεύθεροι θεωρητικοί συχνά πιστεύουν ότι ορισμένες εσωτερικές ρυθμίσεις (π.χ δημοκρατία) είναι εγγενώς προτιμητέες από κάποιες άλλες (π.χ δικτατορία). Για τους φιλελεύθερους επομένως, υπάρχουν «καλά» και «κακά» κράτη στο διεθνές σύστημα, και γ) οι φιλελεύθεροι πιστεύουν ότι οι υπολογισμοί περί ισχύος, μικρή σημασία έχουν για την εξήγηση της συμπεριφοράς των κρατών.

Οι τρεις κύριες θεωρίες που μνημονεύθηκαν πιο πάνω έχουν ιδιαίτερα μεγάλη επιρροή μεταξύ των διάφορων θεωριών που βρίσκονται κάτω από την ομπρέλα του φιλελευθερισμού. Η πρώτη υποστηρίζει ότι υψηλά επίπεδα οικονομικής αλληλεξάρτησης μεταξύ των κρατών καθιστούν απίθανο το να πολεμήσουν τα κράτη μεταξύ τους. Σύμφωνα με αυτή τη θεωρία, η ρίζα της σταθερότητας είναι η δημιουργία και διατήρηση μιας φιλελεύθερης οικονομικής τάξης η οποία επιτρέπει την ελεύθερη οικονομική συναλλαγή μεταξύ των κρατών. Μία τέτοια τάξη αυξάνει την ευημερία των κρατών ενισχύοντας κατ' αυτό τον τρόπο την ειρήνη, καθώς τα ευημερούντα κράτη είναι περισσότερο ικανοποιημένα από οικονομική άποψη, και τα ικανοποιημένα κράτη είναι πιο ειρηνικά. Πολλοί πόλεμοι διεξάγονται προκειμένου να αποκτηθεί ή να διατηρηθεί πλούτος, αλλά τα κράτη έχουν πολύ μικρότερο κίνητρο να ξεκινήσουν πόλεμο αν είναι ήδη πλούσια. Η δεύτερη θεωρία, η θεωρία της δημοκρατικής ειρήνης, ισχυρίζεται ότι οι δημοκρατίες δεν πολεμούν εναντίον άλλων δημοκρατιών. Το επιχείρημα εδώ δεν είναι ότι οι δημοκρατίες είναι λιγότερο φιλοπόλεμες από ότι οι μη δημοκρατίες, αλλά ότι οι δημοκρατίες δεν πολεμούν μεταξύ τους. Τέλος, ορισμένοι φιλελεύθεροι διατείνονται ότι οι διεθνείς θεσμοί ενισχύουν τις προοπτικές για συνεργασία μεταξύ των κρατών και έτσι μειώνουν σημαντικά την πιθανότητα πολέμου. Οι θεσμοί δεν είναι ανεξάρτητες πολιτικές οντότητες που βρίσκονται πάνω από τα κράτη και τα υποχρεώνουν να συμπεριφέρονται με αποδεκτούς τρόπους. Αντ' αυτού, οι θεσμοί είναι σύνολα κανόνων που ορίζουν τους τρόπους με τους οποίους τα κράτη θα πρέπει να

συνεργάζονται και να συναγωνίζονται μεταξύ τους. Ορίζουν αποδεκτές μορφές κρατικής συμπεριφοράς και απαγορεύουν μη αποδεκτά είδη συμπεριφοράς. Αυτοί οι κανόνες δεν επιβάλλονται στα κράτη από κάποιον Λεβιάθαν, αλλά διαπραγματεύονται από τα κράτη, τα οποία συμφωνούν να τηρήσουν τους κανόνες που αυτά δημιούργησαν, επειδή είναι προς το συμφέρον τους να κάνουν κάτι τέτοιο. Οι φιλελεύθεροι ισχυρίζονται ότι αυτοί οι θεσμοί ή κανόνες μπορούν να αλλάξουν θεμελιωδώς την κρατική συμπεριφορά προς την κατεύθυνση της ειρήνης και όχι του πολέμου.

5.2.1 Η Περίοδος αναβίωσης και το τέλος του ψυχρού πολέμου υπό το πρίσμα της φιλελεύθερης σχολής.

Μετά από όλους τους μεγάλους πολέμους υπάρχει αναπόφευκτα και είναι κατανοητό μία περίοδος όπου η αισιοδοξία επικρατεί πέρα για πέρα, και στην περίοδο μεταψυχροπολεμικής εποχής, μεγάλο μέρος αυτής εκφράστηκε μέσω των γραπτών των φιλελεύθερων θεωρητικών, ένας από τους σημαντικότερους θεωρητικούς στον τομέα της πολιτικής ήταν ο Francis Fukuyama, ένας πρώην αξιωματούχος του υπουργείου εξωτερικών των ΗΠΑ. Όντας ειδικός στα θέματα του τρίτου κόσμου και έχοντας μία τάση προς φιλοσοφική σκέψη, ο Fukuyama έγινε διάσημος στα τέλη της δεκαετίας του `80 με ένα άρθρο το οποίο είχε τίτλο «the end of history». Η βασική θέση που παρουσίασε το 1989 αποτελούσε ένα σύνολο απλών, αλλά συνάμα και πολύ σημαντικών ισχυρισμών. Αυτοί μπορούν να συνοψιστούν ως εξής: από τον καιρό της Γαλλικής Επανάστασης η «ιστορία» είχε οδηγηθεί από μια κεντρική δυναμική σύγκρουση μεταξύ των δυνάμεων που υποστήριζαν τον κολεκτιβισμό και αυτών που επιδοκίμαζαν τα ιδανικά του «αστικού» ατομικισμού ότι με τη Ρωσική Επανάσταση του 1917 η ζυγαριά έγειρα καθαρά προς την πρώτη, ότι μέχρι το τέλος της δεκαετίας του `70, ωστόσο, η ζυγαριά άρχισε να γέρνει προς την άλλη πλευρά καθώς οι διάφορες προσπάθειες για οικονομικό σχεδιασμό στον τρίτο κόσμο άρχισαν να εμφανίζουν σημάδια κόπωσης, ότι η αλλαγή αυτή έγινε ακόμη πιο έντονη όταν ο Γκορμπατσόφ ανάλαβε την εξουσία στην Ε.Σ.Σ.Δ το 1985 και άρχισε να αμφισβητεί παραδοσιακές σοβιετικές αντιλήψεις και έγινε ακόμα πιο έκδηλη όταν ο Γκορμπατσόφ αποφάσισε τελικά να εγκαταλείψει την ανατολική Ευρώπη και οι λαοί αυτών των χωρών τάσσονταν υπέρ της «αστικής» δημοκρατίας και της οικονομίας της αγοράς, δίνοντας έτσι τέλος στον ψυχρό πόλεμο με όρους

αποκλειστικά υπέρ της Δύσης. Σύμφωνα με τον Fukuyama, αυτό εκπροσωπούσε την ιστορική νίκη των δυνάμεων του ατομικισμού, σηματοδοτώντας αυτό που ο ίδιος αποκάλεσε το «τέλος» μίας φάσης της «ιστορίας» και την αρχή μίας άλλης όπου οι φιλελεύθερες οικονομικές αξίες θα επικρατούσαν παγκοσμίως. Δεν υπήρχε πλέον εναλλακτική για την αστική δημοκρατία.

Η άποψη αυτή ενός νέου και πιο ειρηνικού κόσμου ο οποίος έπαιρνε μορφή υποστηριζόταν από τουλάχιστον τρεις βασικούς φιλελεύθερους ισχυρισμούς. Ο πρώτος είχε να κάνει με τη δημοκρατία και την ιδέα, ανατρέχοντας στον Καντ, ότι όσο ο αυταρχισμός γεννούσε τον πόλεμο, οι δημοκρατίες γεννούσαν την ειρήνη, ως εκ τούτου, όσο περισσότερες δημοκρατίες υπήρχαν (όπως υπήρχαν μετά την πτώση του κομμουνισμού), τόσο πιο ειρηνικός θα γινόταν ο κόσμος. Η υπόθεση αυτή θα συνδεόταν με μία άλλη υπόθεση σχετική με το ρόλο των θεσμών, ισχυρίστηκε ότι οι θεσμοί δεν βοηθούσαν μόνο το να οργανώσουν τον σύγχρονο κόσμο πιο αποτελεσματικά, αλλά έκαναν πολλά για να ξεπεραστεί η λογική της αναρχίας μέσω της μεσολάβησης σε συγκρούσεις μεταξύ κρατών. Αυτή η υπόθεση, με τη σειρά της, πήγαινε χέρι – χέρι με ένα τρίτο επιχείρημα που συνέδεε την αιτία της ειρήνης με την ύπαρξη του καπιταλισμού. Φυσικά, οι φιλελεύθεροι συμφωνούσαν ότι ο καπιταλισμός είχε ένα σκοτεινό πυθμένα. Ωστόσο, ισχυρίζονταν ότι καθώς αναπτυσσόταν το παγκόσμιο εμπόριο, καθώς στένευαν οι οικονομικές σχέσεις μεταξύ διαφορετικών γεωγραφικών περιοχών, και καθώς οι χώρες επένδυαν ολοένα και περισσότερο η μία στην οικονομία της άλλης, η κατάσταση αυτή θα δημιουργούσε ένα ισχυρότερο σύνολο υλικών κινήτρων που θα ανάγκαζε τα έθνη να τα πάνε καλά μεταξύ τους. Το ενδεχόμενο της σύγκρουσης παρέμενε, όμως σε ένα ολοένα και πιο ολοκληρωμένο οικονομικό σύστημα, η πιθανότητα να προκύψει πραγματικά θα μειωνόταν σίγουρα γρήγορα.

5.3 Ρεαλιστική σχολή.

Σε αντίθεση με τους φιλελεύθερους, οι ρεαλιστές είναι απαισιόδοξοι αναφορικά με την διεθνή πολιτική. Οι βασικές θεωρητικές ιδέες και παραδοχές του ρεαλισμού είναι α) η απαισιόδοξη ερμηνεία της ανθρώπινης φύσης, β) η πεποίθηση ότι η αντιπαράθεση αποτελεί εγγενές στοιχείο των διεθνών σχέσεων και πως τελικά οι διεθνείς αντιπαραθέσεις επιλύονται με στρατιωτικά μέσα, γ) το γεγονός ότι η εθνική ασφάλεια και επιβίωση αποτελούν πρωταρχικό μέλημα για κάθε κράτος και

δ) η αμφισβήτηση της δυνατότητας προόδου στη διεθνή πολιτική, τουλάχιστον σε επίπεδο αντίστοιχο με την πρόοδο στο εσωτερικό μίας χώρας. Αυτές οι ιδέες και παραδοχές έχουν καθοδηγήσει τη σκέψη των πιο σημαντικών εκπροσώπων του ρεαλισμού στις διεθνείς σχέσεις τόσο στο παρελθόν, όσο και σήμερα.

Σύμφωνα με τον Mearsheimer⁷⁶, η απαισιόδοξη οπτική γωνιά για τις διεθνείς σχέσεις βασίζεται σε τρεις θεμελιώδεις πεποιθήσεις, α) οι ρεαλιστές, όπως και οι φιλελεύθεροι αντιμετωπίζουν τα κράτη ως τους κυριότερους δρώντες στη διεθνή πολιτική. Όμως οι ρεαλιστές επικεντρώνονται κυρίως στις μεγάλες δυνάμεις, επειδή τα κράτη αυτά κυριαρχούν και διαμορφώνουν τη διεθνή πολιτική και επίσης προκαλούν θανατηφόρους πολέμους, β) οι ρεαλιστές πιστεύουν ότι η συμπεριφορά των μεγάλων δυνάμεων επηρεάζεται κυρίως από το εξωτερικό τους περιβάλλον και όχι από τα εσωτερικά τους χαρακτηριστικά. Η δομή του διεθνούς συστήματος, την οποία όλα τα κράτη πρέπει να αντιμετωπίσουν, διαμορφώνει σε μεγάλο βαθμό την εξωτερική πολιτική και γ) οι ρεαλιστές πιστεύουν ότι οι υπολογισμοί σχετικά με την ισχύ κυριαρχούν στη σκέψη των κρατών, και ότι τα κράτη ανταγωνίζονται για ισχύ μεταξύ τους.

Κατά τους ρεαλιστές, η μόνιμη έγνοια των ανθρώπων είναι, πως θα βελτιώσουν την προσωπική τους ζωή πάντα σε σχέση με αυτή των άλλων γύρω τους, τους ενδιαφέρει να έχουν το πάνω χέρι στις κοινωνικές τους σχέσεις, το ίδιο ισχύει και στις σχέσεις με άλλα κράτη. Από αυτή την άποψη, οι άνθρωποι παρουσιάζουν τα ίδια χαρακτηριστικά παντού και πάντα, ανεξαρτήτως κουλτούρας ή εθνικότητα. Αυτή η απαισιόδοξη απεικόνιση της ανθρώπινης φύσης είναι ιδιαίτερα έντονη στη θεωρία του Hans Morgenthau, ο οποίος ήταν πιθανότατα ο κορυφαίος στοχαστής του 20^{ου} αιώνα. Ο Morgenthau έβλεπε στους άνδρες και στις γυναίκες «ένα πάθος για εξουσία», γεγονός που ήταν ιδιαίτερα αισθητό στην πολιτική και ειδικότερα στη διεθνή πολιτική, «Η πολιτική αποτελεί έναν αγώνα για την απόκτηση εξουσίας και όποιος και αν είναι ο απώτερος στόχος της, η εξουσία αποτελεί πάντα την άμεση προτεραιότητα. Ο δε τρόπος απόκτησης, διατήρησης και άσκησης της εξουσίας καθορίζει και τη μέθοδο πολιτικής δράσης⁷⁷».

Ο Θουκυδίδης, ο Machiavelli, ο Hobbes και όλοι οι κλασικοί ρεαλιστές πράγματι συμερίζονταν αυτή την άποψη σε κάποιο βαθμό. Πίστευαν, πως ο στόχος

⁷⁶ J. Mearsheimer (2007), «Η τραγωδία της πολιτικής των μεγάλων δυνάμεων», (Εκδόσεις Ποιότητα),, σελ.51

⁷⁷ H. Morgenthau «Scientific Man Versus Power Politics» (1946) Chicago, IL: University of Chicago Press, σελ. 195.

της απόκτησης εξουσίας, τα μέσα της και η άσκηση της βρίσκονται στο επίκεντρο της ανθρώπινης δραστηριότητας. Η διεθνής πολιτική, αποτελούσε για αυτούς πέρα από οτιδήποτε άλλο μία πολιτική ισχύος (power politics), μια αρένα αντιπαραθέσεων, συγκρούσεων και πολέμων ανάμεσα σε κράτη. Σύμφωνα με τον Edward H. Carr «πολιτικός ρεαλισμός» δεν είναι μόνο η επιμονή στα γεγονότα και στην ανάλυση τους αλλά και η αποδοχή της αρχής ότι η ισχύς είναι εκείνη που διαμορφώνει τόσο την ηθική όσο και το δίκαιο⁷⁸». Συνεπώς, η απουσία από τη διεθνή σκηνή κεντρικής εξουσίας οπλισμένης με τη δυνατότητα αποτελεσματικών κυρώσεων, επιβάλλει στο άτομο μια ηθική που διαφέρει ριζικά από εκείνη που διέπει το άτομο μέσα στην κοινωνία, με τα λόγια του Machiavelli, «το κράτος δημιουργεί την ηθική και το δίκαιο, δεν υπάρχει ηθική και δίκαιο πέρα από το κράτος». Οι ρεαλιστές λειτουργούν με βάση την παραδοχή ότι η διεθνής πολιτική εξελίσσεται σε περιβάλλον διεθνούς αναρχίας, δηλαδή σε ένα σύστημα όπου δεν υπάρχει κάποια υπέρτατη αρχή, κάποια παγκόσμια κυβέρνηση. Το κράτος αποτελεί τον κύριο παίχτη στη διεθνή πολιτική σκηνή και συνεπώς, οι διεθνείς σχέσεις αφορούν πρώτα και κύρια τις σχέσεις ανάμεσα στα κράτη. Όλοι οι άλλοι συμμετέχοντες στη διεθνή πολιτική σκηνή όπως άτομα, διεθνείς οργανισμοί, μη κυβερνητικές οργανισμοί κ.λ.π είναι είτε ασήμαντοι, είτε επηρεάζουν εν πάση περιπτώσει λιγότερο τα πράγματα.

Ο βασικός σκοπός της εξωτερικής πολιτικής είναι να προωθεί και να υπερασπίζεται τα εθνικά συμφέροντα στη διεθνή αρένα. Για τους ρεαλιστές, οι διεθνείς σχέσεις αφορούν, ως επί των πλείστον, τον ανταγωνισμό των μεγάλων δυνάμεων για κυριαρχία και εθνική ασφάλεια. Στον αξιακό πυρήνα του ρεαλισμού βρίσκεται η εθνική ασφάλεια και η επιβίωση του κράτους. Το κράτος θεωρείται απαραίτητο για την ευημερία των πολιτών του, αν δεν υπήρχε το κράτος να εξασφαλίζει την τάξη, την ασφάλεια και την πρόοδο, η ανθρώπινη ζωή θα ήταν «μοναχική, φτωχή, μίζερη, κτηνώδης και σύντομη⁷⁹».

Υπάρχει μια σημαντική διάκριση στη ρεαλιστική θεωρία των διεθνών σχέσεων ανάμεσα στον κλασικό ρεαλισμό και τον σύγχρονο ρεαλισμό. Ο κλασικός ρεαλισμός εστιάζει στις βασικές πολιτικές αξίες της εθνικής ασφάλειας και επιβίωσης ενώ ο σύγχρονος ρεαλισμός αποτελεί μια βασική επιστημονική προσέγγιση και εστιάζει στη δομή του διεθνούς συστήματος.

⁷⁸ E.H.Carr (2004), «The Twenty Year's Crisis 1919-1939-An Introduction to the Study of International Relations».(Εκδόσεις Ποιότητα), σελ 147.

⁷⁹ T. Hobbes,(2006) «Leviathan», (Εκδόσεις Γνώση) σελ, 82.

Συνοψίζοντας, παραθέτουμε⁸⁰ τις βασικές αρχές του ρεαλισμού α) οι σημαντικότεροι αυτή τη στιγμή διεθνείς δρώντες είναι τα κράτη, β) έμφαση στο ότι οι σχέσεις μεταξύ των κρατών λαμβάνουν υπό καθεστώς διεθνούς «αναρχίας» (δεν υφίσταται στον διεθνή χώρο κάποια εξουσία υπερκείμενη των κρατών), γ) το ερέθισμα για δράση στη διεθνή πολιτική δίνεται από το συμφέρον του κράτους, δ) καθώς τα κράτη προσπαθούν να προωθήσουν τα συμφέροντα τους, δημιουργούνται συγκρούσεις, και ε) τα κράτη θεωρούνται ορθολογικοί δρώντες, οι οποίοι προβαίνουν σε εκτιμήσεις κόστους – οφέλους.

5.3.1 Η Περίοδος αναβίωσης και του τέλους του ψυχρού πολέμου υπό το πρίσμα της ρεαλιστικής σχολής.

Ενώ οι φιλελεύθερη προσέβλεπαν σε πιο ειρηνικές εποχές, οι υποστηρικτές του ρεαλισμού δημιουργούσαν μια πιο θλιβερή εικόνα του κόσμου που διαμορφωνόταν. Δεν έβλεπαν το όραμα της ασφάλειας, της σταθερότητας και της οικονομικής τάξης, αλλά το όραμα του χάους και της σύγκρουσης. Η εκτίμηση αυτή προήλθε από τρεις κύριες πηγές: μια πιο γενική θεωρία της διεθνούς πολιτικής που ισχυριζόταν ότι το διεθνές σύστημα ήταν πάντα και θα εξακολουθεί να είναι ανταγωνιστικό και άναρχο, μια ερμηνεία της ιστορίας που τόνιζε τις αποτυχίες στη δημιουργία νέων παγκόσμιων τάξεων κατά το παρελθόν, κυρίως μετά τον πρώτο παγκόσμιο πόλεμο, και μια εκτίμηση του κόσμου όπως ήταν μετά το 1989 με τους νέους βάρβαρους πολέμους, τα αποτυχημένα κράτη και τις περιοχές που κατέρρεαν. Όλα αυτά οδήγησαν ορισμένους στο λογικό συμπέρασμα ότι υπήρχαν πράγματι λίγα για τα οποία θα μπορούσε κανείς να είναι αισιόδοξος. Ένας από τους πιο σημαίνοντες διανοούμενους ο οποίος βοήθησε στον χαρακτηρισμό του ρεαλισμού στην μεταψυχροπολεμική περίοδο ήταν ο John Mearsheimer ένα καθηγητής των πολιτικών επιστημών στο πανεπιστήμιο του Σικάγο. Ο Mearsheimer του οποίου το υπόβαθρο τον κάνει ένα στρατιωτικό ιστορικό και η εκπαίδευση του τον κάνει ένα μελετητή των διεθνών σχέσεων, διαφωνούσε με την αφελή, σύμφωνα με εκείνων, αισιοδοξία που σάρωνε τις ΗΠΑ μετά το 1989. Κατά την άποψη του, η νέα αυτή ευτυχία βασιζόταν πάνω σε μία μεγάλη παρερμηνεία της ιστορίας γενικότερα και του ψυχρού πολέμου ειδικότερα. Ανέφερε τους λόγους του σε ένα από τα πιο ευρέως

⁸⁰ Κ. Κολιόπουλος (2001) , «Η Υψηλή στρατηγική της αρχαίας Σπάρτης 750-192 π.χ» . (Εκδόσεις Ποιότητα), σελ 19.

παρατιθέμενα άρθρα της μεταψυχροπολεμικής περιόδου. Το άρθρο του με τίτλο «back to the future : instability in Europe after the cold war» δημοσιεύτηκε στο σπουδαίο αμερικανικό περιοδικό international security το καλοκαίρι το 1990 και προκάλεσε έντονη αντιπαράθεση. Η απαισιοδοξία του Mearsheimer βασιζόταν σε μεγάλο βαθμό στην ανάλυση της δομής του διεθνούς συστήματος κατά τον ψυχρό πόλεμο η θέση του δεν ήταν ούτε πρωτότυπη ούτε καινούργια, ωστόσο αποτελούσε μια θέση την οποία επικροτούσαν πρόθυμα οι υπόλοιποι ρεαλιστές, συμπεριλαμβανομένου και του Kenneth Waltz. Ισχυριζόταν ότι ο διπολισμός είχε φέρει την σταθερότητα και την τάξη μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, συνεπώς η κατάρρευση του θα μπορούσε μόνο να γεννήσει νέα προβλήματα, από τα οποία η περαιτέρω διάδοση πυρηνικών όπλων ήταν ίσως το πιο επικίνδυνο. Ο Mearsheimer πίστευε επίσης ότι η διαίρεση της Ευρώπης και της Γερμανίας μετά το 1946 είχε συμβάλει σε μία νέα ηπειρωτική τάξη, ως εκ τούτου η ενοποίηση των δύο πιθανότατα να έφερνε την αβεβαιότητα. Τέλος πίστευε όπως και πολλοί άλλοι ότι με την πτώση του κομμουνισμού στην ανατολή θα έρχονταν πάλι στην επιφάνεια εθνικές εχθρότητες του παρελθόντος οι οποίες θα ωθούσαν πάλι την ήπειρο στο χάος και στην αιματοχυσία που είχαν σημαδέψει την όχι και πολύ ευχάριστη ιστορία μεταξύ των δύο παγκόσμιων πολέμων. Καθώς τα Βαλκάνια κυλούσαν προς την βαρβαρότητα μετά το 1990, η ζοφερή πρόγνωση του Mearsheimer για την «επιστροφή της Ευρώπης, ή τουλάχιστον μέρος αυτής στο μέλλον» έμοιαζε πράγματι προνοητική.

Αν το επιχείρημα του Mearsheimer αποτελεί έμπνευση της μελέτης του ψυχρού πολέμου στην Ευρώπη, τότε του Robert Kaplan βοηθήθηκε από τις παρατηρήσεις του σχετικά με τα μέρη του κόσμου τα οποία βίωναν την πτώση και τη διάλυση. Το επιχείρημα του στάθηκε ως η δεύτερη κεντρική πρόκληση στη φιλελεύθερη αισιοδοξία της δεκαετίας του 1990. το άρθρο «the coming anarchy» δημοσιεύτηκε για πρώτη φορά στο σπουδαίο περιοδικό Atlantic monthly το 1994. χρησιμοποιώντας ως αφετηρία το έργο άλλων συγγραφέων, το όραμα του Kaplan για το μέλλον ήταν ίσως λιγότερο θεμελιωμένο εμπειρικά από ότι τα άλλα, όμως αποτελούσε αναμφίβολα μια από τις πιο σοβαρές ερμηνείες της μεταψυχροπολεμικής εποχής, δεν προκαλεί έκπληξη δεδομένης της κύριας υπόθεσης του ότι η οικονομική και ανθρώπινη κατάρρευση σε μέρη της Αφρικής είναι σημαντική για να κατανοήσουμε τη μελλοντική φύση της διεθνούς πολιτικής.

Η εικόνα του νέου κόσμου που παρουσίαζε ο Kaplan ήταν πράγματι απελπιστική. Στο δικό του κόσμο, στον αληθινό κόσμο σύμφωνα με εκείνον, οι

παλιές δομές και οι παραδοσιακές πεποιθήσεις χάνονταν με γοργούς ρυθμούς, προκαλώντας το χάος και τη μιζέρια, ιδιαίτερα, σε χώρες όπως η Σιέρα Λεόνε και το Ζαΐρ στη δυτική Αφρική όπου η ζωή για τους απλούς ανθρώπους είχε γίνει πραγματικά αφόρητη. Εν τω μεταξύ, σε άλλα μέρη του κόσμου, οι παλαιομοδίτικες συγκρούσεις μεταξύ των ιδεολογιών όπως ο κομμουνισμός και ο καπιταλισμός ενέδιδαν σε λιγότερο ελεγχόμενες συγκρούσεις για φυσικούς πόρους όπως το νερό, τις καλλιεργήσιμες δασικές εκτάσεις, ακόμη και για τα ψάρια. Οι ανεπαρκείς φυσικοί πόροι ταλαιπωρούσαν αρκετές από τις φτωχότερες χώρες του κόσμου, των οποίων οι πληθυσμοί αυξάνονταν με ανησυχητικούς ρυθμούς, και όπου υπήρχαν ελάχιστοι μηχανισμοί για την ειρηνική επίλυση των διαφορών. Βέβαια, όπως παραδέχτηκε και ο ίδιος ο Kaplan, δεν βίωναν όλες οι χώρες του κόσμου τέτοιες φρικτές καταστάσεις. Μάλιστα, σύμφωνα με τον Kaplan, ο μεταψυχροπολεμικός κόσμος χωριζόταν με ταχείς ρυθμούς στις περιοχές και στις περιφέρειες εκείνες όπου οι κάτοικοι γενικώς ήταν «υγιείς, καλοθρεμμένοι και καλομαθημένοι από την τεχνολογία» και σε εκείνες όπου οι άνθρωποι ήταν καταδικασμένοι να ζήσουν το μοντέλο ζωής του Hobbes, όπου οι συνθήκες ήταν «κακές, ζώδης και σύντομες». Ωστόσο, οι στερημένοι δεν θα κάθονταν με σταυρωμένα τα χέρια και θα χτυπούσαν σύντομα τις πόρτες των πιο εύπορων περιοχών, τροφοδοτώντας ακόμα περισσότερες εντάσεις σε έναν κόσμο χωρίς νόημα ή κοινωνική αντίληψη για τη μεγάλη πλειονότητα.

Ο τρίτος συγγραφέας ο οποίος βοήθησε στην τοποθέτηση του ρεαλισμού στο προσκήνιο της μεταψυχροπολεμικής αντιπαράθεσης ήταν ο Αμερικανός πολιτικός επιστήμονας από το Χάρβαρντ, ο Samuel Huntington. Ο Huntington, ένα σημαντικό πρόσωπο για αρκετά χρόνια σε πολλές αντιπαραθέσεις (ο οποίος έχει ακόμη μεγαλύτερη επιρροή μετά τη 11/9), πάντα ήξερε να διακρίνει τις σημαντικές τάσεις. Έχοντας πάντα εξουσία και τη θέληση να χρησιμοποιήσει την επιρροή του ώστε να διαμορφώσει την πολιτική αντιπαράθεση στις Ηνωμένες Πολιτείες, ο Huntington προειδοποίησε για την κατάσταση του κόσμου μετά το 1989. Οι προειδοποιήσεις του ερμηνεύτηκαν τον καιρό εκείνο ως ένδειξη τουλάχιστον ενός κλάδου αποφασιστικής άποψης ανάμεσα στην ελίτ της χάραξης πολιτικών στις ΗΠΑ. Ορισμένοι μάλιστα υποπτεύονταν ή φοβόταν, ότι η θέση του Huntington δεν απεικόνιζε απλά τον «έξω κόσμο», αλλά αποτελούσε μια προσπάθεια από την Αμερική να βρει ένα νέο και χρήσιμο εχθρό που θα της έδινε ρόλο και θα δικαιολογούσε την ηγεμονία της στον μετά-σοβιετικό κόσμο.

Στην καρδιά του επιχειρήματος του Huntington βρισκόταν η διάψευση του φιλελεύθερου επιχειρήματος ότι ο κόσμος πλέον αντίκριζε ήσυχους καιρούς. Ο Huntington αποφάνθηκε ότι δεν ήταν έτσι: η ψυχροπολεμική σύγκρουση των κοσμικών οικονομικών ιδεολογιών μπορεί να έφτασαν στο τέλος τους, όμως αυτό δεν σήμαινε το τέλος της ίδιας της σύγκρουσης. Επέμενε ότι η σύγκρουση απλά θα έπαιρνε νέα μορφή και υποστήριξε ότι αυτό θα περιγραφόταν πιο σωστά ως μια «σύγκρουση πολιτισμών». Αυτή θα αποτελούσε την τελευταία φάση αυτής που εκείνος αποκάλεσε την εξέλιξη της σύγκρουσης στο σύγχρονο κόσμο. Ωστόσο, αντί αυτή να προκύπτει μέσα σε ένα προϋπάρχον σύστημα Δυτικών προτύπων – δέχτηκε ότι ακόμα και ο κομμουνισμός αποτελούσε κοσμική πολιτική ιδεολογία η οποία προέκυψε υπό Δυτικές συνθήκες – θα γινόταν μεταξύ της «Δύσης» και των άλλων εκείνων χωρών και περιοχών του κόσμου που δεν τηρούσαν τις αξίες όπως ο σεβασμός του ατόμου, τα ανθρώπινα δικαιώματα, η δημοκρατία και η εκκοσμίκευση. Η ταυτότητα και ο πολιτισμός βρίσκονταν συνεπώς στην καρδιά των νέων ανταγωνισμών σύμφωνα με τον Huntington και αυτό θα αποτελούσε τη νέα διαχωριστική γραμμή στον μεταψυχροπολεμικό κόσμο, με τα έθνη της Δυτικής Ευρώπης και των ΗΠΑ που ενσωμάτωναν μια μορφή «πολιτισμού» να αναμετρούνται με τα κράτη της Μέσης Ανατολής, της Κίνας και της Ασίας (ακόμα και της μετά-κομμουνιστικής Ρωσίας) όπου τα συστήματα αξιών ήταν πολύ διαφορετικά.

Συνέχισε λέγοντας ότι δεν μπορούσε να κάνει πολλά η Δύση ώστε να αποφύγει τη σύγκρουση αυτή. Οι διαφορές μεταξύ των πολιτισμών ήταν πραγματικές καθώς και σημαντικές. Δεν αποτελούσαν επινόηση της Δύσης, ούτε του Samuel Huntington ανεξαιρέτως. Ο Huntington ξεκαθάρισε μάλιστα ότι δεν ήταν υπέρμαχος αυτής της σύγκρουσης. Απλά πίστευε ότι οι μεγάλες αυτές αντιθέσεις υπήρχαν και οι αποδείξεις, σύμφωνα με εκείνον, ήταν ο συνεχής αγώνας μεταξύ του μαχητικού Ισλάμ και των φιλελεύθερων δημοκρατιών, καθώς επίσης οι πραγματικές εντάσεις που υπήρχαν μεταξύ του πιο παραδοσιακού συστήματος αξιών στις χώρες της Μέσης Ανατολής και εκείνων στην ανεπτυγμένη Δύση. Αυτά αποτελούσαν την απόδειξη των διαφορών, και μέχρι η Δύση να παραδεχτεί αυτήν την πραγματικότητα, δεν θα ήταν σε θέση να την αντιμετωπίσει σοφά.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Στην παρούσα μελέτη αναφέρθηκαν τα κυριότερα χαρακτηριστικά του μεταπολεμικού κόσμου όπως αυτά διαμορφώθηκαν μετά το δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο καθώς και πως αυτά διαμόρφωσαν τις σχέσεις των κρατών κατά την περίοδο που ακολούθησε η οποία ονομάστηκε ψυχρός πόλεμος (1945-1989). Στην συνέχεια παρατέθηκαν εν συντομία ορισμένες από τις κυριότερες εξελίξεις στη διεθνή πολιτική σκηνή που έλαβαν χώρα κατά την διάρκεια του ψυχρού πολέμου, με ιδιαίτερη έμφαση και ανάλυση στην περίοδο της αναβίωσης του ψυχρού πολέμου (1980-1989) προκειμένου αναζητηθούν οι παράγοντες εκείνη που τον επηρέασαν και τον οδήγησαν στην λήξη του. Επιπρόσθετα ακολούθησε, η εξέταση της περιόδου της αναβίωσης μέσω των τριών επιπέδων ανάλυσης του Kenneth Waltz (άτομο, κράτος, σύστημα) προκειμένου αναζητηθεί ο βαθμός που επηρέασε και συνέβαλε το κάθε ένα χωριστά στη λήξη του ψυχρού πολέμου και τέλος παρατέθηκαν απόψεις των κυριότερων εκπροσώπων της ρεαλιστικής και φιλελεύθερης σχολής αναφορικά με την αναβίωση και τέλος του ψυχρού πολέμου.

Από το 1945 έως το 1990 πραγματοποιήθηκαν θεμελιώδεις αλλαγές κυρίως στην ιδεολογία, την πολιτική και στην τεχνολογία οι οποίες είχαν τεράστιες συνέπειες για τις παγκόσμιες εξελίξεις, τέτοιες ήταν το ξέσπασμα του ψυχρού πολέμου, η δημιουργία πυρηνικών όπλων και το τέλος του ευρωπαϊκού ιμπεριαλισμού, οι οποίες αποτελούσαν ορισμένες από τις σημαντικές εξελίξεις που πραγματοποιήθηκαν την εποχή εκείνη. Από το 1945 η διεθνής πολιτική επηρεάστηκε σε μεγάλο βαθμό από τη σύγκρουση μεταξύ των Ηνωμένων Πολιτειών και της Σοβιετικής Ένωσης, οι οποίες αναδύθηκαν και οι δύο ως υπερδυνάμεις. Τα ιδεολογικά κυρίως αλλά και πολιτικά και στρατιωτικά συμφέροντα των δύο αυτών κρατών και των συμμάχων τους επεκτάθηκαν σε όλο τον κόσμο με αποτέλεσμα να δημιουργηθούν αρκετές περιφερειακές συγκρούσεις με εκατομμύρια ανθρώπινα θύματα. Το τέλος του ψυχρού πολέμου αντιπροσώπευε μία κρίσιμη καμπή στις δομές της διεθνούς πολιτικής, τους ρόλους και στις λειτουργίες των εθνών-κρατών, και στις διεθνείς οργανώσεις. Η κύρια αιτία της λήξης του ψυχρού πολέμου ήταν η πτώση του κομμουνισμού στη Σοβιετική Ένωση και στην Ανατολική Ευρώπη. Το γεγονός αυτό είχε βαθιές εσωτερικές ρίζες στην ιστορία των κοινωνιών του σοβιετικού μπλοκ, ήταν αποτέλεσμα των εξωτερικών πιέσεων των Ηνωμένων Πολιτειών και της ολοένα και

μεγαλύτερης σχετικής μειονεκτικής οικονομικής θέσης του σοβιετικού μπλοκ κατά την μεταπολεμική περίοδο. Επίσης ιδιαίτερο ρόλο διαδραμάτισαν οι πολιτικές και ο χαρακτήρας του Μιχαήλ Γκορμπατσόφ και του Ροναλτ Ρέιγκαν καθώς η δράση των υπολοίπων δρώντων του συστήματος στο διεθνές περιβάλλον. Οι γνώμες για τον νικητή μετά την λήξη του ψυχρού πολέμου δίστανται και συχνά συγκρούονται. αμέσως μετά την λήξη του ψυχρού πολέμου ακολούθησε μια μεγάλη βιβλιογραφία σχετικά με το ποιος ή τι ήταν υπεύθυνο για το τέλος του.

Έγινε θέμα στις προεδρικές εκλογές των ΗΠΑ το 1992 ⁸¹. Η ουσία του ισχυρισμού του Ρεπουμπλικανικού Κόμματος ήταν ότι η σκληρή στάση του προέδρου Reagan απέναντι στη Σοβιετική Ένωση, ειδικά η άρνηση του να συμβιβαστεί στην ανάπτυξη της Στρατηγικής Αμυντικής Πρωτοβουλίας (SDI) έπαιξε αποφασιστικό ρόλο στο να αναγκάσει τη Σοβιετική Ένωση να διαπραγματευθεί, φέροντας έτσι την πτώση του κομμουνισμού. Οι ΗΠΑ απέδειξαν ότι ήταν διατεθειμένες να ξοδέψουν περισσότερα από τη Σοβιετική Ένωση, ειδικά στα πυρηνικά όπλα, αναγκάζοντας έτσι τη Σοβιετική Ένωση είτε να χρεοκοπήσει ώστε να συμβαδίσει με τη Δύση ή να συμβιβαστεί και να διαπραγματευθεί πραγματικές περικοπές στα πυρηνικά όπλα. Ο Γκορμπατσόφ επέλεξε τη δεύτερη πορεία, την οποία σηματοδότησε η υπογραφή της συνθήκης (INF) το Δεκέμβριο του 1987, η μονομερής μείωση των συμβατικών δυνάμεων, η οποία ανακοινώθηκε στα Ηνωμένα Έθνη το 1988, και η πορεία προς τη συνθήκη για τη μείωση των Στρατηγικών Εξοπλισμών (START), που υπογράφηκε το 1991. Χωρίς αυτές τις συμφωνίες, ο Γκορμπατσόφ δεν θα είχε καμία ελπίδα να βρει επιχορηγήσεις για τα σχέδια του για εσωτερική ανανέωση. Τελικά έχει υποστηριχθεί ότι οι πολιτικές του Reagan, υπόταξαν τον Γκορμπατσόφ και τη Σοβιετική Ένωση.

Στην παραπάνω άποψη υπήρξαν δύο αντιδράσεις, η πρώτη ⁸², αναφέρει ότι η Δύση δεν κέρδισε τον ψυχρό πόλεμο μέσω της γεωπολιτικής ανασχεσης και της στρατιωτικής αποτροπής. Επιπρόσθετα, ήταν ακόμα πιο αντίθετη ότι ο ψυχρός πόλεμος κερδήθηκε από τη στρατιωτική ανάπτυξη του Reagan. Αντιθέτως, η «νίκη» ήλθε όταν μία νέα γενιά Σοβιετικών ηγετών συνειδητοποίησαν πόσο πολύ απέτυχε το σύστημα του στην πατρίδα και οι πολιτικές τους στο εξωτερικό. Αυτό που πέτυχε η ανασχεση ήταν να εμποδίσει κάθε πειρασμό της Μόσχας να προωθήσει τη σοβιετική ηγεμονία με στρατιωτικά μέσα. Η δεύτερη αντίδραση στον ισχυρισμό που απεικονίζει

⁸¹F. Kennan . «The G.O.P Won the Cold War Ridiculous», New York Times, (28-10-1992).

⁸²R Garthoff (1994) . «The Great Transition American-Soviet Relations and the End of the Cold War», (Washington DC Brooking Institution) .

τη Δύση ως θριαμβεύτρια είναι το επιχείρημα ότι οι πολιτικές του Reagan όχι μόνο δεν έδωσαν τέλος στον ψυχρό πόλεμο αλλά καθυστέρησαν στην ουσία το τέλος του. Σύμφωνα με την άποψη αυτή⁸³ η ανάπτυξη Carter –Reagan δεν νίκησε τη Σοβιετική Ένωση, αντιθέτως παράτεινε τον ψυχρό πόλεμο. Η αποφασιστικότητα του Γκορμπατσόφ να μεταρρυθμίσει μια οικονομία η οποία είχε υποστεί σοβαρή ζημιά εν μέρει λόγω των μεγάλων δαπανών για την άμυνα που προωθήθηκαν από ειδικά συμφέροντα, αλλά πολύ περισσότερο λόγω της διαρθρωτικής ακαμψίας, τροφοδότησαν την επίμονη αναζήτηση του για συμβιβασμό με τη Δύση. Η επιμονή του αυτή, και όχι η πρωτοβουλία SDI, έδωσαν τέλος στον ψυχρό πόλεμο. Και οι δύο αυτές αντιδράσεις έχουν την κοινή πεποίθηση ότι εσωτερικοί παράγοντες ήταν κυρίως υπεύθυνοι για την λήξη του ψυχρού πολέμου χωρίς να παραβλέπουν τις εξωτερικές πιέσεις .

Τέλος θα καταλήγαμε στο συμπέρασμα ότι, κατά την περίοδο της αναβίωσης του ψυχρού πολέμου δημιουργήθηκαν, αναπτύχθηκαν και ωρίμασαν, τη συγκεκριμένη χρονική περίοδο, οι κατάλληλες συνθήκες σε όλα τα επίπεδα, που είχαν ως αποτέλεσμα να οδηγηθεί ο ψυχρός πόλεμος στο τέλος του, ειδικότερα, οι συνθήκες στο ατομικό και κρατικό επίπεδο επηρεάστηκαν από την άνοδο στην σοβιετική εξουσία του Γκορμπατσόφ, ο οποίος μέσω των μεταρρυθμίσεων του, - την «περεστρόικα» και την «γκλάσνοστ» - δημιούργησε το υπόβαθρο για την κατάρρευση του κομμουνισμού, σε συνδυασμό με την επιλογή του να μην εφαρμόσει το δόγμα Μπρέζνιεφ στις χώρες της Ανατολικής Ευρώπης. Επιπλέον σημαντικός λόγος αποτέλεσε και η συγκριτική μειονεκτική οικονομική κατάσταση της Σοβιετικής Ένωσης. Στον αντίποδα ο Ρέιγκαν για τις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής εφάρμοσε και αυτός τις δικές του μεταρρυθμίσεις στη χώρα του μέσω της «συντηρητικής επανάστασης» ξεκίνησε μια αντικομμουνιστική σταυροφορία η οποία οδήγησε σε κούρσα των εξοπλισμών στην οποία δεν μπορούσε να ακολουθήσει η Σοβιετική Ένωση λόγω του σαθρού της οικονομικού υπόβαθρου και των υπό εφαρμογή εσωτερικών μεταρρυθμίσεων της. Έτσι ο συνδυασμός, τη δεδομένη εποχή, της εμφάνισης των συγκεκριμένων ηγετών στις δύο υπερδυνάμεις καθώς και οι εσωτερικές μεταρρυθμίσεις που εφαρμόστηκαν στα κράτη σε συνδυασμό με την εξωτερική πίεση του ενός συστήματος στο άλλο οδήγησαν στην λήξη του ψυχρού πολέμου μέσα από μια σύνθετη διαδικασία.

⁸³ R. Lebow and J. Stein .(1994) , «Reagan and the Russians», Atlantic Monthly, 273(2) Feb. σελ. 35-37.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Α

Η στρατηγική⁸⁴ της ανάσχεσης.

Στη διάρκεια του ψυχρού πολέμου, η στρατηγική⁸⁵ της ανάσχεσης, που εκπονήθηκε από την κυβέρνηση Τρούμαν, αποτέλεσε σε γενικές γραμμές το κεντρικό στοιχείο της πολιτικής των ΗΠΑ προς τη Σοβιετική Ένωση. Ωστόσο η στρατηγική αυτή πέρασε από σημαντικές μετατροπές, που είχαν βαρυσήμαντες συνέπειες για τις εξωτερικές σχέσεις των ΗΠΑ. Κατά την πρώτη μεταπολεμική περίοδο οι ΗΠΑ ακολούθησαν τρεις συγγενείς αλλά σε ουσιαστικά σημεία διαφορετικές στρατηγικές ανάσχεσης. Εκ των υστέρων είναι εμφανές ότι στα πιο κεντρικά στοιχεία τους υπήρξε διαχρονική συνέπεια και μακροπρόθεσμη επιτυχία που συνέβαλε τα μέγιστα στην τελική έκβαση του ψυχρού πολέμου.

Η πρώτη εκδοχή της στρατηγικής της ανάσχεσης συνδέεται με τη μορφή του Τζορτζ Κέναν, ο οποίος άσκησε δυσανάλογη για στέλεχος του διπλωματικού σώματος επιρροή στη διαμόρφωση της αμερικανικής υψηλής στρατηγικής κατά την περίοδο 1947-49. Ο Κέναν αντιλαμβανόταν τη φύση της διεθνούς πολιτικής κυρίως με τους παραδοσιακούς όρους της ισορροπίας των δυνάμεων, χωρίς να επηρεάζονται αποφασιστικά από την κυρίαρχη στις ΗΠΑ ιδεολογία της αμερικανικής «μοναδικότητας»⁸⁶ και τη συνεπαγόμενη εξαιρετικά ιδεολογική αμερικανική αντίληψη περί της διεθνούς πολιτικής. Συμμεριζόταν⁸⁷ την κοινή αντίληψη των αμερικανικών εθνικών συμφερόντων α) ως αποσόβηση μίας επίθεσης ενάντια στις ΗΠΑ από ισχυρότερη εχθρική δύναμη, β) διαμόρφωση ενός περιβάλλοντος φιλικού

⁸⁴ «Η στρατηγική είναι η τέχνη της διαλεκτικής δύο αντίπαλων θελήσεων που χρησιμοποιούν βία, για να επιλύσουν τη διένεξη τους». Χ. Παπασωτηρίου. «Βυζαντινή υψηλή στρατηγική 6^{ος} – 11^{ος} αιώνας» (εκδόσεις Ποιότητα), σελ. 17 και «Είναι η σύζευξη μέσων και σκοπών υπό το πρίσμα πραγματικής ή ενδεχόμενης σύγκρουσης» (Κ.Κολιόπουλος, «Εγχειρίδιο στρατηγικής σκέψης». σελ 27).

⁸⁵ Η διαμόρφωση της υψηλής στρατηγικής μίας δύναμης συνεπάγεται τη διατύπωση των διαχρονικών εθνικών συμφερόντων της, τη διάγνωση του διεθνούς περιβάλλοντος και των απειλών που προκύπτουν για τα εθνικά συμφέροντα, τον προσδιορισμό και την ιεράρχηση των πολιτικών στόχων που να εξασφαλίζουν τα εθνικά συμφέροντα και τέλος να υιοθέτηση των μέσων για την επίτευξη των πολιτικών στόχων. Χ. Παπασωτηρίου, «Αμερικανικό πολιτικό σύστημα και εξωτερική πολιτική 1945-2002», σελ 113.

⁸⁶ J Wilson.(2006), «American Exceptionalism». (American Enterprise Institute for Public Policy Research).

⁸⁷ J. Gaddis (1990), «Strategies of Containment: A Critical Appraisal of postwar American National Policy», (Oxford University) σελ 27-41

για τις αμερικανικές φιλελεύθερες αξίες, και γ) διαμόρφωση ενός διεθνούς περιβάλλοντος που να προωθεί την άνθηση της αμερικάνικης οικονομίας σε συνεργασία με τη διεθνή ελεύθερη οικονομία. Απέρριπτε όμως την οικουμενικότητα των αμερικανικών οραματισμών, όπως ενσαρκώθηκαν στον ΟΗΕ, πίστευε ότι θα ήταν επικίνδυνο και αυτοκαταστροφικό για τις ΗΠΑ να προσπαθήσουν να αλλάξουν όλο τον κόσμο κατ' εικόνα και ομοίωση τους.

Τα αμερικανικά εθνικά συμφέροντα για τον Κέναν, θα εξασφαλιζόνταν εφόσον οι ΗΠΑ επικεντρώνονταν σε πολιτικούς στόχους υψηλής γεωπολιτικής προτεραιότητας. Έτσι στην ιεράρχηση του η ζώνη υψίστης προτεραιότητας ήταν το επίπεδο των πέντε μεγάλων βιομηχανικών κέντρων του κόσμου : ΗΠΑ, Σοβιετική Ένωση, Μεγάλη Βρετανία, Γερμανία και Ιαπωνία. Εφόσον τα τέσσερα από τα πέντε αυτά κέντρα παρέμεναν εκτός του σοβιετικού ελέγχου, η Σοβιετική Ένωση θα αδυνατούσε να απειλήσει τις ΗΠΑ με επεκτατικό πόλεμο τύπου Χίτλερ. Η δεύτερη ζώνη προτεραιότητας συμπεριλάμβανε το βόρειο μισό του Ατλαντικού, τη Μεσόγειο, τη Μέση Ανατολή μέχρι και το Ιράν, και την Ιαπωνία και τις Φιλιππίνες στην Άπω Ανατολή. Εφόσον οι ΗΠΑ έλεγχαν τις περιοχές αυτές, θα εξασφάλιζαν τόσο τα στρατηγικά σημεία όσο και τις πηγές στρατηγικών πρώτων υλών και ενέργειας, που θα καθιστούσαν ασφαλή την άμυνα και την οικονομική άνθηση των τεσσάρων από τα πέντε μεγάλα βιομηχανικά κέντρα στην αντισοβιετική πλευρά. Πέρα από αυτές τις δύο ζώνες υψίστης προτεραιότητας δεν υπήρχε λόγος για τις ΗΠΑ να εμπλέκονται βαθιά. Ως μέσα για την εξασφάλιση των ιεραρχημένων πολιτικών στόχων, ο Κέναν τόνιζε ιδιαίτερα τους πολιτικούς, οικονομικούς και ψυχολογικούς παράγοντες, ενώ η στρατιωτική ισχύς των ΗΠΑ ήταν απαραίτητο υπόβαθρο για τη στρατηγική της ανάσχεσης, ωστόσο τα μέσα για την υλοποίηση ήταν κατ' εξοχήν μη στρατιωτικά.

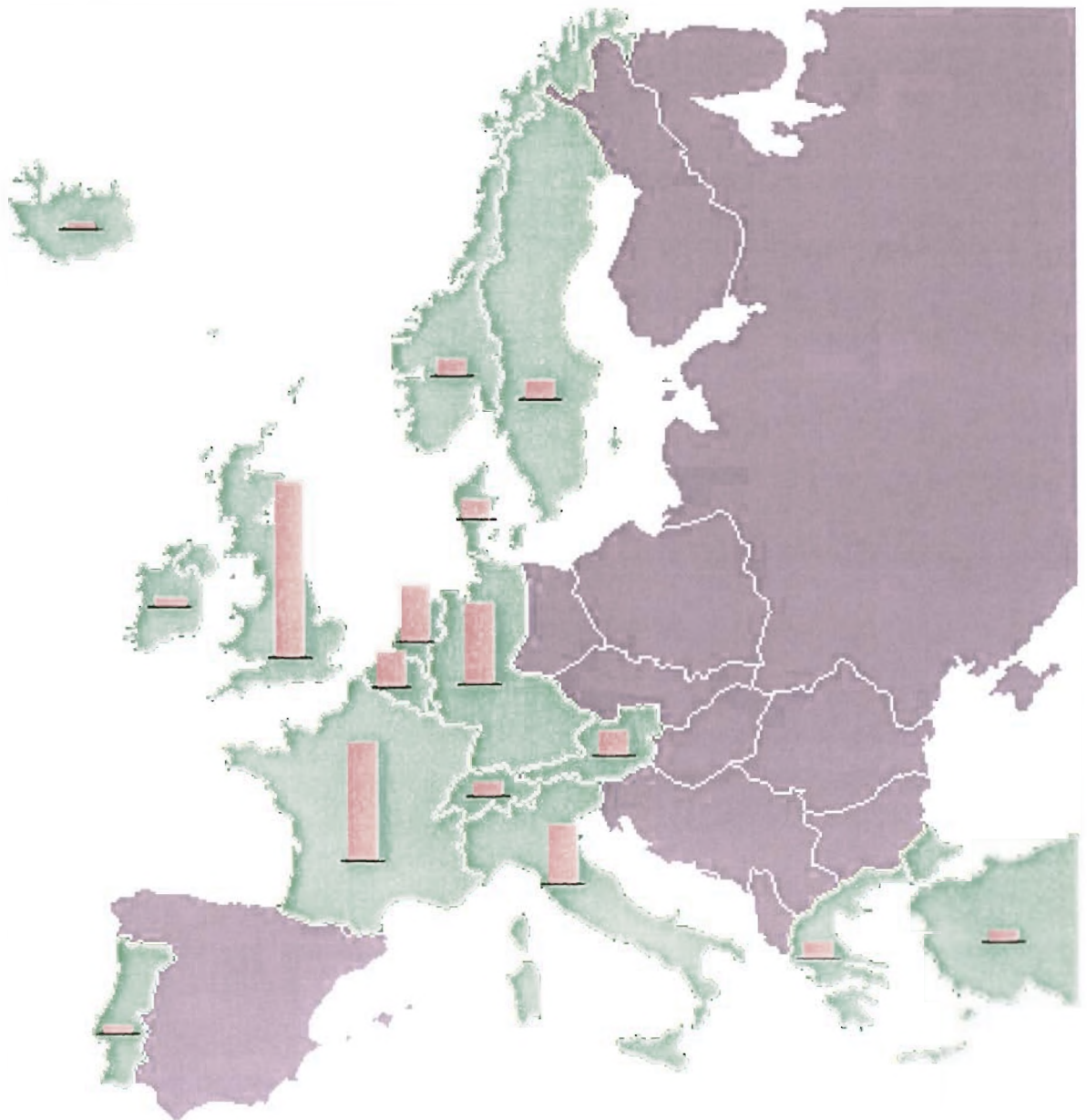
Η δεύτερη εκδοχή της αμερικανικής στρατηγικής της ανάσχεσης συνδέεται με το κείμενο NSC-68 (National Security Council) του εθνικού συμβουλίου ασφαλείας των ΗΠΑ το οποίο εκπονήθηκε στα μέσα του 1950. Εποχή κατά την οποία άλλαξε η υψηλή στρατηγική των ΗΠΑ υπό την πίεση των διεθνών εξελίξεων, με την δημιουργία του σοβιετικού ατομικού οπλοστασίου, η άνοδος του Μάο στην κινεζική εξουσία το 1949 καθώς και της κλιμάκωσης της κομμουνιστοφοβίας στο εσωτερικό των ΗΠΑ. Το NSC-68 θεωρούσε άκρως επικίνδυνη οποιαδήποτε επιπλέον επέκταση της σοβιετικής επιρροής, σε αντίθεση με την ιεράρχηση των πολιτικών στόχων του Κέναν. Η νέα αυτή αντίληψη ερμήνευε την ισορροπία των δυνάμεων με ψυχολογικούς όρους, αντί να εστιάζει την προσοχή στην αντικειμενική ισορροπία,

που σχετιζόταν με τη διεθνή κατανομή βιομηχανικής ισχύος. Έτσι οποιοδήποτε μέρος στον κόσμο επέλεγε να απειλήσουν οι σοβιετικοί θα καθίστατο «ζωτικό» για τις ΗΠΑ. Στην πράξη το NSC-68 οδηγούσε σε ακόμη ευρύτερο παγκόσμιο παρεμβατισμό των ΗΠΑ και θεωρούσε απαραίτητη τη μαζική ανάπτυξη των αμερικανικών συμβατικών δυνάμεων .

Η Τρίτη εκδοχή της αμερικάνικης στρατηγικής της ανάσχεσης εκπονήθηκε από τον πρόεδρο Ντουαίτ Αϊζενχάουερ (1953-1961) και τον υπουργό εξωτερικών Τζον Φοστερ Νταλες. Ο Αϊζενχάουερ συμφωνούσε με το NSC-68, όσον αφορά την ανάγκη να αποκρουστεί η σοβιετική επιρροή και ο κομμουνισμός παγκοσμίως, η διαφοροποίηση του αφορούσε τα μέσα που θα χρησιμοποιούσε για να το πετύχει. Ο Αϊζενχάουερ ήταν πεπεισμένος ότι οι υψηλές αμυντικές δαπάνες που απέρρεαν από τις αντιλήψεις του NSC-68 απειλούσαν να υπονομεύσουν την αμερικανική οικονομία και τις παραδοσιακές ελευθερίες στις ΗΠΑ. Για να περιορίσει τις συνολικές αμυντικές δαπάνες, ο Αϊζενχάουερ επιδίωξε να μεγιστοποιήσει την πυρηνική αποτροπή μειώνοντας τις συμβατικές στρατιωτικές δυνάμεις των ΗΠΑ το αποτέλεσμα ήταν η σύλληψη της μαζικής ανταπόδοσης που σήμαινε μια ασύμμετρη μαζική πυρηνική αντεπίθεση σε κάθε σοβιετική κίνηση στρατιωτικού επεκτατισμού. Το πρόβλημα με τη στρατηγική της μαζικής ανταπόδοσης ήταν ότι δεν έπρεπε ποτέ να τεθεί σε εφαρμογή. Ο στόχος του Αϊζενχάουερ ήταν να αποτρέψει κάθε διολίσθηση προς ένα τρίτο παγκόσμιο πόλεμο, όχι να εξαπολύσει μαζικό πυρηνικό όλεθρο, το κλειδί λοιπόν της επιτυχίας της αποτροπής, ήταν η αξιοπιστία της απειλής. Επιπρόσθετα η νέα ρεπουμπλικανική προσέγγιση προέβλεπε μια ενεργότερη αμερικανική αντιμετώπιση της σοβιετικής πλευράς με σκοπό την «αναδίπλωση του κομμουνισμού». Σε αφαιρετικό επίπεδο η νέα προσέγγιση ήταν ελκυστική, «γιατί να περιμένουν παθητικά τα χτυπήματα του αντιπάλου σε τόπους και χρόνους που συμφέρουν εκείνον αντί να παίρνουν επιθετικές πρωτοβουλίες υπό συνθήκες που τους ευνοούν». Στην πράξη η έννοια της «αναδίπλωση του κομμουνισμού» αποδείχθηκε ανεφάρμοστη για το λόγο αυτό στην πορεία των εξελίξεων η κυβέρνηση Αϊζενχάουερ σταμάτησε να χρησιμοποιεί τη ρητορική της «αναδίπλωσης του κομμουνισμού» καταλήγοντας στο ίδιο συμπέρασμα με τον Κέναν και το NSC-68, ότι το ανώτατο όριο των πολιτικών στόχων της αμερικανικής στρατηγικής ήταν η μη επιπλέον εξάπλωση της σοβιετικής σφαίρας, δηλαδή η ανάσχεση, όχι η αναδίπλωση της.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Β

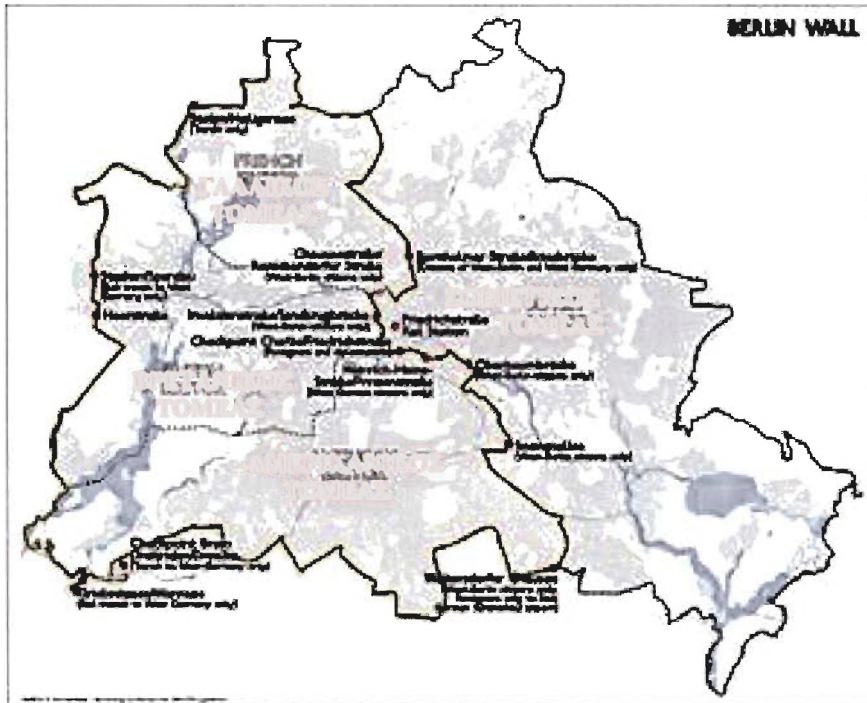
Χάρτης στον οποίο απεικονίζονται οι χώρες της Ευρώπης οι οποίες έλαβαν βοήθεια από το σχέδιο Μάρσαλ, με τις κόκκινες στήλες φαίνεται η κατ' αναλογία διάθεση οικονομικής βοήθειας της κάθε χώρας

ΠΗΓΗ: www.wikipedia.org

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Γ

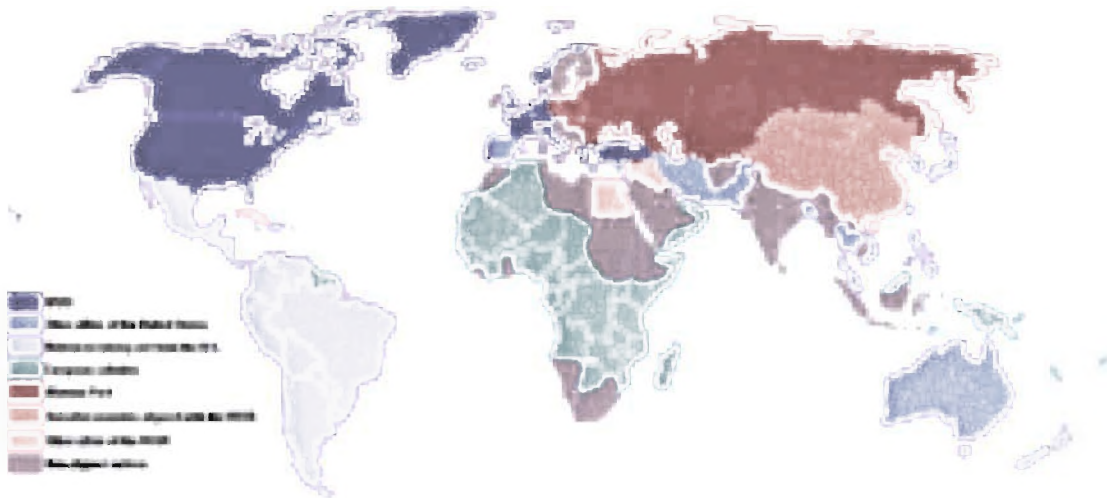
Ο ΔΙΑΧΩΡΙΣΜΟΣ ΤΟΥ ΒΕΡΟΛΙΝΟΥ ΣΕ ΤΟΜΕΙΣ

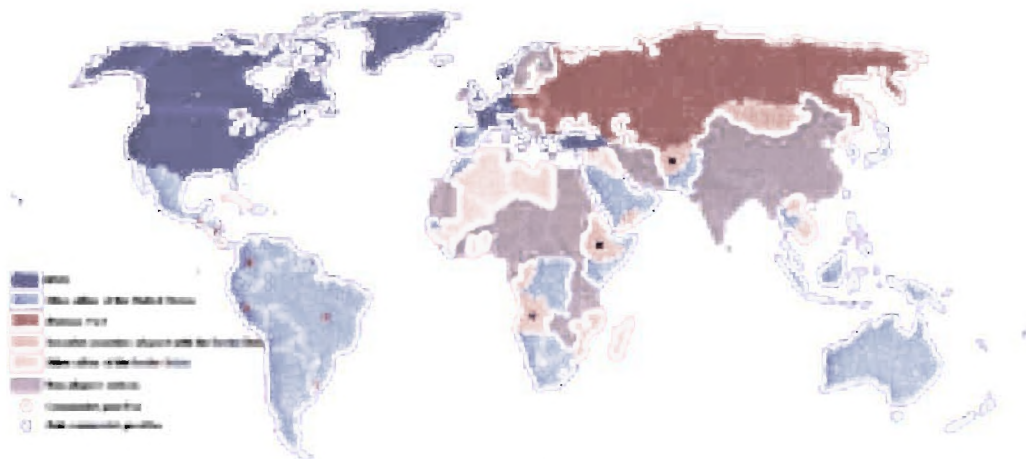
ΠΗΓΗ: www.wikipedia.org

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Δ

Με Μπλε χρώμα οι σύμμαχοι του ΝΑΤΟ με Κόκκινο χρώμα οι σύμμαχοι του Συμφώνου της Βαρσοβίας και με Γκρι χρώμα τα Αδέσμευτα Κράτη κατά το 1959 και το 1980

1959

1980

ΠΗΓΗ: www.wikipedia.org

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Βαβούρας Ι. (1990), «Οικονομική Πολιτική», (εκδ. Παπαζήση), Μέρος Α` Αθήνα 1990.

Ευρυβιάδης Μ.(2001) «ΗΠΑ, Επιστροφή στο μέλλον». Τεύχος 213, 25-01-2001
Ινστιτούτο Αμυντικών Αναλύσεων.

Ευρυβιάδης, Μ (2001) «Ο Ιμπεριαλισμός του Πεπρωμένου», τεύχος 310. ενότητα
ΗΠΑ , 08-08-2001, Ινστιτούτο Αμυντικών Αναλύσεων.

Ευρυβιάδης Μ.(2002), «Το Δόγμα Μπους : Ο Πειρασμός της Χιροσίμα» , τεύχος
588, 27-08-2002, Ινστιτούτο Αμυντικών Αναλύσεων

Δ. Κώνστας – Κ. Αρβανιτόπουλος, (1997), «Διεθνείς Σχέσεις: Συνέχεια και
Μεταβολή», Τόμος Α΄, εκδόσεις Ι. Σιδέρη, Αθήνα.

Κολιόπουλος Κ, (2008), «Εγχειρίδιο στρατηγικής σκέψης». Έκδοση Σχολής Πολέμου
Αεροπορίας

Κολιόπουλος Κ, (2001), «Η Υψηλή στρατηγική της αρχαίας Σπάρτης, 750-192 π.χ»,
εκδόσεις Ποιότητα.

Παπασωτηρίου Χ. (2003), «Αμερικανικό πολιτικό σύστημα και εξωτερική πολιτική
1945-2002» εκδόσεις Ποιότητα, Αθήνα 2003.

Παπασωτηρίου Χ. (2004), «Βυζαντινή υψηλή στρατηγική 6^{ος} – 11^{ος} αιώνας».
εκδόσεις Ποιότητα.

Πουρναράκης Ε. (1992), «Διεθνή Οικονομικά, Μία εισαγωγική προσέγγιση»
εκδόσεις Σμπιλιας, Αθήνα 1992.

Πουρναράκης Ε. (1991), «Μακροοικονομία, θεωρία και πολιτική», εκδόσεις
Σμπιλιας, Αθήνα 1991

Χατζηβασιλείου Ε. (2001) «Εισαγωγή στην ιστορία του μεταπολεμικού κόσμου».
εκδόσεις Πατάκης, Αθήνα 2001

Bull H., (2001), «Η άναρχη κοινωνία. Μελέτη της τάξης στην παγκόσμια πολιτική» Β` έκδοση, εκδόσεις Ποιότητα Αθήνα 2001.

Carr E. (2000), «The Twenty Year's Crisis 1919-1939-An Introduction to the Study of International Relations»..(Εκδόσεις Ποιότητα)

Calvocoressi P. (2004), «Διεθνής πολιτική 1945-2000» εκδόσεις Τουρίκη, Αθήνα 2004.

Evans G. and Newham J. (1998), «The Penguin Dictionary of International Relations», Penguin

Freedman L., (2003), «The Evolution of Nuclear Strategy» Palgrave MacMillan press

Felderer B και Homburg S. (1991) «Μακροοικονομική και Νέα Μακροοικονομική». Εκδόσεις Κριτική Αθήνα 1991.

Fukuyama F.(1989). «The end of history».The National Interest, Vol 16.

Gaddis J.L. (1990), «Russia, the Soviet Union, and the United States an Interpretive History».

Gaddis J.L (1986), «The Long Peace: Elements of Stability in the Post-war International system», International Security, Vol 10 (4)

Gaddis J.L. (1972), «The United States and the Origins of the Cold War, 1941-1947». Columbia University Press, 1972.

Gaddis J.L. (2005) «Strategies of Containment: A Critical Appraisal of postwar American National Policy» (1990), (Oxford University)

Gaddis J.L. (1997) , «We Now Know Rethinking Cold War History». (Oxford Clarendon Press)

Gaddis J.L.(1993), «International Relations, Theory and the end of the Cold War», International Security Vol 17 No 13 Winter 1992/93.

Garthoff R. (1994), «The Great Transition American-Soviet Relations and the End of the Cold War», (Washington DC Brooking Institution)

Garrity J P. (2006) «The long twilight struggle». The Claremont Institute Posted September 5, 2006

Gilpin R (2003), «Η Πρόκληση του παγκόσμιου καπιταλισμού». Εκδόσεις Ποιότητα, Αθήνα 2003.

Goldman M. (1992), «What Went Wrong With Perestroika», (New York W.W Norton)

Gorbachev M . (1988), «Perestroika , New Thinking for our Country and the Word», (London :Fontana)

Halliday E. (1999), «The Potentials of Enlightenment», Review of international studies, 25 Dec.

Huntington S.,(1993) «The Crash of Civilizations». Foreign Affairs, Vol 72

Hobbes T, (2006), «Leviathan», (Εκδόσεις Γνώση).

Hough J. , (1988), «Opening the Soviet Economy», (Washington DC Brooking Institution)

Jackson R. – Sorensen G, (2006), «Θεωρία και μεθοδολογία των Διεθνών Σχέσεων». εκδόσεις Gutenberg, Αθήνα 2006.

Jervis R. (1976), «Perceptions and Misperceptions in International Politics», Princeton University Press, Princeton.

Kaplan R. (1994), «The Coming Anarchy» - περιοδικό Atlantic monthly

Kennan. F. (1992) «The G.O.P Won the Cold War Ridiculous», New York Times, 28-10-1992.

Kennan. F. (1992) «Communism in Russian History», Foreign Affairs, Winter 1990/91, Vol 69 No 5, 1991.

Krauthammer C. (1990-91), «The Unipolar Moment», Foreign Affairs, Winter 1990/91, Vol 70 No 1, 1991.

Kissinger H., (1995), «Διπλωματία», εκδόσεις Λιβάνη Αθήνα 1995.

Machiavelli N. (1993) « Ο Ηγεμόνας». εκδόσεις Πατάκη_Αθήνα 1993

Mearsheimer J., (2007), «Η Τραγωδία της πολιτικής των Μεγάλων Δυνάμεων». Β` έκδοση, εκδόσεις Ποιότητα, Αθήνα 2007

Mearsheimer J (1990). «Back to the Future: Instability After the Cold War», International Security, Vol 15 No 1.

Morgenthau H.(1946), «Scientific Man versus Power Politics» (1946) Chicago, IL: University of Chicago Press

Lebow R. and Stein J. (1994), «Reagan and the Russians».(1994) , Atlantic Monthly, Vol 273(2) Feb

Lippman W, (1947), «The cold war» Harper & Brothers Publishers Place of Publication: New York. Publication Year: 1947.

Mac Mahon R.(2003) «The Cold War».(Oxford University)

Scruton R. (1996). «Dictionary of Political Thought». 2nd ed. London: Macmillan. Original edition, Harper & Row

Stiglitz J. (1992). «Οικονομική του Δημόσιου Τομέα», εκδόσεις Κριτική, Αθήνα 1992

Waltz K., (1954). «Man the State and War», (New York: Columbia University Press).

Wilson J. «American Exceptionalism» (Institute for Public Policy Research).

Wohforth W. ,(1996). «Witnesses to the End of the Cold War», Johns Hopkins University Press.

ΔΙΚΤΥΑΚΟΙ ΤΟΠΟΙ

www.yale.edu/lawweb/avalon/avalon.htm

www.globalsecurity.org

www.nsarchive.chadwyck.com

www.cdi.org

www.fas.org?main?home.jspn

www.foreinaffairs.org

www.gwu.edu

www.wws.princeton.edu/ppns/

www.wikipedia.org

www.britannica.com

www.u-s-history.com

ΠΑΝΤΕΙΟΝ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

Τηλ. 210 - 92 01 001

ΗΜΕΡΟΜΗΝΙΑ ΕΠΙΣΤΡΟΦΗΣ

--	--	--

ΠΑΝΤΕΙΟ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ

002000106743